

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული
ლიტერატურის ინსტიტუტი
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ГРУЗИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ИМЕНИ ШОТА РУСТАВЕЛИ

Д. С. ГАГНИДЗЕ

ВЕНГЕРСКИЕ ПЕРЕВОДЫ «ВИТЯЗЯ В
БАРСОВОЙ ШКУРЕ»

DZSUMBER GAGNIDZE

A MAGYARNYELVŰ RUSZTAVELI-
FORDÍTÁSOK

«МЕЦНИРЕБА»
ТБИЛИСИ
1975

ჯუმბარ გავნიძე

ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები

„მეცნიერება“
თბილისი
1975

ნაშრომი ეძღვნება ვეფხისტყაოსნის ორი უნგრული პოეტური თარგმანის მეცნიერულ შესწავლას, რომლებიც ჩვენს დროში განხორციელდა. ორიგინალის ტექსტთან თარგმანების სიახლოვის დადგენის თვალსაზრისით, ავტორი ორივე თარგმანს განიხილავს სხვადასხვა ასპექტით. ნაშრომში ეცნობით ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის შესახებ უნგრეთში გამოქვეყნებულ სამეცნიერო და კრიტიკულ წერილებს, მთარგმნელთა ლიტერატურულ პორტრეტებს და თარგმანთა მომზადების ისტორიას.

შესავალი

უნგრეთი ჩინებული ლიტერატურული ტრადიციების მქონე ქვეყანაა. საკმარისია გავიხსენოთ შანდორ პეტეფის, იმრე მადაჩის, ენდრე ადის, ატილა იოჟეფის და სხვა უნგრელ პოეტთა სახელები, რომ ნაწილობრივ მაინც წარმოვიდგინოთ ამ პატარა და მრავალჭირნახული ერის გაცხოველებული ლიტერატურული ცხოვრება, რომელსაც თავისი უაღრესად ჭაინტერესო პროდუქციით საპატიო წვლილი შეაქვს მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში.

უნგრული მწერლობა განსაკუთრებული ინტერესით ეკიდება მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკური მემკვიდრეობის უნგრულ ენაზე თარგმნას. უნგრეთის თითქმის ყველა გამომცემლობა მწერლობასთან მჭიდრო კავშირში, თანმიმდევრულად ზრუნავდა და ზრუნავს, რომ თავის მკითხველს შეძლებისდაგვარად სრული წარმოდგენა შეუქმნას მსოფლიო ლიტერატურაზე. გადაქარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ უნგრელი მკითხველი მსოფლიო ლიტერატურით იკვებება. ამითაც აიხსნება, რომ ყოველ უნგრელ მწერალს თავის უწმინდეს მოვალეობად მიაჩნია, არ შეიზღუდოს მართო ორიგინალური შემოქმედებით და მშობლიური ლიტერატურა თარგმანებითაც გაამდიდროს. ნათქვამის საილუსტრაციოდ საკმარისია აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა უნგრელ ავტორს დღემდე შესწრულებული აქვს დანტეს „ღვთაებრივი კომედიის“ ოცდახუთამდე სრული, ნაწილობრივი და პროზაული თარგმანი, ხოლო თუ თვალს გადავავლებთ უნგრეთში გამოცემულ საზღვარგარეთის ლიტერატურას, ერთხელ კიდევ დავრწმუნდებით, რა სულიერ საზრდოს აწვდის უნგრული მწერლობა თავის მკითხველს. მაგალითად, მართო ერთი წლის განმავლობაში სხვადასხვა უნგრულმა გამომცემლობამ მხოლოდ ბერძნული კლასიკური ლიტერატურიდან დაბეჭდა არისტოფანეს კომედიები, ევრიპიდეს ტრაგედიები, პლატონის, პესიოდეს და პლუტარქის თხზულებები, ბერძნული სატრფიალო ნოველების კრებული, ბერძნული დრამების კრებული და ქსენოფონტეს „ანაბაზისი“.

უნგრელი მთარგმნელები გულგრილი არც ქართული ლიტერატურისადმი დარჩენილან. მათ ორგზის თარგმნეს მშობლიურ ენაზე ქართული პოეზიის მშვენიერება ვეფხისტყაოსანი. უნგრელები სამართლიანად ამაყობენ, რომ რუსთაველის პოემის ბელა ვიკარისეული თარგმანი ერთ-ერთი პირველი სრული პოეტური თარგმანთაგანია ევროპულ ენაზე. აღნიშნულ თარგმანს ფართოდ გამოეხმაურა უნგრული ლიტერატურული კრიტიკა. ამ გარემოებამ დიდად შეუწყო ხელი მკითხველთა შორის ვეფხისტყაოსნის პოპულარობას. მკითხველი დიდი ინტერესით შეხვდა პოემის მეორე თარგმანსაც, რომელიც ცნობილმა თანამედროვე პოეტმა შანდორ ვეორეშმა შეასრულა. ამ თარგმანის საფუძველზე მწერალმა იოჟეფ რომანმა 1964 წელს გამოცემულ ერთ-ერთ თავის კრებულში გამოაქვეყნა რუსთაველის პოემის შემოკლებული პროზაული ვარიანტი. ამით უნგრულ მწერლობაში გადაიდგა კიდევ ერთი ნაბიჯი, რომელმაც მკითხველს კიდევ უფრო ახლოს გააცნო შუა საუკუნეების ქართული პოემა.

როგორც ვხედავთ, ვეფხისტყაოსნის თარგმანებს გარდა, უნგრულ ენაზე თავი მოიყარა საკმაოდ დიდმა ლიტერატურულმა მასალამ, რომელსაც რუსთველოლოგიისათვის მნიშვნელოვანი ღირებულება აქვს. მიუხედავად ამისა, ამ თარგმანებისა და რუსთველოლოგიური წერილების დეტალური ანალიზი არც ჩვენთან, არც უნგრეთში დღემდე არ ჩატარებულა. წინამდებარე ნაშრომი რუსთაველის უკვდავი პოემის უნგრული თარგმანების იდეურ-მხატვრული ანალიზის, მათი კრიტიკული შეფასების პირველ ცდას წარმოადგენს. ამასთან, იგი მკითხველს გარკვეულ წარმოდგენას შეუქმნის პოემის თარგმანთა მომზადების ისტორიაზე, უნგრელი მთარგმნელების ცხოვრებასა და შემოქმედებაზე, აგრეთვე ლიტერატურულ-კრიტიკულ წერილებზე, რომლებიც უნგრელმა ლიტერატურისმცოდნეებმა უძღვნეს რუსთაველის პოემას.

ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნის ისტორია

უნგრელები რუსთაველის სახელს პირველად 1884 წელს გაეცნენ ჟურნალ „კოსორუ“-ში დაბეჭდილი მოკლე ინფორმაციის მეშვეობით. ამ მოკლე ინფორმაციის ავტორი მკითხველს აუწყებს, რომ „იბეჭდება და უახლოეს მომავალში მზის სინათლეს იხილავს ქართული ლიტერატურის სიამაყე, რუსთაველის პოემა „ვეფხისტყაოსანი“, რომლის ილუსტრაციების მომზადება მიხაი ზიჩისათვის უთხოვიათ“. ავტორი იმედს გამოთქვამს, რომ „პოემა, რომელიც ფრანგულად „კავკაზის“ რედაქციის ერთ-ერთ თანამშრომელს, იონა მეუნარგიას უთარგმნია, მალე ევროპელი მკითხველისათვის ხელმისაწვდომი გახდებაო“¹.

მართალია, ეს მცირე მოცულობის ინფორმაცია, რომელიც ჟურნალ „კოსორუ“-ს ფურცლებზე გამოჩნდა, უნგრულ პერიოდიკაში გამოქვეყნებული პირველი ოფიციალური ცნობაა ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის შესახებ, მაგრამ უნგრელები რუსთაველის პოემას გაცილებით ადრე დაუკავშირდნენ. ჩვენი კულტურის ისტორიის არაერთი ნათელი ფურცელი შემოუნახავს, რომელთა მიხედვით, უნგრელ ცალკეულ პირთა სახელები პირდაპირ თუ არაპირდაპირ უკავშირდება რუსთაველის პოემას.

ცნობილია, რომ პირველად ვეფხისტყაოსანი დაიბეჭდა 1712 წელს ვახტანგ მეექვსის მიერ დაარსებულ სტამბაში, რომლის გამართვაში დიდი წვლილი შეიტანა ეროვნებით უნგრელმა, ანთიმოზ ივერიელის მიერ უნგროვლახეთიდან საქართველოში წარმოგზავნილმა ოსტატმა მიხაი იშტვანოვიჩმა². უნგრელი ოსტატის მიერ გაწეულმა შრომამ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა საქართველოში წიგნის ბეჭდვის დაწყების საქმეში და რამდენადაც ვეფხისტყაოსანი ერთ-ერთი იმ თხზულებათაგანი იყო, რომელიც მიხაი იშტ-

¹ ჟურნ. „Koszorú“, 1884, 13 დეკ., № 50, გვ. 800.

² იხ. ბენო გორდეზიანი, ქართული სასტამბო შრიფტები, თბ., 1961, გვ. 52—75.

ვანოვიჩის მიერ გამართულ სტამბაში დაიბეჭდა, ამ უნგრელი მოღვაწის სახელი მჭიდროდ დაუკავშირდა არა მარტო ქართული წიგნის ისტორიას, არამედ ვეფხისტყაოსანსაც, როგორც ამ სტამბიდან გამოსულ ერთ-ერთ პირველ წიგნს.

საგულისხმოა, რომ უნგრულ სპეციალურ და პოპულარულ ლიტერატურაში ფართოდ არის გავრცელებული აზრი, თითქოს პირველი ბეჭდური ვეფხისტყაოსანი გამოიცა უნგრელი ოსტატის კიშ მიკლოშ ტოტფოლუშის (1650—1702) მიერ ამსტერდამში დამზადებული შრიფტით. უნგრელი ავტორები, როცა ისინი ვეფხისტყაოსნის შესახებ საუბრობენ, როგორც წესი, სიამოვნებით იხსენებენ ამ ფაქტსაც³. უნგრელი მკვლევარები აქ ერთმანეთში ურევენ არჩილ მეფისა და ვახტანგ მეექვსის მიერ გამართულ სტამბებს. აღნიშნული საკითხი საფუძვლიანად შეისწავლეს ქართველმა მკვლევარებმა. ისინი იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ კიშ მიკლოშ ტოტფოლუშის მიერ ამსტერდამში არჩილ მეფის დაკვეთით ჩამოსხმული შრიფტი უხარისხობის გამო არჩილს არ გამოუყენებია⁴.

1881 წლის ზაფხულში რომელიღაც სამხედრო დღესასწაულზე მონაწილეობის მისაღებად თბილისში ჩამოვიდა რუსეთის სამეფო კარის მხატვარი, ტომით უნგრელი მიხაი ზიჩი (1827—1906). მას ამავე დროს განზრახული ჰქონდა გაცნობოდა საქართველოს ბუნებას, მის ხალხს, გაეკეთებინა ჩანახატები ლერმონტოვის „დემონისათვის“, რომელიც მისთვის თბილისში ჩამოსვლამდე რუს გამომცემელს გლაზუნოვს დაუკვეთია⁵. აღსანიშნავია, რომ შექსპირის, ბაირონის, გოეთეს, პეტეფის, მადაჩის ცნობილი ილუსტრატორის თბილისში ჩამოსვლას დაუყოვნებლივ გამოეხმაურა ჩვენი მოწინავე საზოგადოება⁶.

³ ლ. ტარდი, უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1968, გვ. 14; Magyar irodalmi lexikon. III., 1965, 285 pp; Vikár Béla, Rusztaveli Georgiai költő és műve, Budapesti Szemle, 1912, 275 pp; Koczogh Akos, Haladó Hagymány—Rusztaveli, Eptünk, Debrecen, 1950, N 1, 49 pp.

⁴ ქ. შარაშიძე, პირველი სტამბა საქართველოში (1707—1722), თბ., 1955; ბ. გორდეზიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 49; Baramidze, Al., Korunk. Kolozsvár, 1972, N 2; Székely Artur, Tótfalusi Kis Miklós két levele a grúz nyomdabelük ügyében, Filológiai Közöny, 1971, 1—2 szám, 144—145 pp.

⁵ Zichy Mihály Ünvalomásai, A Ház c. folyoir., 1911, 7 pp.

⁶ გაზ. „დროება“, 1881, № 220. ზიჩის საქართველოში მოგზაურობის, აგრეთვე ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციებზე მუშაობის შესახებ იხ. ბ. გორდეზი-

იმხანად, როცა ზიჩი თბილისში იმყოფებოდა, ქართველ ლიტერატორებს გადაწყვეტილი ჰქონდათ გამოეცათ მდიდრულად დასურათებული ვეფხისტყაოსანი. გამოცემის სარედაქციო კომისიამ პოემის დამსურათებლად საპატიო სტუმარი მიიწვია. ზიჩიმ დავალება სიამოვნებით მიიღო და დიდი სერიოზულობით შეუდგა ამ სამუშაოს შესრულებას.

ზიჩი ბევრს მოგზაურობდა საქართველოში, ეცნობოდა ქართულ ტიპაჟს, თბილისსა და ქუთაისში დგამდა ცოცხალ სურათებს ვეფხისტყაოსნიდან. ცნობილი მხატვარი დიდი გულისყურით სწავლობდა ქართული კულტურის ტრადიციებს, აკეთებდა ჩანახატებს რუსთაველის ქმნილების დასასურათებლად. იმ მიზნით რომ მხატვარი უკეთ ჩასწვდომოდა ვეფხისტყაოსნის შინაარსს, მისი გმირების ხასიათებს, გამოცემის კომისიამ იოანა მეუნარგიას დაავალა ზიჩისათვის გაეკეთებინა პოემის ფრანგული თარგმანი.

მიხაი ზიჩიმ თითქმის ორი წლის დაუღალავი მუშაობის შემდეგ შეგროვილი მასალა პეტერბურგში წაიღო, სადაც იგი შეუდგა უშუალოდ ილუსტრაციებზე მუშაობას. მან კომისიის მიერ დაკვეთილი თორმეტი სურათის ნაცვლად დაამზადა ოცდათოთხმეტი სურათი და უსასყიდლოდ, საჩუქრად გადასცა ქართველ ხალხს.

ამჟამად, როცა ვეფხისტყაოსანი თარგმნილია მსოფლიოს მრავალ ენაზე, თოიძისა და ქობულაძის, გუდიაშვილისა და ცუცქერიძის ილუსტრაციების გვერდით, თითქმის ყველა ქართულ თუ უცხოურ გამოცემას ამშვენებს მიხაი ზიჩის ილუსტრაციები. ეს უნგრელი მხატვრის ქეშმარიტი აღიარებაა.

მიხაი ზიჩი ვეფხისტყაოსნის არა მარტო ბრწყინვალე დამსურათებელი, არამედ მისი მუყაითი პროპაგანდისტიც იყო. რუსთაველის პოემამ სწორედ ზიჩის შეწეობით გაიკვლია გზა უნგრელი მკითხველისაკენ.

პირველი უნგრელი მთარგმნელი, რომელიც დაინტერესდა რუსთაველით და მისი პოემით, ეს იყო ბელა ვიკარი.

ვიკარმა 1912 წელს უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალ „ბუდაპეშტი სემლე“-ს 152-ე ტომში სათაურით „ქართველთა პოეტი რუსთაველი და მისი ნაწარმოები“ გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი გენიალური ქართველი პოეტის შესახებ. ამავე ნომერში

ა ნ ი, ზიჩი საქართველოში, თბ., 1966; მ. ქ ვ ლ ი ვ ი ძ ე, ვეფხისტყაოსნის დასურათების ისტორიისათვის, თბ., 1960.

დაიბეჭდა მის მიერ შესრულებული ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის პირველი ნიმუშები — „ამბავი როსტევან მეფისა“, „როსტევან მეფისაგან და ავთანდილისაგან ნადირობა“, „ნახვა არაბთა მეფისაგან მის ყმისა ვეფხისტყაოსნისა“ და „თინათინისაგან ავთანდილის გაგზავნა მის ყმის საძებნელად“. ბელა ვიკარს ამ დროისათვის უკვე თარგმნილი ჰქონდა პოემის უდიდესი ნაწილი.

ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრული თარგმანის ნიმუშების გამოქვეყნებიდან ხუთი წლის შემდეგ, 1917 წლის გაზაფხულზე ბუდაპეშტის გამომცემლობა „ათენეუმი“ დაიბეჭდა მთლიანი პოემა. წიგნს დართული აქვს მთარგმნელის წინასიტყვაობა, რომელიც „ბუდაპეშტი სემლეში“ გამოქვეყნებული მისივე წერილის შემოკლებულ ვარიანტს წარმოადგენს. წიგნი შემკულია მიხაი ზიჩის 26 ილუსტრაციით.

პოემის ვიკარისეულ თარგმანს საფუძვლად უდევს ვეფხისტყაოსნის 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემა. თარგმანს აკლია პროლოგი და სულ 1445 სტროფს მოიცავს.

ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანი მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო არა მარტო იმით, რომ პირველად ამ თარგმანით გაეცნო უნგრელი მკითხველი ქართველი პოეტის ქმნილებას, არამედ იმითაც, რომ იგი ერთ-ერთი პირველი პოეტური თარგმანთაგანია ევროპაში, არტურ ლაისტის გერმანული თარგმანის შემდეგ.

როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ბელა ვიკარი ვეფხისტყაოსნის თარგმნის იდეამდე თავისით არ მისულა. მეტიც, იგი ზიჩისთან შეხვედრამდე არ იცნობდა ამ დიდებულ ნაწარმოებს. ეს აზრი მას 1889 წელს⁷ ჩააგონა ცნობილმა მხატვარმა, რომელსაც ფინეთისაკენ მიმავალი ვიკარი პეტერბურგის მახლობელ პატარა ფინურ სოფელ ლახტაში შეხვედრია⁸.

მოგვიანებით ბელა ვიკარი ასე იგონებდა ზიჩისთან შეხვედრას: „მე მას ვესტუმრე როგორც მხატვარს, იმ მიზნით, რომ მასში ინტერესი გამელვევებინა „კალევალას“ მიმართ. მე მინდოდა, უბადლო ილუსტრატორი როგორმე დამეყოლებია, ხელი მოეყიდა ცნობილი ეპოსის დასურათებისათვის, რადგან იგი სწორედ შესაფერ

⁷ უნგრელი მკვლევარი პალმა შელკენი თავის წერილებში შეცდომით ასახელებს 1899 წელს; ამასვე იმეორებს გ. ჩიმაკაძე („დროშა“, 1959, № 9. ჩვენ ვეყარდნობით ვიკარის წერილებს, აგრეთვე ვეფხისტყაოსნის მისსავე წინასიტყვაობას.

⁸ Vikár Béla, Rusztaveli..., 271 pp.

ძალას წარმოადგენდა ჩემთვის... საქმე ისე წარიმართა, რომ ეს საგანგებოდ აწყობილი გეგმა ჩამეშალა. ზიჩიმ მდიდრულად დასურათებული წიგნი მიჩვენა, რომელიც იმ ხანებში იყო გამოცემული. ჩემს წინაშე იდო ჩემთვის უცნობ ენაზე, უცხო შრიფტით დაბეჭდილი, ქართველი ერის უდიდესი პოეტის შოთა რუსთაველის რომანტიკული ეპოსი, მიხაი ზიჩისავე ილუსტრაციებით⁹.

ამ შეხვედრის დროს მიხაი ზიჩის ვიკარისათვის უამბნია თავის საქართველოში მოგზაურობის ამბავი. განსაკუთრებით გაუმახვილებია ყურადღება თბილისსა და ქუთაისში ვეფხისტყაოსნის ცოცხალი სურათების დადგმებზე, რასაც დიდად შეუწყვია ხელი იმისათვის, რომ სწორად გაეაზრებია ილუსტრაციების ტიპაჟი. მხატვარს ვიკარისათვის მოკლედ გაუცვნია რუსთაველის თხზულების შინაარსი და უთხოვია ამ უძველესი ქართული ეპოსის უნგრულ ენაზე თარგმნა¹⁰.

იმჟამად ვიკარი მთელი გატაცებით მუშაობდა „კალევალას“ თარგმანზე და რუსთაველის პოემის თარგმანზე სრულიად არ უფიქრია. მაგრამ მას არც „დიდი მხატვრის შთაბავონებელი სიტყვები მიუცია დავიწყებისათვის“¹¹.

ვიკარი „კალევალას“ თარგმანზე მუშაობის დამთავრებისთანავე (1908) შეუდგა ქართული ენის შესწავლას. მეცადინეობის დაწყების პირველ ეტაპზე იგი სარგებლობდა ადოლფ დირის მიერ გერმანულ ენაზე შედგენილი ქართული ენის სახელმძღვანელოთი. „სამწუხაროდ, მალე დავრწმუნდი, რომ დამოუკიდებლად ქართულს, მსოფლიოს ერთ-ერთ უძნელეს ენას, ვერასოდეს დავეუფლებოდი ისე კარგად, რომ დიდი პოეტის თარგმნა გამებედაო“, — წერდა იგი¹². მიუხედავად ამისა, ვიკარს თავის გადაწყვეტილებაზე ხელი არ აუღია. იგი, მისთვის ხელმისაწვდომი უცხო ენების დახმარებით ცდილობდა თავისი მიზნის განხორციელებას, მაგრამ ვერც ამ ჭახით წარმართულ მეცადინეობას გამოუღია სასურველი შედეგი.

სიძნელეთა დაძლევის მიზნით ბელა ვიკარს გადაუწყვეტია თვით რუსთაველის სამშობლოდან მიეწვია ისეთი პიროვნება, რომელიც მას დახმარებას გაუწევდა ქართული ენის შესწავლასა და პოემის თარგმნაში. ამ მიზნით მას წერილი გაუგზავნია ავსტრო-

⁹ Vikár Béla, Ruszlaveli..., გვ. 271

¹⁰ იქვე, გვ. 272.

¹¹ იქვე, გვ. 272.

¹² იქვე, გვ. 273.

უნგრეთის საგარეო საქმეთა წარმომადგენლობისათვის თბილისში, რომელშიც უთხოვია, მის ხარჯზე. რუსთაველის პოემის კარგი მცოდნე ვინმე ქართველი მწერალი გაეგზავნათ, რომელსაც ერთ-ერთი ევროპული ენა ეცოდინებოდა. წერალზე ვიკარს პასუხი არ მიუღია. ეს ამბავი ერთ-ერთი თავისი მეგობრისათვის შეუჩივლია. ამ უკანასკნელს იგი უნუგეშებია და ურჩევია წერილით მიემართა თბილისის ესპერანტიკთა კლუბისათვის. ამ ამბის შესახებ 1942 წლის ჟურნალ „თურანში“ ვიკარი წერდა: „მეგობრის სატყუა ყურად ვიღე, პასუხმაც არ დააყოვნა. ერთ მშვენიერ დღეს გამომეცხადა გიორგი ცისკარაული — „დიერდ სივარვანი“ („Szivárvány György“ — „გიორგი ცისარტყელა“), ჩემი საქმისათვის შესაფერისი ახალგაზრდა, ესპერანტოზე თარგმნილ ლიტერატურაში ტიფლისანოდ ცნობილი პოეტი“¹³.

ცისკარაულის ბუდაპეშტში ჩასვლისთანავე გაუგრძელებია ვიკარს ქართული ენის შესწავლა. მეცადინეობა მათ სწორად წარუშტავთ. რუსთაველის ეპოქის ენობრივი სიძნელეების დაძლევის მიზნით მათ დაუწყიათ ახალი ალექმის კითხვა, შემდეგ კი ხალხური პოეზიის ნიმუშებზე გადასულან. გაწეულ შრომას მალე შედეგიც გამოუღია. ვიკარი დარწმუნებულა, რომ ყოველგვარი ენობრივი სიძნელე დაძლეული იყო და ვეფხისტყაოსნის თარგმნას შესდგომია. ისინი თვეების მანძილზე დღეში ოთხი საათი მუშაობდნენ თარგმანზე მთარგმნელის გადმოცემით, ცისკარაული პოემას სიტყვა-სიტყვით უთარგმნიდა მას ესპერანტოს ენაზე. იგი იწერდა და შემდეგ ლექსად აწყობდა. ვიკარს სათარგმნელი ჰქონია კიდევ 10—12 ფურცელი, როცა მისი ქართველი დამხმარე ბუდაპეშტიდან წასულა და უკან აღარ დაბრუნებულა.

ამ ეტაპზე კარგად ჩანს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ვიკარისათვის ცისკარაულთან თანამშრომლობას. ფაქტიურად, მისი დახმარების გარეშე ვიკარმა თავი ვერ გაართვა დარჩენილი ათი-ოდე გვერდის თარგმნას. უნგრელი მთარგმნელი იძულებული შეიქმნა ახალი დამხმარე პირი პირველი მსოფლიო ომის დროს ბუდაპეშტში მოხვედრილ ქართველ სამხედრო ტყვეებს შორის ეძებნა. ამ მიზეზების გამო ვეფხისტყაოსნის თარგმანის დაბეჭდვამ 4 — 5 წლით დაიგვიანა.

ვიკარს, როგორც ვხედავთ, მრავალი სიძნელის გადალახვა დას-

¹³ Vikár Béla, A Kalevalától a párduchörös lovagig (Georgiai emlékek). Turan, XXV, 1942, No 1.

ქირდა, ვიდრე იგი რუსთაველის ქმნილებას გზას გაუკვლევდა უნგრელ მკითხველამდე.

იმის გარდა, რომ ვიკარმა სუსტად იცოდა ქართული ენა, ერთ-ერთი სიძნელე, რომელიც მას წინ ელოდებოდა თარგმანზე მუშაობისას, იყო ის, რომ მთარგმნელი კარგად არ იცნობდა საქართველოს, მის ისტორიას, კულტურას, ხალხის ზნე-ჩვეულებებს, ყველაფერს იმას, რითაც სუნთქავდა ქართველი კაცი. თუ რუსთაველის გერმანულ და ინგლისურ ენებზე მთარგმნელები (ლაისტი, უორდროპი) გარკვეულ ხანს ცხოვრობდნენ საქართველოში და ზედმიწევნით კარგად იცნობდნენ ქართულ სულიერ კულტურას, ბელა ვიკარს ამის შესაძლებლობა არ მისცემია და იძულებული იყო დაკმაყოფილებულიყო მხოლოდ უცხოელ მოგზაურთა შთაბეჭდილებების ან ზემოთ ჩამოთვლილ ქართველოლოგთა ნაშრომების კითხვით. რუსთაველის პოემას იგი გაეცნო და შემდგომ კი თარგმნა იგი საქართველოსთან ყოველგვარი კავშირის გარეშე. ერთადერთი პიროვნება, რომელიც მას ამ საქმეში ეხმარებოდა, იყო გიორგი ცისკარაული.

ჯერ კიდევ ცისკარაულთან შეხვედრამდე ვიკარი ბევრს ცდილა ეშოვნა რუსთაველოლოგიური ლიტერატურა და მისი საშუალებით გასცნობოდა ვეფხისტყაოსანს, მაგრამ მას არც ამ საქმეში შესწყობია ხელი. პოემის 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემის გარდა, რომელიც მას საჩუქრად მიუღია მიხაი ზიჩისაგან სოფელ ლახტაში შეხვედრის დროს, ვიკარის განკარგულებაში ყოფილა ვეფხისტყაოსნის რუსული თარგმანი. მის მთარგმნელს იგი არ ასახელებს, მაგრამ ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს პოემის ბარტდინსკისეული თარგმანი, რადგან ვეფხისტყაოსნის სათაურის ვიკარისეული გააზრება „Tariel, a párduebörös lovag“ წარმოადგენს ამ რუსული თარგმანის მიბაძვას (შეად.: „Тарнелъ, барсова кожа“). არც ერთ სხვა რუს მთარგმნელს პოემის სათაური ამ სახით არ უთარგმნია. ვიკარის აზრით, — „ეს რუსთაველის ნაწარმოები კი არ არის, არამედ „ცრუმთარგმნელის“ არაპოეტური თვალთმაქცობაა. ეს არის საკუთარი თავის, მთარგმნელობითი საქმიანობისა და რუსთაველის ხსოვნის ნამდვილად აბუჩად აგდება“¹⁴.

ბუნებრივია, ვიკარი, ამ თარგმანის ასეთი მკაცრი შეფასების შემდეგ, მას ნაკლებად ენდობოდა მუშაობის პროცესში.

¹⁴ Vikár Béla, Ruszlaveli..., Budapesti Szemle, 1912, 273 pp.

ბელა ვიკარს ხელთ ჰქონია აგრეთვე ვეფხისტყაოსნის ლაისტისეული გერმანული თარგმანი. იგი დიდად არც ამ თარგმანს აფასებდა, მაგრამ მას მთარგმნელისათვის გარკვეული სარგებლობა მაინც მოუტანია, რასაც თვითონ ვიკარიც არ უარყოფს¹⁵.

რადგან ვიკარი სრულებით არ იცნობდა იმეამად არსებულ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურას, არ იცნობდა თვით ვეფხისტყაოსნის ტექსტს და იძულებული იყო დაკამყოფილებულიყო მხოლოდ ცისკარაულის მიერ ესპერანტოს ენაზე შესრულებული პუკარედით, აქედან გამომდინარე, ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეულ თარგმანში გამოსატულებას პოულობს პოემის შინაარსის, აგრეთვე რუსთაველის პოეტური ხელოვნების, მისი მსოფლმხედველობის მხოლოდ და მხოლოდ ცისკარაულისეული გააზრება.

როგორც ვხედავთ, უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილ ბელა ვიკარისათვის ქართული ენის შესწავლასა და, უწინარეს ყოვლისა, ვეფხისტყაოსნის თარგმანში ფასდაუდებელი სამსახური გაუწევია. ჩვენს ლიტერატურულ წრეებში ნაკლებად ცნობილ ახალგაზრდა ქართველ მოღვაწეს გიორგი ცისკარაულს, რომელიც რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში შეცდომით გიორგი წიკლაურის სახელითაა ცნობილი¹⁶.

უნებლიედ ისმის კითხვა — რამ გამოიწვია გვარების ასეთი აღრევა?

ეს გაუგებრობა, უწინარეს ყოვლისა, მომდინარეობს უნგრელი მთარგმნელის ბელა ვიკარისაგან. იგი 1912 წელს ჟურნალ „ბუდაპეშტი სემლეში“ და შემდგომ 1917 წელს ვეფხისტყაოსნის წინასიტყვაობაში თავის ქართველ დამხმარედ ასახელებდა დიკლარს (Ciklari György), ე. ი. არც ცისკარაულს და არც წიკლაურს. ვიკარისეულ წინასიტყვაობაზე დაყრდნობით დიერდ ციკლარი მიაჩნდათ უნგრელი მთარგმნელის დამხმარედ იმ უნგრელ ავტორებს, რომლებმაც რეცენზიები უძღვნეს იმ ხანებში გამოქვეყ-

¹⁵ Vikár Béla, Rusztaveli... გვ. 273.

¹⁶ შეად.: გ. ბ ა ქ რ ა დ ე, Turiel, (ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის ისტორიისათვის), ლიტ. გაზეთი, 12.XII.1934; გრ. წ ე რ ე თ ე ლ ი, „ვეფხისტყაოსანი უნგრულ ენაზე“, კრებ. „ლიტ. მემკვიდრეობა“, I, თბ., 1935, გვ. 661—664; ს. ი ო რ დ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის თარგმანები ევროპულ ენებზე, „კომუნისტი“, 1937, 21. XI, № 65; გ. მ ა მ უ ლ ა შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის თარგმანები, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 30.XII.1937, № 298; გ. ჩ ი მ ა კ ა ძ ე, ქართული კულტურის მოამაგე, „დროშა“, 1952, № 9; ი. მ ე გ რ ე ლ ი ძ ე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970.

ნებულ თარგმანს¹⁷. უნგრულ სპეციალურ ლიტერატურაში ასე დამკვიდრდა დიერდ ციკლარი ვიკარის ქართველ დამხმარედ.

მართალია, მოგვიანებით ვიკარმა ჯერ 1928 წელს ესპერანტი-სტულ ჟურნალში¹⁸, შემდგომ 1942 წელს ჟურნალ „თურანში“, რომლის შესახებაც ზევით უკვე გვქონდა საუბარი, ორგზის „გამო-ამჟღავნა“ დიერდ ციკლარის ნამდვილი გვარი — გიორგი ცისკარა-ული (ციცკალაური), მაგრამ ამისათვის 1962 წლამდე უნგრეთში ყურადღება აღარავის მიუქცევია.

დიერდ ციკლარი (იგივე გიორგი ცისკარაული) ქართულ სპე-ციალურ ლიტერატურაში, როგორც აღვნიშნეთ, შეცდომით გად-მოვიდა გიორგი წიკლაურად. ამის მიზეზი გახდა 1934 წელს გ. ბაქ-რაძის მიერ გამოქვეყნებული წერილი¹⁹. გ. ბაქრაძე თავის წერილს საფუძვლად უდებს ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის წი-ნასიტყვაობას, რომელიც მისთვის გერმანული და რუსული ენების საშუალებით უნგრელ რევოლუციონერ ზოლტან ტერეკს უთარგ-მნია. ბაქრაძეს, როგორც ჩანს, ციკლარი უჩვეულოდ მოეჩვენა და ასე, რომ არ აღვნიშნავს, იგი წიკლაურად გადააკეთა. ამის შემ-დგომ, ბაქრაძის წერილზე დაყრდნობით ვიკარის დამხმარედ წიკ-ლაური გამოაცხადა თითქმის ყველა ქართველმა ავტორმა (იხ. სქო-ლიო. № 16).

გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელი, რომელიც 1915 წელს ბუდაპეშტში შეხვდა და დაუახლოვდა ბელა ვიკარს, გადმოგვცემს ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნის ისტორიას²⁰. აღსანიშნავია, რომ ქართველი ავტორები ბაქრაძის წერილის გვერდით, ვეფხის-ტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის ისტორიის ერთ-ერთ ძირითად წყაროდ გრ. წერეთლის ხსენებულ წერილსაც იყენებენ. წერილში გრ. წერეთელი ბუნდოვნად მიუთითებს ვიკარის ქართველ დამხმა-რეზე: „მან (ვიკარმა) დამისახელა ერთი ქართველი, რომლის გვა-რი კარგად არ მახსოვს, თითქოს წიკლაური უნდა ყოფილაყო, ან წილოსანი“²¹, — წერს იგი და იქვე სქოლიოში მიუთითებს „ის კა-

¹⁷ Magyarország. 3.6.1917; Világ. 10.6.1917; Az Újság. 9.8.1917; Elet, 14.10.1917.

¹⁸ Hungara Heroldo, 1928, წერილის უნგრული თარგმანი განმეორებით დაიბეჭდა ჟურნ. Nagy Világ, 1966, No 12.

¹⁹ ლიტერატურული გაზეთი, 12. XII. 1934.

²⁰ ლიტერატურული მემკვიდრეობა, I, თბ. 1935.

²¹ იქვე, გვ. 662.

ცი კერესელიძე იყო (და არა წიკლაური, ან წილოსანი), გამახსენა ერთმა ჩემმა ამხანაგმა, რომელიც იმ ხანებში ჩემთან იყო²².

როგორც ვხედავთ, გრ. წერეთელი წიკლაურს ან წილოსანს თვითონვე გამოორიცხავს და მის სანაცვლოდ ასახელებს ვინმე კერესელიძეს, „ეს ქართველი ემიგრანტი იყო, — მოგვითხრობს იგი ვიკარის ნაამბობს, — ის მე 1909 წელს ვნახე ბუდაპეშტში და მალე დავმეგობრდით, მან მშვენივრად იცოდა ესპერანტო და აი ამ კაცის დახმარებით ვთარგმნე ვეფხისტყაოსანი. თარგმანზე ვმუშაობდით ორ წელიწადნახევარს, თვეში გასამრჯელოს 200 კრონს ვაძლევდი. შემდეგ, 1912 წელს ბულგარეთის ომი დაიწყო და იგი მოხალისედ წავიდა ბულგარეთში“²³.

წერეთლის მიერ გადმოცემულ ისტორიას ერთგვარად ავსებს ს. კლდიაშვილის მიერ გამოქვეყნებული წერილი, რომელიც ემყარება თავისი მძახლის დავით თოლორაიას ნაამბობს. ვიკარის დამხმარედ აქაც კერესელიძეა დასახელებული²⁴.

გრ. წერეთლისა და ს. კლდიაშვილის წერილები ერთგვარ წინააღმდეგობაშია ვიკარის 1942 წლის „თურანში“ დაბეჭდილ წერილთან. ამ წერილის მიხედვით, ქართველი დამხმარე (გ. ცისკარაული) ვიკარის მიწვევით ჩავიდა ბუდაპეშტში, რაც მის ემიგრანტულ ცხოვრებას გამოორიცხავს. წერეთელიც, კლდიაშვილიც და ვიკარიც მიუთითებენ, რომ 1912 წელს ქართველი დამხმარე (ცისკარაული-კერესელიძე) მოხალისედ წავიდა ბულგარეთის ომში და იქ დაიღუპა. ცისკარაული ომში წასვლის შემდეგ მართლაც აღარა ჩანს აღარც ევროპაში და აღარც საქართველოში. კერესელიძე კი, რომელიც აღნიშნული ცნობების მიხედვით დაიღუპა, 1917 წელს, ე. ო. ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის წიგნად გამოცემის წელს, წერილებს აქვეყნებს დასავლეთის ემიგრანტულ ორგანოში „ქართული გაზეთი“. ვიკარის დამხმარე რომ მართლაც კერესელიძე ყოფილიყო, საეჭვოა, მას ასეთი დიდი შრომისათვის ეღალატნა და ბოლომდე არ მიეყვანა დაწყებული საქმე, მით უმეტეს, რომ სათარგ-

22 ჩვენი აზრით, გრ. წერეთელს მხედველობაში ჰყავს დავით თოლორაია. მის შესახებ იხ. ქვევით.

23 გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი; ჩვენი აზრით, ავტორს მხედველობაში უნდა ჰყავდეს ლეო კერესელიძე, რომელიც ემიგრანტად იყო ავსტრო-უნგრეთსა და შვეიცარიაში. მან იმ ხანებში გამოაქვეყნა ფანტაზია თამარ მეფისა და რუსთაველის შესახებ.

24 ს. კლდიაშვილი, არდასავიწყებელი მოღვაწენი, ლიტ. გაზეთი, 1962, II მაისი, № 20.

მწელი იყო მხოლოდ ათიოდე ფურცელი. ეს გარემოება არავითარ შემთხვევაში არ ლაპარაკობს კერესელიძის სასარგებლოდ.

გეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის ისტორიას შეეხო კიდევ ერთი ქართველი ავტორი — ა. სანადირაძე. მან სცადა პოემის უნგრული თარგმანის წინასიტყვაობაში ვიკარის მიერ ნახსენები დიერდ ციკლარიდან გ. ბაქრაძის მიერ გასწორებული გიორგი წიკლაურის გვარი გაეიგივებია მივიწყებულ პოეტ-რევოლუციონერ იაგორ (იგივე გიორგი) წიკლაურთან, რომელიც წარმოშობით გუდამაყრის ხეობიდან ყოფილა, რევოლუციურ მოღვაწეობას ეწეოდა თბილისში, 1903 წელს ციმბირში გადაუსახლებიათ, ხოლო ზუთი წლის შემდეგ კი (1908 წ.) ბერის ტანსაცმელგადაცმული საზღვარგარეთ გაქცეულა, სადაც ესპერანტოს ენაზე ლექსები და პოემები დაუბეჭდავს²⁵.

მართალია, ა. სანადირაძე არ მიუთითებს, მაგრამ მისი ცნობა გარკვეულ კავშირშია ბაქრაძის წერილთან. ჩვენი თვალსაზრისით, ა. სანადირაძის ვარაუდი ამ ორი სხვადასხვა პიროვნების იგივეობის შესახებ უსაფუძვლოა, რადგან ვიკარის დამხმარის გვარი წიკლაურად იქნა გაშიფრული მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი შესაძლო ქართული გვარებიდან ყველაზე მეტად წააგავდა ციკლარს. მაგრამ, ამას რომ თავი დავანებოთ, ვიკარის მიერ 1942 წლის „თურანში“ აღწერილი თავისი ქართველი დამხმარე რევოლუციონერად კი არა, პირიქით, ანტირევოლუციონერად გამოიყურება. აი, რას წერს მის შესახებ ბელა ვიკარი: „თავისუფალ დროს, დასვენების და კვირა დღეებში იგი მუშათა წრეებში დადიოდა და ლექციებს კითხულობდა ეთიკურ თემებზე. პური კი არა, სულია მთავარიო — ეგ იყო მისი იდეა. მუშებმა მოთმანებით უსმინეს სიმპათიურ ახალგაზრდას, რომელიც ცდილობდა ჩამოეშორებინა ისინი მატერიალისტური დოგმებისაგან, მაგრამ არ მიაბაძეს“²⁶.

ამ იდეებით გაჟღენთილი პიროვნება შეუძლებელია რევოლუციური საქმიანობისათვის დაეპატიმრებიათ და ციმბირში გადაე-სახლებიათ. ეს ფაქტი ნათელყოფს, რომ ა. სანადირაძის მიერ ვიკარის დამხმარედ შემოთავაზებული იაგორ (იგივე გიორგი) წიკ-

²⁵ ა. სანადირაძე, ერთი ლექსისა და მისი ავტორის შესახებ, „დროშა“, 1955, № 5, გვ. 17.

²⁶ შეად.: მ. იშტეანოვიჩი, „გეფხისტყაოსნის“ უნგრული თარგმანისათვის, ეურნ. ლიტერატურული აპარა“, 1964, № 3, გვ. 64.

ლაური სრულიად სხვა პიროვნებაა და ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის მომზადებასთან საერთო არაფერი აქვს. აღნიშნული ვარაუდით ა. სანადირაძემ კიდევ უფრო გააღრმავა ბაქრაძის მიერ სრულიად უნებლიედ დაშვებული შეცდომა.

ბელა ვიკარის უნგრელ ბიოგრაფებს 1928 წლის ჟურნალ „ჰუნგარა ჰეროდოსა“ და 1942 წლის „თურანში“ ვიკარის მიერ ცისკარაულის შესახებ მოტანილი ცნობისათვის, როგორც ჩანს, ყურადღება არ მიუქცევიათ და ორმოცდაათიანი წლებიდან მოკიდებული, მათ ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით ვეფხისტყაოსნის წინასიტყვაობაში ნახსენები ციკლარი წიკლაურით გაასწორეს²⁷.

ვიკარის 1928 და 1942 წლებში გამოქვეყნებული წერილების შემდეგ, უნგრეთში ცისკარაულის გვარს 1962 წელს პირველმა მი-აქცია ყურადღება დიერდ რადომ²⁸, მაგრამ იგი აღნიშნავდა, ვიკარის წერილებიდან ირკვევა, რომ დიერდ ციკლარის ნამდვილი გვარი ცისკარაული ყოფილაო²⁹. 1969 წელს რადომ კვლავ გაიმეორა, რომ ვიკარს დახმარება გაუწია გიორგი ცისკარაულმა, მაგრამ ამჯერად მას ციკლარის ნაცვლად ნახმარი აქვს ამ გვარის ბაქრაძისეული „შესწორება“ — წიკლაური³⁰. ასე, რომ რადომ მხოლოდ ფაქტი აღნიშნა და მისი გარკვევა არ უცდია.

აღნიშნულ ბუნდოვან საკითხს საგანგებოდ შეეხო მარტონ იშტვანოვიჩი³¹. იგი განიხილავს ბელა ვიკარის ყველა ჩვენ მიერ დასახელებულ წერილს, მათ შორის ვეფხისტყაოსნის უნგრული

²⁷ Sc. elken Pálma, Emlékezés Vikár Béla Sota Rusztaveli első magyar fordítója (kézirat); Schelken Pálma, Emlékezés Vikár Bélára, Vikár Bélar Emlékünnepszég, Koposvár-Hetes, 1970.

²⁸ სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ რადოს 1962 წელს გამოქვეყნებულ წერილზე ადრე და მის შემდგომაც დაიბეჭდა მასალა, სადაც ვიკარის დამხმარედ ნახსენებია ცისკარაული (ს. თურნავა, გაზ. კომუნისტი, 27. 8. 1959; მ. იშტვანოვიჩი, ჟურნ. ლიტერატურული აპარა, 1964, № 3; მისივე, A magyar Rusztaveliana kezdeteinél... ვიკარისადმი მიძღვნილ კრებულში, 1970), მაგრამ ამ წერილებს გზა გაუკვლია დ. რადოსა და შ. კაზნაჩის მიერ შედგენილმა უნგრულმა მრავალტომიანმა ბიბლიოგრაფიამ — „საბჭოთა კავშირის ხალხების ლიტერატურა უნგრეთში“.

²⁹ Radó György, Rusztaveli Eposza és magyarok. Világ.rodalmi Figyelő, VIII, 19 2, No 3, 40—50 pp.

³⁰ Радó Д., Венгерская литература о поэме «Витязь в тигровой шкуре» Шота Руставели и о венгерских переводах, иллюстрациях и изданиях поэмы, Литературные взаимосвязи, 11, Тб., 1969.

³¹ Istvánovits Márton, A magyar Rusztaveliana kezdeteinél, Vikár Béla Emlékünnepszég, Koposvár-Hetes, 1970, 36 pp.

თარგმანის წინასიტყვაობას. იგი ქართული მასალიდან მხოლოდ გრ. წერეთლის წერილს ეხება. მ. იშტვანოვიჩი, მის ხელთ არსებული მასალის ერთმანეთთან შეჯერების შემდეგ წერს: „წერეთელი ეს-პერანტოს ენაზე მთარგმნელის დასახელებისას მერყეობს. იგი ჯერ ასახელებს წიკლაურს, შემდეგ ვინმე წილოსანს და ბოლოს ვინმე კერესელიძეს. როგორც აღვნიშნეთ, ვიკართან ეს პიროვნება გიორგა ცისკარაულია, იგივე ტიფლისიანო, ან დიერდ ციკლარი. ვიკარს, ექვს გარეშეა, დაშვებული აქვს ბექდური შეცდომა — ცისკალაურის ნაცვლად უნდა იყოს ცისკარაული, ციკლარის ნაცვლად კი უფრო სწორი იქნება წიკლაური. წერეთლის მიერ დასახელებულ გვარებს შორის მხოლოდ ერთი ემთხვევა ვიკარისას, კერძოდ — წიკლაური. ჩვენთვის გაურკვეველია, ქართულ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში რატომ მაინცდამაინც ამ უკანასკნელს თვლიან ვიკარის დამხმარედ. წერეთლის მიერ მოტანილი გვარების სხვა წყაროებს ჩვენ არ ვიცნობთ. ჩვენთვის აგრეთვე უცნობია, რა იმალება იმ გვარებს მიღმა“³².

მ. იშტვანოვიჩის აზრით, „ამ გაუგებრობის გარკვევა ერთგვარ საძნელესთან არის დაკავშირებული, რადგან ამ პერიოდიდან სხვა არავითარი საბუთი არ მოგვეპოვება“³³.

როგორც ვხედავთ, მ. იშტვანოვიჩის დამაჯერებელი საბუთების უქონლობის გამო უჭირს კონკრეტული დასკვნების გამოტანა. ერთი კი ცხადია, აკვირვებს „ქართულ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში რატომ მაინცდამაინც წიკლაურს თვლიან ვიკარის დამხმარედ“. აღნიშნული ფაქტი აძლიერებს ჩვენს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ წიკლაური ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის წინასიტყვაობაში ნახსენები ციკლარიდანაა შეთხზული, რომ ასეთი პიროვნება საერთოდ არ არსებობდა (ჩვენ ანით არ უარვყოფთ პოეტ-რევოლუციონერ იაგორ (იგივე გიორგი) წიკლაურის არსებობას).

ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს ცისკარაულის შესახებ საქართველოში არსებული მასალაც. გ. იმედაშვილს „რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში“ მითითებული აქვს 1917 წლის 1 ივლისის „ქართული გაზეთი“³⁴, სადაც ვინმე გ-ლი წერს: „იგი

³² Istvánovits Márton, A magyar Ruszlaveliana kezdeténél, Vikár Béla Emlékünnepe. Kaposvár-Hetes, 1970, 36 pp.

³³ იქვე, გვ. 35.

³⁴ გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, თბ., 1957, გვ. 355, ანოტაცია № 947.

(ვეფხისტყაოსანი) ნათარგმნია ქართული ენიდან პირდაპირ კი არა, არამედ ესპერანტოს საშუალებით. ამის მიზეზი ის იყო, რომ მთარგმნელმა ქართული ენა იმდენად არ იცოდა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნა თვითონვე შესძლებოდა, თარგმნის სურვილი კი დიდი ჰქონდა. გადასწყვიტა ისეთი კაცი ეშოვნა, რომ მას ამ საქმეში დახმარებოდა.

როგორც იყო იშოვნა ერთი ქართველი კაცი, გვარად ცისკარაული, ერთი იმ მსხვერპლთაგანი, რომელნიც რუსეთის მთავრობის საშინელი რეჟიმის წყალობით იძულებულნი არიან საყვარელ სამშობლოს მოსცილდნენ და უცხოეთში ეძიონ თავშესაფარი. ამ ქართველის დახმარებით დაიწყო პროფესორმა ვიკარმა ვეფხისტყაოსნის უნგრულ ენაზე თარგმნა. ორივემ კარგად იცოდნენ ესპერანტო. ექვსი თვის განმავლობაში მუყაითად მუშაობდნენ. მუშაობა ასე სწარმოებდა: ქართველი ცისკარაული კითხულობდა ორიგინალს და თვითელ პეწარს „ვეფხისტყაოსნისას“ უთარგმნიდა პროფესორ ვიკარს ესპერანტოს საშუალებით, იგი კი წერდა, ხოლო შემდეგ გალექსა, „ვეფხისტყაოსანი“ სიტყვა-სიტყვით ნათარგმნი ესპერანტოს ენაზე დღესაც აქვს პროფესორს შენახული³⁵.

შესაძლოა, ცისკარაული მისი პოლიტიკური შეხედულებების გამო მართლაც არასასურველი პიროვნება იყო რუსეთის თვითმპყრობელობისათვის და, როგორც „ქართული გაზეთი“ იუწყება, იძულებული იყო უცხოეთში ეძებნა თავშესაფარი. შესაძლოა, იგი უნგრეთში ყოფნის დროს მალაედა თავის ვინაობას, ისევე, როგორც სამშობლოდან გადახვეწილი პოლიტიკური დევნილების დიდი უმრავლესობა. შესაძლოა, ვიკარმა ყოველივე ეს კარგად იცოდა, და გიორგი ციკლარის (ციკარაულის) ნამდვილი ვინაობა გაამხილა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დანამდვილებით გაიგო, რომ იგი დაიღუპა ბალკანეთის 1912—13 წლების ომში. ჩვენთვის უცნობია იმის მიზეზი, თუ რისთვის დასჭირდა ვიკარს თავისი დამხმარის გვარის ასეთი საიდუმლოებით შენახვა. ამ მიმართებით ჩვენ არ შეგვიძლია რაიმე არსებითი მოსაზრების გამოთქმა. რაც შეეხება ცისკარაულის შესახებ „ქართულ გაზეთში“ მოყვანილ ცნობას, ჩვენ იგა სარწმუნოდ მიგვაჩნია, რადგან მისი შინაარსიდან გამომდინარე, ძნელი არაა დავასკვნათ, რომ მისი ავტორი გ-ლი, თარგ-

³⁵ გ-ლი, „ვეფხისტყაოსანი“ უნგრულ ენაზე, „ქართული გაზეთი“, ბერლინი, 1917, I ივლისი, № 29, გვ. 4.

მანის გამოცემიდან სულ რაღაც ერთი თვის შემდეგ შეხვდა და პირადად ესაუბრა ბელა ვიკარს. აღნიშნული ინფორმაცია რომ უშუალოდ ვიკარისაგან მომდინარეობს, ამაზე მიუთითებს წერილში მოტანილი მრავალი ფაქტი, მათ შორის: ა) წერილის ავტორი ზედმიწევნით ზუსტად აღწერს პოემის თარგმანზე მუშაობის პროცესს (რაც ამ წერილას გარდა არსად არ გვხვდება). იგრძნობა ვიკარის წერილების სტილი; ბ) 1928 წლამდე ვიკარს არსად მითითებული არა აქვს, რომ პწკარედი მომზადდა ესპერანტოს საშუალებით. ამ დრომდე არსად ნახსენები არა ჰყავს ცისკარაულიც. საიდან უნდა სცოდნოდა გ-ლს ყოველივე ეს, თუ არა ბელა ვიკარისაგან? გ) გ-ლი მიუთითებს, „რომ ვეფხისტყაოსანი სიტყვა-სიტყვით ნათარგმნი ესპერანტოს ენაზე დღესაც აქვს პროფესორს მენახული“.

ექვს არ იწვევს, რომ ვიკარმა გ-ლის მსგავსად ცისკარაულის გვარით გააცნო თავისი დამხმარე გრიგოლ წერეთელსაც, მაგრამ მას სამშობლოში დაბრუნებამდე ეს გვარი გადაავიწყდა.

ცისკარაულის შესახებ მეტად საინტერესო ცნობას შეიცავს გ. ბაქრაძის „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია. „თბილისის ესპერანტისტთა საზოგადოების ორკვირეულ ორგანოში „კავკასიის ესპერანტისტმა“ ვინმე დიმ. ცისკარაულს 1910—1911 წლებში დაუბეჭდავს ესპერანტოს ენაზე თარგმნილი ნაწყვეტები ილ. ჭავჭავაძის „გლახის ნამშობიდან“.

ძნელია მტკიცება, რომ დიმ. ცისკარაული ის ცისკარაულია, რომელმაც დახმარება გაუწია ვიკარს. ეს ცნობა საყურადღებოა იმიტაც, რომ მასში ლაპარაკია იმ ესპერანტისტთა საზოგადოებაზე, რომელსაც ვიკარმა წერილით მიმართა და რომლის შემწეობითაც იგი ესპერანტოსა და რამდენიმე ევროპული ენის მცოდნე გ. ცისკარაულს დაუკავშირდა.

ჩვენ ჭერჭერობით ვერ შევძელით გაგვერკვია, თუ რა ურთიერთობაში არიან ერთმანეთთან დიმ. და გიორგი ცისკარაულები. ეს საკითხი მომავალი კვლევის საგნად რჩება.

გ. ცისკარაულთან დაკავშირებით ფოლკლორისტმა კ. მაცაბერიძემ ჩვენი ყურადღება გაამახვილა ხალხურ სიტყვიერებაში შემონახულ ერთ ლექსზე, რომელშიც ხალხური მთქმელი ხოტბას ასხამს „საქართველოდან აფრენილ არწივს უნგრეთში რუსთველის გმირების გაცოცხლებისათვის“. მოვიყვანთ ერთ ნაწყვეტს, რომე-

ლიც დამაჯერებლად ადასტურებს ცისკარაულის ღვაწლს პოემის უნგრული თარგმანის მომზადებაში:

„...ამბავს ტარიელისასა
უნგრეთს ისმენდნენ ხარბად,
აწყობდა ბელა. ვიკარი
ნესიტან-დარეჯნის ამბავს.
უწებოდი, ცისკარაული,
ოქროს აფრქვევდი პირით
გაცოცხლებოდა უნგრეთში
რუსთველის ყველა გმირი“...³⁶

განხილულმა მასალამ დაგვანახა, რომ ბელა ვიკარის ქართულ დამხმარედ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში თითქმის ნახევარი საუკუნის მანძილზე პარალელურად თანაარსებობდა ერთი და იგივე პიროვნების ორი სხვადასხვა გვარი — წიკლაური და ცისკარაული. ამ მასალის შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ წიკლაური 1934 წელს სრულიად უნებლიე შეცდომის საფუძველზე მიჩნეულ იქნა ვიკარის მიერ ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის წინასიტყვაობაში ნახსენები ციკლარის ქართულ შესატყვისად. რაც შეეხება ციკლარს, იგი უნდა წარმოადგენდეს ცისკარაულის (ვიკარის მიხედვით ცისკალაურის) გამარტივებულ ვარიანტს, რომელიც უნგრელ მთარგმნელს აღნიშნული გვარიდან ბგერების sz, a, u-ს გამოკლებით შეუდგენია — C i (s z) k (a) l a (u) r i.

გაორგი ცისკარაულის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ თითქმის არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება. მაგრამ ის მცირედენი ცნობებიც კი, რასაც მის შესახებ ვეფხისტყაოსნის უნგრული მთარგმნელი გვაწვდა, მეტყველებენ ციკარაულის საკმაოდ კარგ განათლებაზე. მას მშვენივრად სცოდნია რამდენიმე ევროპული ენა. ბუდაპეშტში ხანმოკლე ყოფნის დროს იგი საკმაოდ განსწავლულა უნგრულ ენაშიც. ცისკარაულის მოღვაწეობაში მაინც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ვეფხისტყაოსნის პუკარედის მომზადებას ესპერანტოს ენაზე. მართალია, ამ პუკარედს ჩვენ უშუალოდ არ ვიცნობთ, მაგრამ, ვიკარის მიერ უნგრულად გალექსილი

³⁶ ლექსის მთქმელი ყოფილა ალექსი წიკლაური. შინაარსიდან ირკვევა, რომ იგი შეთხზულია უნგრეთის განთავისუფლების (1945 წ.) შემდეგ. უცნობია წყარო, რომელიც საფუძვლად დაედო ამ ლექსს. იგი 1962 წელს სოფ. არხილოსკალოში (წითელწყაროს რაიონი) კოლმეურნე მიხეილ გელას ძე წიკლაურისაგან ჩაუწერია ნანა ჯაოშვილს.

პოემიდან შეღავნდება, რომ ახალგაზრდა ქართველი მოღვაწე ჩინებულად იცნობდა ვეფხისტყაოსნის ტექსტს და მის წაკითხვებს. ასევე კარგად იცნობდა იგი თანადროულ რუსთველოლოგიურ ლიტერატურასაც.

ვიკარის წერილებიდან ისიც ირკვევა, რომ ცისკარაული თავადაც წერდა ლექსებს და ესპერანტოზე თარგმნილ ლიტერატურაში მას ტიფლისანოს სახელით იცნობდნენ. იმ პერიოდის ესპერანტისტთა შორის ცისკარაული მართლაც იყო ცნობილი პიროვნება, რადგან იგი ესპერანტოს ენას ასწავლიდა უნგრეთის პარლამენტის თანამშრომლებს³⁷. უნგრელი მთარგმნელის სიტყვებიდან შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ ცისკარაული თავის საკუთარ ლექსებს თარგმნიდა ესპერანტოს ენაზე, მაგრამ ამის დაზუსტებელი საბუთები ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება.

როგორც აღვნიშნეთ, ბელა ვიკარს, ცისკარაულის ბალკანეთის ომში წასვლის შემდეგ სათარგმნელი დარჩა ვეფხისტყაოსნის უკანასკნელი 10—12 ფურცელი³⁸. საქართველოში შემონახული ცნობების მიხედვით, ვიკარისათვის პოემის უკანასკნელი გვერდების თარგმნაში დახმარება გაუწევია გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელს (1893—1937)³⁹ და დავით სამსონის ძე თოლორაიას (1888—1962)⁴⁰. ანალოგიურ ცნობას გვაწვდის უნგრული პერიოდიკა⁴¹.

ვიკარს არსად მოხსენებული არა აქვს ის ფაქტი, რომ ცისკარაულს მისთვის სათარგმნელი დარჩა პოემის უკანასკნელი გვერდები. იგი ასევე არ ახსენებს იმ პირებს, რომლებმაც მას თარგმანი დაასრულებინეს. უნგრელი მთარგმნელი მხოლოდ გაკვრით წერს, რომ ურთიერთობა ჰქონდა მრავალ ქართველ სამხედრო ტყვესთან⁴². მ. იშტვანოვიჩის სწორედ ეს მიაჩნია იმის მიზეზად, რომ ვიკარის დამხმარედ ამდენ სხვადასხვა გვარს ვხვდებით⁴³. მაგრამ აღნიშნული გარემოება საბაბს არ გვაძლევს ყველა ქართველი, ვისაც კი ვიკარი ოდესმე შეხვედრია, მის დამხმარედ გამოვაცხადოთ.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ამ ორი ათეული წლის წინათ უნ-

³⁷ V. kár Béla, Kalevalától..., Turan, 1942.

³⁸ გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი.

³⁹ გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი.

⁴⁰ ს. კლდიაშვილი, დასახ. წერილი.

⁴¹ გაზ. Magyarország, 3.6.1917.

⁴² V. kár Béla, Turan, 1942.

⁴³ Istvánovits Márton, A magyar Rusztáveliana..., 37 pp.

გრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში დაცულ ვიკარის არქივში საგულისხმო მასალას მიაკვლია უნგრელმა მკვლევარმა პალმა შელკენმა⁴⁴. ფოტოფირებზე, რომლებიც მან მოგვაწოდა, აღბეჭდილია გრ. წერეთლისა და დ. თოლორაიას ხელით ჩაწერილი სხვადასხვა ქართული ტექსტი. ამათგან, ორ ხელნაწერ გვერდზე, რომელიც გრ. წერეთელს ეკუთვნის, მიწერილია თარიღები — 1915 წ. 3 ივნისი; 1915 წ. 22 ივნისი, ძველი სტილით⁴⁵, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ვეფხისტყაოსნის უკანასკნელი გვერდები 1915 წლის ზაფხულში ითარგმნებოდა. არქივში დაცული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ „მრავალი ქართველი ტყვედან“ ვიკარს საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა მხოლოდ გრ. წერეთელთან და დ. თოლორაიასთან. როგორც ს. კლდიაშვილი გვატყობინებს „ორივე ტყვედ ჩავარდნილან პირველი მსოფლიო ომის დროს და მოთავსებული ყოფილან ბუდაპეშტის მახლობლად ერთ-ერთ ბანაკში. ვიკარს ისინი გამოუხსნია, ჯერ თავის ბინაში გადაუყვანია საცხოვრებლად, შემდეგ კი მახლობელ ქუჩაზე ცალკე საცხოვრებელი მიუჩენია“⁴⁶.

ს. კლდიაშვილი იმოწმებს დ. თოლორაიას ნაამბობს და მიუთითებს, რომ „ამ დიდ შრომაში ვიკარს სამი ქართველი ეხმარებოდა: კერესელიძე, მიხეილ⁴⁷ ილარიონის ძე წერეთელი და დავით სამსონის ძე თოლორაია“⁴⁸.

გაზეთი „მადიაროსაგიც“ ადასტურებს, რომ გრ. წერეთელთან ერთად ვიკარს დახმარება გაუწია კიდევ ერთმა ქართველმა, მაგრამ ავტორი აცხადებს, რომ მისი გვარი ალარ ახსოვს, იცის მხოლოდ, რომ იგი სახელმწიფო მოხელე იყო სამეგრელოში. ჩვენი აზრით, ავტორს აქ დ. თოლორაია უნდა ჰყავდეს მხედველობაში.

გრ. წერეთელი გამორიცხავს დ. თოლორაიას მონაწილეობას პოემის უკანასკნელი გვერდების თარგმანის მომზადებაში. იგი სიტყვასიტყვით აცხადებს: „ამის შეპდეგ დავიწყე მასთან სიარული და ეს ათი ფურცელიც გადავთარგმნეთ. მე ვუთარგ-

⁴⁴ შეად.: Schelken Pálma. Emlékezés Vikár Bélára, Vikár Béla Emlékünnepség, Kaposvár-Hetes, 1970, pp. 16—25.

⁴⁵ ფონდი MS 5203/9.

⁴⁶ ს. კლდიაშვილი, დასახ. წერილი.

⁴⁷ უნდა იყოს: გრიგოლ.

⁴⁸ გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი.

მნიღი მას გერმანულად, შემდეგ იგი ლექსავდა უნგრულად“⁴⁹.
(ხაზი ჩვენია — ჯ. გ.).

გრ. წერეთლის განცხადება ჩვენ ტენდენციურად მიგვაჩნია. ამას გვაფიქრებინებს, ს. კლდიაშვილის წერილს რომ თავი დავანებოთ, უნგრული პერიოდიკა და ვიკარის არქივში დაცული მცირე, მაგრამ უაღრესად სანდო მასალა, რომელიც გრ. წერეთლის გვერდით, ვეფხისტყაოსნის უკანასკნელი გვერდების პუკარედის მთარგმნელად დ. თოლორაიასაც აღიარებს.

ამგვარად, ჩვენს ხელთ არსებული მასალის შესწავლის საფუძველზე ირკვევა, რომ ბელა ვიკარს ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის მომზადებაში დახმარება გაუწია სამმა ქართველმა — გიორგი ცისკარაულმა, რომელმაც 1909—1912 წლებში ესპერანტოს ენაზე თარგმნა პოემის უდიდესი ნაწილი, ხოლო უკანასკნელი ნაწილი, 10—12 გვერდის მოცულობით, გერმანული ენის საშუალებით ვიკარს 1915 წელს უთარგმნეს გრიგოლ ილარიონის ძე წერეთელმა და დავით თოლორაიამ.

როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ბელა ვიკარმა თავისი თარგმანი მოამზადა ვეფხისტყაოსნის 1888 წლის გამოცემიდან. ამ ხნიდან მოკიდებული, ვეფხისტყაოსნის ტექსტში შეტანილ იქნა მნიშვნელოვანი შესწორებანი, იგი გაწმენდილ იქნა შემდგომი დროის ინტერპოლაციებისაგან, აღდგენილ იქნა პოემის ცალკეული დამახინჯებული ადგილი. ამას გარდა, ვეფხისტყაოსანი იქცა ფართო მეცნიერული კვლევის საგნად. რუსთველოლოგია ვიკარის თარგმანის გამოქვეყნების შემდეგ გამდიდრდა ახალი, მეცნიერულად დასაბუთებული გამოკვლევებით, რომლებიც ახლებურად ხსნიან პოემის რიგ სადავო ადგილებს.

ამ თვალსაზრისით, ბელა ვიკარის თარგმანი ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში უკვე მოძველებულად ითვლებოდა. ბუნებრივია, ისეთი მაღალი მთარგმნელობითი კულტურის ქვეყანაში, როგორიც უნგრეთია, ვეფხისტყაოსნის მოძველებული თარგმანი მკითხველისა და ლიტერატურისმცოდნეების გაზრდილ მოთხოვნებს ვეღარ დააკმაყოფილებდა. მიუხედავად ამისა, ამ თარგმანმა დიდი როლი შეასრულა უნგრეთში რუსთაველის სახელის პოპულარიზაციის საქმეში და, რაც მთავარია, გზა გაუყაფა ახალი, კიდევ უფრო დახვეწილი, ორიგინალთან შინაარსობრივად და მხატვრულად კიდევ უფრო დაახლოებული თარგმანის მომზადების შესაძლებლობას.

ორმოცდაათიანი წლების დასაწყისში უნგრულ ლიტერატურულ წრეებში უკვე აშკარად გამოთქვამენ აზრს ვეფხისტყაოსნის ახალი თარგმანის მომზადების საჭიროებაზე. აკოშ კოცოგი თავის წერილში, რომელიც მოთავსებული იყო ჟურნალ „Epitűnk“-ის ფურცლებზე, თავს არიდებს ვიკარის მიერ შესრულებული თარგმანის კრიტიკასაც კი⁵⁰. მას მოჰყავს ჩვენთვის უცნობი თარგმანის შემდეგი ორი სტროფი:

Hozzád szólok, Merkúr, hallgass meg, zöld fényű csillagom.
Segíts most, adj erőt, a Nap csak játszik, s én nem alhatom.
Térdelj le mellém, palackkönnyem legyen a tintád,
Vékony íestem legyen a toll, lőrékeny szerszám, karcsú nád...

Hangjára előjönnek a tigrisek, párdúcok, vadak
Mind köré sereglenek s vizekből felé integetnek a halak,
Köréje gyűlnék s hallgatják, hallgatják szomorú szavát,
Bánatos hangjuk betölti az erdőt s a csillagos éjszakát.

ა. კოცოგის წერილში დამოწმებულ 962 და 967 სტროფებს⁵¹ ქვეშ მიწერილი აქვს მთარგმნელის ინიციალები: „კ. ი. („K I.“).⁵² მთარგმნელის ვინაობის დასადგენად გარკვეული მუშაობა ჩაუტარებია დიერდ რადოს, მაგრამ მის ძიებას შედეგი არ მოჰყოლია⁵³.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელთ გვქონდა ვეფხისტყაოსნის უცნობი თარგმანის მხოლოდ ორი სტროფი, რომლებიც ბელა ვიკარის თარგმანზე უკეთეს შთაბეჭდილებას არ სტოვებენ, მისი გვერდის ავლა მიზანშეუწონლად მივიჩნიეთ. მთარგმნელის ვინაობის დასადგენად წერილით მივმართეთ ხსენებული წერილის ავტორს აკოშ კოცოგს. მან 1970 წლის 20 ოქტომბრით დათარიღებული წერილით გვაცნობა, რომ აღნიშნული სტრიქონები უნგრულად თარგმნა იშტვან კომიატიმ (1917—1965), რომელიც იმ ხანებში დებრეცენის ლიტერატურულ ჟურნალს „ეპიტიუნკს“ რედაქტორობდა. თავად წერილის ავტორი იმ დროს დებრეცენის უნივერსიტეტის მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის კათედრის გამგე ყოფილა.

⁵⁰ K o c z o g h Akos, Haladó Hagymány—Ruszlaveli, Epitűnk, 1950, No 1.

⁵¹ სტროფების ნუმერაცია ყველგან მოგვეყვას გამოცემით: შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი (ალ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედაქციით), თბ., 1957.

⁵² K o c z o g h Akos, Haladó Hagymány..., 51 pp.

⁵³ Р а д о, Д., Венгерская..., Лит. взаимосвязи, стр. 21.

მეორე მსოფლიო ომის წინ გაცნობია ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეულ თარგმანს, რუსთაველის ჰუმანურ იდეებს იმდენად მოუხიბლავს, რომ მისი პოემის შესწავლა განუზრახავს.

ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის გაცნობისთანავე მივხვდი, — წერს ა. კოცოგი, — რომ იგი მაინცდამაინც ზუსტი არ იყო, და 50-იანი წლების დასაწყისში ვთხოვე უნივერსიტეტის ფერწერის მასწავლებელს, მხატვარ მარია ვიდას, რომელიც საქართველოში მიემგზავრებოდა, როგორც თან ჩამოეტანა ვეფხისტყაოსნის პროზაული თარგმანი. მ. ვიდამ ეს საქმე ვერ მომიგვარა და საქმეც ჩაგვეშალა“. როგორც წერილიდან ირკვევა, იშტვან კომიატის მხოლოდ ხსენებული ორი სტროფი უთარგმნია.

აღნიშნული გარემოება მიუთითებს, რომ უნგრელ ლიტერატურისპეცოდენტებს პოემის ვიკარისეული თარგმანი იმ დროისათვის უკვე აღარ აკმაყოფილებდათ. ზოგიერთი უნგრელი ავტორი ამ ფაქტს იმით ხსნის, რომ ქართველი მეცნიერების კვლევა-ძიების საფუძველზე საგრძნობლად გაიზარდა ვეფხისტყაოსნის ტექსტი⁸⁴. როგორც აღვნიშნეთ, ვიკარმა თავის დროზე ვეფხისტყაოსნის მხოლოდ 1445 სტროფი თარგმნა. ამიტომ უნგრელმა გამომცემლებმა საჭიროდ სცნეს ვეფხისტყაოსანი განუმოკლებით ეთარგმნათ. მათი გადაწყვეტილებით ახალ თარგმანს საფუძვლად უნდა დასდებოდა პოემის სრულყოფილი ტექსტი.

ვეფხისტყაოსნის ახალი უნგრული თარგმანის მომზადება ითავა ბუდაპეშტის „ახალმა უნგრულმა გამომცემლობამ“.

გამომცემლობის თხოვნით პოემის უნგრული პუბლიკაციის მომზადეს ცნობილმა მთარგმნელებმა ყუჟა რაბმა და დიერდ რადომ. პუკარედს საფუძვლად დაედო ვეფხისტყაოსნის შალვა ნუცუბიძისეული რუსული თარგმანის 1941 წლის გამოცემა.

პოემის ახალი უნგრული თარგმანის ლექსად გაწყობა გამომცემლობამ შესთავაზა ცნობილ უნგრელ თანამედროვე პოეტსა და მთარგმნელს შანდორ ვეორეშს. „ახალი უნგრული გამომცემლობის“ მესვეურთა არჩევანი შემთხვევით არ შეჩერებულა შანდორ ვეორეშზე. იგი უნგრეთში ცნობილია როგორც აღმოსავლური პოეზიის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნე. სწორედ იმ ხანებში მან დაამთავრა შუმერულ-ბაბილონური ეპოსის „გილგამეშის“ თარგმანზე მუ-

⁸⁴ Rusztavelli, Tigrisbörös lovag. fordította Weöres Sándor, Bp., 1954.
ა. ჩატლოშის ბოლოსიტყვაობა; აგრეთვე, Hegedüs Géza, Magyar Nemzet, 1955.
16.1., No 13, 9 pp.

შაობა. პოეტი სიამოვნებით დათანხმდა გამომცემლობის მიერ შეთავაზებულ წინადადებას.

შანდორ ვეორეშმა პოემის თარგმნა 1952 წელს დაიწყო. ერთი წლის დაუღალავი შრომის შემდეგ ვეფხისტყაოსნის ახალი თარგმანი მზად იყო. იგი 5000 ცალი ტირაჟით გამოიცა 1954 წელს.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული თარგმანი შედგება 64 თავისაგან, პროლოგისა და ეპილოგისაგან. აკად. შალვა ნუცუბიძისეული რუსული თარგმანის მსგავსად ისიც 1671 სტროფს მოიცავს. წიგნი მხატვრულად გააფორმა გუსტავ ვეგმა. ახალ გამოცემას აკობს ზიჩის 27 სურათი და იმტვან ზადორის მიერ შესრულებული რუსთაველის ილუსტრაცია.

ვეორეშისეულ თარგმანს დართული აქვს ზიჩის მოკლე ბიოგრაფია, იანოშ ჩატლოშის ბოლოსიტყვაობა და მთარგმნელის მიერ შედგენილი შენიშვნები.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეულმა თარგმანმა უნგრელი მკითხველის დიდი მოწონება დაიმსახურა. თარგმანს მაღალი შეფასება მისცა უნგრულმა კრიტიკამაც. პოემის გამოცემის შემდეგ მისი ცალკეული ნაწყვეტები სისტემატიურად ქვეყნდება მსოფლიო ლიტერატურის სხვადასხვა ხასიათის ანთოლოგიებსა და ქრესტომათიებში. ვეორეშისეული თარგმანის ღირსებებმა საბოლოოდ განსაზღვრა ქართული პოემის ბედი უნგრეთში. უნგრულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ თარგმანით ვეფხისტყაოსანი აღიარებულ იქნა შუა საუკუნეების მსოფლიო პოეტურ შედევრად. ამის დადასტურება იყო 1964 წელს მწერალ იოჟეფ რომანის მიერ გამოცემული წიგნი „თქმულებები, ეპოსები, ლეგენდები“⁵⁵, სადაც როდოსელის, ვირგილიუსის, დანტეს, არიოსტოს, ტასოს და სხვა ცნობილ ავტორთა გვერდით მოთავსებულია ვეფხისტყაოსნის შემოკლებული პროზაული შინაარსი. იოჟეფ რომანი ვეფხისტყაოსნის შინაარსის გადმოცემისას, როგორც თავად წერს, სარგებლობდა პოემის ვეორეშისეული თარგმანით.

უნგრეთში რუსთაველის პოპულარიზაციას დიდად შეუწყო ხელი 1966 წლის სექტემბერში რუსთაველის რვაასი წლის იუბილეზე საქართველოში სტუმრად მოწვეულმა უნგრელ მწერალთა დიდი ჯგუფის ჩამოსვლამაც. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მწერლებმა დიულა იეშმა, ტიბორ დერიმ, ლასლო ბენიამინმა, შანდორ ჩოორიმ და სხვ. გამოაქვეყნეს შთაბეჭდილებები ჩატარებული ზეი-

⁵⁵ Román József, Mondák, Eposzok, Legendák, Bp., 1964, 237—275 pp.

მისა და საქართველოს შესახებ. ამათგან ჩვენი ყურადღება მიიპყრო პოეტების დიულა იეშისა⁵⁶ და ლასლო ბენიამინის⁵⁷ მიერ დაბეჭდილმა წერილებმა. დ. იეშის მიხედვით, უნგრულ ენაზე არსებობს ვეფხისტყაოსნის არა ორი — ვიკარისა და ვეორეშის პოეტური თარგმანი, არამედ მესამეც, რომელიც გეზა შუპკას (1883—1956) შეუსრულებია. ინტერვიუში კი, რომელიც მან თბილისში მისცა⁵⁸, იგი ასახელებს ვეფხისტყაოსნის მხოლოდ ვიკარისა და ვეორეშის თარგმანებს. ანალოგიური ხასიათისაა ლ. ბენიამინის განცხადებაც. იგი მიუთითებს, რომ უკანასკნელი ორმოცდაათი წლის მანძილზე უნგრელ მკითხველს საშუალება მიეცა შოთა რუსთაველის მონუმენტალურ ქმნილებას გასცნობოდა სამი თარგმანით, რომლებიც შეასრულეს ბელა ვიკარმა, გეზა შუპკამ და შანდორ ვეორეშმა. პოეტ შანდორ ვეორეშის თქმითაც არსებობს პოემის მესამე თარგმანი, მაგრამ მისი მთარგმნელი ვეორეშისათვის უცნობია. ამ უნგრელ პოეტთა განცხადება, თუმცა არც ერთ მათგანს ეს თარგმანი საკუთარი თვალთ არ უნახავთ, მეტად საგულისხმოდ გვეჩვენება. ამასთან ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ თარგმანის შესახებ არავითარი ბიბლიოგრაფიული მონაცემი არ არსებობს ბუდაპეშტის სენენის სახელობის სახელმწიფო ბიბლიოთეკასა და უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ფონდებში. მიუხედავად ამისა, ამ მიმართებით მომავალში საჭირო იქნება ძიების გაგრძელება.

ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანების მომზადება და გამოცემა ქართველი და უნგრელი ხალხების კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ღირსშესანიშნავი მოვლენა იყო. პოემის არც ვიკარისეული და არც ვეორეშისეული თარგმანი არ დარჩენილა უნგრელი ლიტერატურისმცოდნეების და კრიტიკოსების რეაგირების გარეშე. მას შემდეგ, რაც უნგრულმა პრესამ მკითხველს ამცნო ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული პირველი უნგრული თარგმანის გამოსვლა⁵⁹ (სხვათა შორის პირველი მოკლე ინფორმაცია ვიკარის თარგმანის გამოცემის გამო გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოში“ 1917 წლის 17 მარტს) უნგრულ ლიტერატურულ და სამეცნიერო ჟურნალებში გამოჩნდა

⁵⁶ Kórodi József, Tíz nap Grúziában—Beszélgetés Illyés Gyulával, Ország-Világ, 1966.

⁵⁷ A barátok között, Népszabadság, 1966, 9. 10.

⁵⁸ „კომუნისტი“, 1966, 29 სექტემბერი.

⁵⁹ იხ. სქოლიო № 17; აგრეთვე, Vasárnapi Ujság, 1917, No 23.

რამდენიმე წერილი, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ რუსთაველის პოემისა და მისი თარგმანის შეფასებას.

უაღრესად გულთბილი რეცენზიით შეხვდა ვიკარისეული თარგმანის გამოცემას ცნობილი ენათმეცნიერი, აკადემიკოსი ჟიგმონდ შიმონი (1853—1919). იგი თავის წერილში აანალიზებს პოემის თარგმანის ენასა და სტილს, მიუთითებს იმ დიდ ღირსებებზე, რომელიც მისი თვალსაზრისით ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეულ თარგმანისათვის არის დამახასიათებელი⁶⁰.

პოეტმა გეზა ლამპერტმა (1873—1934) ყოველკვირეულ ჟურნალ „ელეტში“ გამოქვეყნებულ წერილში ვიკარს უსაყვედურა, რომ მან ვეფხისტყაოსნის თარგმანით უნგრულ პოეზიაში კვლავ შემოიტანა დიდი ხნის წინათ მივიწყებული რითმები⁶¹.

თავისებურად საინტერესო რეცენზია უძღვნა ვეფხისტყაოსანს და მის მთარგმნელს ჟურნალმა „კათოლიკუმ სემლემ“ — სამეცნიერო ჟურნალმა, რომელიც ემსახურებოდა ქრისტიანული ეკლესიის იდეებისა და ინტერესების პროპაგანდას. რეცენზიის ავტორმა, ამავე ჟურნალის რედაქტორმა ბელა ვარდაიმ (1879—1953) ყურადღება გაამახვილა ვეფხისტყაოსნის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ ღირებულებებზე. იგი მოუხიბლავს ვეფხისტყაოსნის გმირების ერთმანეთისადმი ალტრუისტულ დამოკიდებულებას, პოემის პერსონაჟების თავდადებულ მეგობრობას, სიყვარულსა და ერთგულებას. ქრისტიანული მორალის დამცველი ავტორი იხსენებს ავთანდილის ფატმანისადმი დამოკიდებულებას, ტარიელის მიერ ხვარაზმშას მოკვლის ისტორიას და გამოთქვამს ვარაუდს, რომ შესაძლოა „მსგავსი ეპიზოდების აღწერის გამო დაუპირისპირდა რუსთაველს მისი თანადროული საეკლესიო იდეოლოგია და ერეტიკული ხასიათის მის ნაწარმოებს აუტრადფე ამიტომ მოუწყოო“⁶². ბელა ვარდაი ვიკარის თარგმანს დიდ მიღწევად მიიჩნევს, თუმცა მისი სიტყვით, მთარგმნელს უცვლელად არ უნდა გადემოტანა უნგრული სათვის უჩვეულო რუსთველური სტრიქონი. ავტორს ასევე გაუმართლებლად მიაჩნია თარგმანის ენის ხელოვნური არქაიზაცია.

ვრცელი წერილით გამოეხმაურა ვეფხისტყაოსნის ვიკარისე-

⁶⁰ Simonyi Zsigmond, Egy georgiai eposz magyarul, Magyar Nyelvőr, 1917.

⁶¹ Lámpert Géza, Tariel a párduebörös lovag, Élet, 1917, No 41.

⁶² Várdai Béla, Tariel a párduebörös lovag, Katholicus Szemle, 1918, 32. k.

ული თარგმანის გამოსვლას ცნობილი ლიტერატურისმცოდნე პოეტი არპად ზემპლენი (1865—1919). იგი საგანგებოდ გასცნობია ვეფხისტყაოსნის უნგრულ, აგრეთვე ბროსეს ფრანგულ და ლათინის გერმანულ თარგმანებს, გადაუკითხავს ბროსეს, მურიეს, კლაპროთის, ლათინის, მიულერის, დეჩის და სხვათა ქართველოლოგიური გამოკვლევები. ა. ზემპლენის წერილი შედგება სამი თავისაგან. პირველ თავში ავტორი განიხილავს ქართველი ერის წარმომადგომლის საკითხს თამარისა და რუსთაველის ეპოქას. ხსენებულ უცხოელ მკვლევართა ნაშრომებზე დაყრდნობით იგი უნგრელ მკითხველს აცნობს რუსთაველის ბიოგრაფიას.

წერილის მეორე თავში, რომელიც ათ გვერდს მოიცავს, ზემპლენის გადმოცემული აქვს ვეფხისტყაოსნის მოკლე შინაარსი. მესამე თავი მთლიანად ეძღვნება ვეფხისტყაოსნის ვერსიფიკაციის საკითხებს. ავტორს მოჰყავს გრაფიკული სქემები მურიესა და ბროსეს გამოკვლევებიდან, რომლებიც მაღალი და დაბალი შაირის საზომის აღწერილობას ეხება და მიუთითებს, რომ ვიკარის მიერ არჩეული უნგრული სალექსო საზომი არ შეესატყვისება ვეფხისტყაოსნის მეტრს⁶³.

უალრესად მკაცრი კრიტიკით შეხვდა ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის გამოსვლას XX საუკუნის უდიდესი უნგრელი პოეტი მიხაი ბაბიჩი (1883—1941). პოეტს ვეფხისტყაოსანი გადაუთვალთვრებია, წაუკითხავს ილუსტრაციებზე მინაბეჭდი სტრიქონები და მასზე თარგმანს იმდენად ცუდი შთაბეჭდილება მოუხდენია, რომ განუზრახავს მის შესახებ წერილის დაწერა. ბაბიჩი თავის წერილში აღმუთმებას ვერ ფარავს, რომ ომისმძიმე წლებში, იმ დროს, როცა ქვეყანა განიცდის ქაღალდის უკმარობას, გამომცემლობა „ათენუმმა“ დაბეჭდა რუსთაველის პოემა. ეს არის პოეტური ნაცოდვილარი და იგი არაფრით იმსახურებს, რომ კაცმა წაიკითხოს⁶⁴. შემდეგ ავტორს მოჰყავს რამდენიმე ამონაწერი ამ თარგმანიდან. სანიმუშოდ მოყვანილი სტრიქონები, მართლაც მეტად სუსტია და მათდამი შეუძლებელია გულგრილად დარჩენილიყო ქეშმარიტი პოეზიის მოტრფიალე ბაბიჩი.

დიდი სამამულო ომის დღეებში რუსთაველსა და მის პოემას თავისებურად საინტერესო წერილი უძღვნა ფოლკლორისტმა იოჟეფ ფარაგომ. წერილში ი. ფარაგო საუბრობს ქართველი ხალხის

⁶³ Zempléni Árpád, Rusztaveli Sota, Budapesti Szemle, 1918, No 497.

⁶⁴ Bábits Mihály, Tíriel a párduebörös lovag, Nyugat, 1919.

კულტურულ წარსულზე, ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის სა-
უკუნეობრივ ბრძოლაზე, რუსთაველზე, მის პოემაზე, რომელშიც პო-
ეტი ქადაგებს ძმობა-მეგობრობისა და სიყვარულის ჰუმანურ იდე-
ებს. შემდეგ უნგრელი ავტორი მკითხველს სთავაზობს პოემის მოკ-
ლე შინაარსს. მასი დაკვირვებით, რუსთაველის, პეტეფის და იანოშ
არანის ეპიურ ნაწარმოებებში ვხვდებით ურთიერთმსგავს მხატვ-
რულ-სახეობრივ მეტყველებას, რაც ფარაგოს აზრით, სათავეს უნ-
და იღებდეს ქართველი და უნგრელი ხალხების ზემირსიტყვიერე-
ბაში. ი. ფარაგო მიუთითებს იმ დიდ მუშაობაზე, რომელიც ბელა
ვიკარმა გასწია ვეფხისტყაოსნის უნგრულად ასამეტყველებლად და
აღნიშნავს, რომ რუსთაველის რომანტიული ეპოსი, რომელსაც თა-
ვის საუნჯეში სიამოვნებით დაუთმობს ადგილს მაღალგანვითარე-
ბული ლიტერატურის მქონე ნებისმიერი ერი, უკვე ბიბლიოგრა-
ფიულ იშვიათობას წარმოადგენს და სასურველია მისი განმო-
რებით გამოცემა⁶⁵. „და, თუ კი მოხერხდება ამ ავი დედინაცვა-
ლივით შემადრწუნებელ დროში პოემის ხელმეორედ გამოცემა, —
წერდა ი. ფარაგო, — წიგნის თავფურცელზე უნდა მივაწეროთ შუა
საუკუნეების მწიგნობართათვის ჩვეული წამახალისებელი სიტყვე-
ბი — „გულისყურით წაიკითხეთ, დიდებული წიგნი ესე და კვა-
ლად გაიმდიდრეთ სიბრძნე სულისაი“. მაგრამ უნგრელი ავტორის
სურვილი განუხორციელებელი დარჩა. ან რომელ ჰკუთამყოფელ
გამომცემელს მოუვიდოდა აზრად, ფაშიზმის ბატონობის ცოფიან
წლებში გამოეცა წიგნი, რომლის შესახებ ფარაგო წერდა, რომ
„1941 წლის დასაწყისში ამ წიგნის უკანასკნელი ხელმისაწვდომი
ეკზემპლარი გზას გაუდგა საბჭოთა ხელისუფლების ბელადის სტა-
ლინის პირადი ბიბლიოთეკისაკენ“⁶⁶.

უნგრეთში სახალხო რესპუბლიკის დამყარების შემდეგ უნგრელ
მთარგმნელთა ინტერესი ქართული ლიტერატურის გაცნობისა და
თარგმნისადმი არნახულად გაიზარდა. 50-იანი წლების დასაწყისში
რუსული ენის მეშვეობით ითარგმნა სულხან-საბა ორბელიანის, ნ.
ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, გ. ტაბიძის, გ. ლეონი-
ძის, ს. ჩიქოვანის და სხვათა ნაწარმოებები. ამ პერიოდში უნგ-
რელთა შორის, შესაძლოა ბევრს არც კი წაეკითხოს, მაგრამ ყველა-
ზე პოპულარულ ქართულ ლიტერატურულ ძეგლად მაინც ვეფხის-

⁶⁵ Faragó József, A 800 éves Turiel, Georgiai nemzeti éposza
Turan, 1941, No 3.

⁶⁶ იქვე, გვ. 138.

ტყაოსანი ითვლებოდა. მეტიც, ქართულმა პოემამ ერთგვარი სიამაყის გრძნობაც კი აღუძრა უნგრელებს, რადგან ბევრმა მათგანმა გადმოცემით იცოდა, რომ მათმა სახელოვანმა წინაპრებმა — სწავლულმა მესტაჰებმე კიშ მიკლოშ ტოტფოლუშინი და მხატვარმა მიხაი ზიჩიმ დიდი ამაგი დასდეს რუსთაველის პოემას. სწორედ ასეთი აზრია გატარებული უნგრელი ლიტერატურისმცოდნის აკოშ კოცოგის წერილში, რომელიც მოთავსებული იყო დებრეცენის ლიტერატურულ ჟურნალ „ეპიტიუნკ“-ის ფურცლებზე⁶⁶. წერილის შანაარსიდან ჩანს, რომ ავტორი კარგად იცნობს აკად. შალვა ნუცუბიძის წიგნს „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“. იგი „დეფექტურს“ უწოდებს ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეულ თარგმანს და დასძენს, რომ თარგმანში ვერ აისახა რუსთაველის მსოფლმხედველობა.

ხუთი წლის შემდეგ აკოშ კოცოგმა, ამჯერად უკვე პოემის ვეორეშისეული თარგმანის გამოცემასთან დაკავშირებით, დაბეჭდა კიდევ ერთი წერილი⁶⁷. რეცენზენტს სანიმუშოდ მოჰყავს პოემის 1665-ე სტროფის („გასრულდა მათი ამბავი...“) საკუთარი პროზაული თარგმანი, უჩერებს მას ამ სტროფის ვიკარისეულ და ვეორეშისეულ თარგმანებს და აკეთებს განმარტებებს დასკვნას. მისი თვალსაზრისით, „ვიკარმა პოემის ცალკეულ სტროფებში შეძლო მეტ-ნაკლებად გადმოეცა ორიგინალის აზრი, მაგრამ მისი თარგმანი დამძიმებულია ხალხური გამოთქმებით. მართალია, ვეორეში ორიგინალის ტექსტს უფრო თავისუფლად უდგება, ვიდრე მისი წინამორბედი — ბელა ვიკარი, მაგრამ მისი თარგმანი შეუდარებელია. თუკი შუა საუკუნეების თხზულებების ადრეულ თარგმანებში ვეორეში გაუმართლებლად მიმართავდა ენის მოდერნიზაციას, ვეფხისტყაოსანში იგი იძლევა შუა საუკუნეების განწყობილებებისა და ახალი უნგრული ენის არაჩვეულებრივ სინთეზს. რუსთაველის პოემამ მიხაი ზიჩის ილუსტრაციებით გასულ საუკუნეში მთელი ევროპა მოიარა, მაგრამ იგი დავიწყებას მიეცა. შანდორ ვეორეშის მაღალპოეტური თარგმანი კი იმის გარანტიას იძლევა, რომ ეს აღარ გაშეორდება“⁶⁸.

⁶⁶ Koczogh Akos, Háládó Hazyo nány—Rusztavell, Ep'lünk, Debrecen, 1930, No 1.

⁶⁷ Koczogh Akos, Rusztavelli: A tigrisbörös lovag, Irodalmi Ujság, 1955, 30. 6., No 31.

⁶⁸ იქვე, გვ. 4.

შანდორ ვეორეშის თარგმანს აღმაფრთოვანებული რეცენზია უძღვნა ცნობილმა პოეტმა და კრიტიკოსმა გეზა ჰეგედიუშმა. უნგრელი ავტორი ვეფხისტყაოსანს მიაკუთვნებს დასავლურ პოეზიას. ამის თაობაზე იგი წერს: „თუ მკითხველი რამდენადმე მაინც იცნობს აღმოსავლურ ეპოსებს, თუ ოდნავი წარმოდგენა მაინც აქვს ინდურ „მაჰაბჰარატაზე“ ან სპარსულ „შაჰ-ნამეზე“ ვეფხისტყაოსნის გაცნობის შემდეგ დარწმუნდება, რამდენად არ წარმოდგენს იგი აღმოსავლურ თხზულებას. ლაპარაკიც კი ზედმეტია, რომ მასში ვხვდებით ჰარბ ემოციურობას, მაგრამ განა ასე არაა ფრანგულ ან გერმანულ სარაინდო თხზულებებში? პოემაში აღწერილ ზოგიერთ ამბავს, ზღაპრების მსგავსად, სინამდვილესთან თითქმის არაფერი აქვს საერთო, მაგრამ მასში გამოყენებული ყოველი ზღაპრული ელემენტი მეტად სპეციფიკურია და შეიძლება ითქვას, აუცილებელიც. ვეფხისტყაოსანში არავითარი კვალი არაა აღმოსავლური ეპიკისათვის დამახასიათებელი გაუთავებელი და ზედმეტი ექსპანსიურობისა. თუმცა პოემის თემა აღმოსავლურია, მაგრამ იდეით იგი დასავლურ სარაინდო ეპოსს ენათესავება. თავისი იდეებით ასევეა დაკავშირებული შუა საუკუნეების დასავლურ სამყაროსთან ადრეული ქართული რენესანსის უდიდესი წარმომადგენელი რუსთაველიც“⁶⁹.

შემდგომ უნგრელი ავტორი ცდილობს შეაფასოს ვეორეშის მიერ შესრულებული თარგმანი — „ასეთი მრავალფეროვანი, ემოციებით მდიდარი, ზღაპრული მხატვრული სახეებით და ფიგურალური გამოთქმებით აღსავსე კლასიკური შედეგით თავისი ერის წინაშე მხოლოდ ისეთ პოეტს ძალუძს წარსდგეს, რომელიც ფლობს პოეტური ფანტაზიისა და მხატვრული ტექნიკის ამოუწურავ საშუალებებს. შანდორ ვეორეში უაღრესად თავისებური, ქეშმარიტი პოეტური ფანტაზიის მქონე, დიდი მთარგმნელობითი ნიჭით დაჯილდოებული პოეტია, სწორედ ისეთი, როგორიც შეეფერება რუსთაველს“⁷⁰.

„თუ ვიტყვით, რომ შანდორ ვეორეშის თარგმანი პოეტური ტექნიკის თვალსაზრისით უდიდესი მიღწევაა, ან ვიკარის თარგმანს ბევრად სჯობიაო, — წერს მეორე უნგრელი კრიტიკოსი ლასლო დევეჩერი, — ამით ჩვენს სათქმელს ნამდვილად ვერ გამოვხატავთ. მის მიერ შესრულებული თარგმანი შეიძლება მივაკუთვნოთ ჩვენი

⁶⁹ Hegedüs Géza, Magyar Nemzet, 16. 1. 1955, No 13.

⁷⁰ იქვე, გვ. 9.

პოეზიის ყველაზე საუკეთესო ფურცლებს. დიდ მიღწევად უნდა მივიჩნიოთ, რომ მთარგმნელმა დაგვაახლოვა რუსთაველის გმირების სულიერ სამყაროს, განგვაცდევინა პოემის განუმეორებელი სიდიადე; პოემის ათასხუთასზე მეტი სტროფი ვერც ერთს ისეთი ოსტატობით აქვს გართმული, რომ მოდერნისტულ ლექსებს მიჩვეული ყურისათვის ოდნავადაც მოსაბეზრებელი არ ხდება“⁷¹.

რუსთაველის პოემის უნგრული თარგმანების შესწავლაში დიდი წვლილი მიუძღვის მწერალსა და ლიტერატურისმცოდნეს დიერდ რადოს. იმის გარდა, რომ მან (ეუყა რაბთან ერთად) მოამზადა ვეფხისტყაოსნის უნგრული პუკარელი (რომელშიც შემდგომ შანდორ ვერეშმა გალექსა), იგი ყოველმხრივ უწევს პროპაგანდას რუსთაველის პოემას. უნგრელი მკვლევარის წერილებმა პირველად გააცნო ჩვენს მკითხველს ის მრავალრიცხოვანი წერილი და რეცენზია, რაც უკანასკნელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში გამოქვეყნდა ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებთან დაკავშირებით⁷². ამავე წერილებში იგი განიხილავს პოემის უნგრულ თარგმანებს, იძლევა მათ კრიტიკულ შეფასებას.

უკანასკნელ წლებში რადომ გამოსცა წიგნი „კავკასიის ქედს გადაღმა“⁷³, რომელშიც იგი მკითხველს მოუთხრობს ამიერკავკასიაში მოგზაურობის შესახებ. წიგნის ცალ-ცალკე თავებში უნგრელ ავტორს საუბარი აქვს სტამბის ოსტატ კიშ მიკლოშ ტოტ-ფოლუშის და მხატვარ მიხაი ზიჩის საქმიანობაზე. ერთი თავი ეთმობა შოთა რუსთაველის პოემას. ავტორს მოჰყავს ვეფხისტყაოსნის პროლოგის მე-3, 4, 5, 7, 8, 9 სტროფები და დაასკვნის, რომ — „ეს ტრუბადურების, მინეზინგერების ხმაა, საგულისხმოა, რომ მოქმედებაც ხდება მეტორმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, ე. ი. ომავე ხანაში, როცა საფრანგეთში კრეტიენ დე ტროა და ბერტრან დე ბორნი, — გერმანიაში — ვალტერ ფონ ფოგელვაიდე და ვოლფრამ ფონ ეშენბახი ზუსტად ასევე უმღერიან სატრფოს, ამ სიყვარულით კი მიწიერ ცხოვრებას. ამ დროისათვის ხელთაშუა ზღვის-

⁷¹ Devecseri László, Esli Budapest, 25. 2. 1955, No 47.

⁷² Radó György, Rusztaveli éposza és magyarok, Világirodalmi Függelék, 1962, No 3; Ero же, Венгерская критическая литература о поэме „Витязь в тигровой шкуре“ Шота Руставели и о венгерских переводах, иллюстрациях и изданиях поэмы, Литературные Взаимосвязи, II., Тб., 1969.

⁷³ Radó György, Túl a Kaukázuson, Budapest, 1971.

პირა ქვეყნების ქრისტიანული კულტურა ჯერ კიდევ ერთფეროვან და განუყოფელია, მხოლოდ აფრიკასა და ესპანეთში იმძლავრა მუსლიმანურმა გავლენამ. ამ პერიოდის შავი ზღვისპირა მიდამოები ზერძნულ-ქართულ კავშირ-ურთიერთობათა წყალობით, ჯერ კიდევ რჩებოდა მედიტერანიის კულტურულ სფეროში...“

ავტორი გულთბილი სიტყვებით ახასიათებს თამარისა და რუსთაველის ხანას, იმ მეტად მძიმე პოლიტიკურ მდგომარეობას, რომელშიც მოექცა საქართველო მონღოლების შემოსევის შემდეგ. იგი განიხილავს რა ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებს და მათი მომზადების ისტორიას, დასძენს, რომ „რამდენადაც სამართლიანად მოიპოვა „კალევალას“ ვიკარისეულმა თარგმანმა დიდი წარმატება, თითქმის ამდენადვე წარუმატებელი გამოდგა მის მიერ თარგმნილი უნგრული ვეფხისტყაოსანი, და, სამწუხაროდ, ეს ქეშმარიტებაა“⁷⁴.

ასეთია მოკლედ ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნის ისტორია და ძირითადი ხასიათი იმ რუსთველოლოგიური წერილებისა, რომლებიც ამ უკანასკნელი ორმოცდაათი წლის განმავლობაში გამოქვეყნდა უნგრეთის სამეცნიერო და ლიტერატურულ გამოცემებში. ამ წერილებმა მნიშვნელოვნად შეუწყვეს ხელი უნგრეთში შუა საუკუნეების ქართული პოეტური ძეგლის ვეფხისტყაოსნისა და მისი ავტორის შოთა რუსთაველის პოპულარობას.

⁷⁴ Radó György. Túl a Kauzázuson, Budapest, 1971. გვ. 150.

ვეფხისტყაოსნის უნგრელი მთარგმნელები

ა) ბელა ვიკარი

ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრელი მთარგმნელი ბელა ვიკარი დაიბადა 1859 წლის I აპრილს შომოდის კომიტატის პატარა სოფელ ჰეტეშში. მამა ბელა ვიკარისა, იანოშ ვიკარი, ფრიად განსწავლული პიროვნება, — შომოდის გიმნაზიის მასწავლებელი ყოფილა. სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში იგი მღვდლად აღკვეცილა რეფორმატულ ეკლესიაში. იანოშ ვიკარი ჩინებულად ფლობდა თურმე გერმანულ, ფრანგულ და იტალიურ ენებს, აგრეთვე ძველ ბერძნულს, ლათინურს და ძველ ებრაულს.

ბელა ვიკარის დედა კი — ვერონიკა სომიუ, ხალხური პოეზიის დიდი თაყვანისმცემელი იყო; მან თავისი ვაჟის კვლადაკვალ შეკრიბა და თავის ერს სამუდამოდ შემოუნახა ხალხური ზეპირსიტყვიერების არაერთი იშვიათი ნიმუში.

ბელა ვიკარის სულიერ აღზრდაზე დიდი გავლენა მოახდინა მისმა მშობლებმა. ვიკარების საოჯახო ბიბლიოთეკაში, რომელიც იმ დროისათვის უაღრესად მდიდარი იყო, დიდი ადგილი ეკავა ლიტერატურას ბერძნულ, ლათინურ და ებრაულ ენებზე. გასაკვირი არ არის, რომ ვიკარს ჯერ კიდევ ბავშვობაში გაუჩნდა სიყვარული წიგნებისადმი, პოეზიისადმი.

პირველდაწყებითი განათლება ბელა ვიკარმა ქალაქ პაპაში მიიღო. ქ. პეჩის გიმნაზიაში სწავლის დროს მან თავი გამოიჩინა, როგორც საუკეთესო სტენოგრაფისტმა. 1877 წელს სწავლას მოწყურებულმა თვრამეტი წლის ჰაბუკმა მშობლიური კერა დატოვა და ბუდაპეშტში გაემგზავრა. იგი იმავე წელს ჩაირიცხა ბუდაპეშტის უნივერსიტეტში ისტორიისა და ეთნოგრაფიის განხრით. სწავლის პერიოდში ვიკარმა პარალელურად მუშაობა დაიწყო უნგრეთის პარლამენტში რიგით სტენოგრაფისტად.

სტუდენტობის წლებში ვიკარი განსაკუთრებით გაიტაცა ხალხურმა ზეპირსიტყვიერებამ. იმ ხანებში უნივერსიტეტის ენათმეცნიერებსა და ისტორიკოსებს შორის დიდი აზრთა სხვადასხვაობა იყო

უნგრული ენის წარმომადგენლობის საკითხების ირგვლივ. ვიკარი თავიდანვე აღმოჩნდა მეცნიერთა იმ ბანაკში, რომლებიც უნგრულ ენას ენათა ფინურ ოჯახს მიაკუთვნებდა. ამან განაპირობა ვიკარის განსაკუთრებული ინტერესი ფინური ენისა და ლიტერატურისადმი. მან უნივერსიტეტში საფუძვლიანად შეისწავლა ფინური ენა და კვლევის ობიექტად ფინური ზეპირსიტყვიერება აირჩია. იგი ფინურმა ფოლკლორმა იმდენად გაიტაცა, რომ სტუდენტობაშივე გადაწყვიტა უნგრულად ეთარგმნა ფინური ხალხური ეპოსი „კალევალა“. 1889 წელს ვიკარი ამ მიზნით ფინეთში გაემგზავრა.

„კალევალას“ თარგმანზე ვიკარი თითქმის ოცდახუთი წელიწადი მუშაობდა. უნგრული და ფინური ხალხური ზეპირსიტყვიერების ბრწყინვალე ცოდნამ მას დიდად შეუწყო ხელი „კალევალას“ თარგმანში ზედმიწევნით გადმოეცა ფინელი და კარელიელი ხალხების მხატვრული ნააზრევნი. თარგმანმა, რომელიც 1909 წელს დაიბეჭდა, მკითხველისა და კრიტიკის დიდი მოწონება დაიმსახურა. ამაზე მეტყველებს ის გარემოება, რომ უნგრეთის ლიტერატურულმა კრიტიკამ ვიკარი დააყენა „ჰამლეტის“ საუკეთესო უნგრულ მთარგმნელის იანოშ არანის გვერდით. ფინელი სწავლულის ჰეიკკი პაასენენის სიტყვით „ვიკარის მიერ შესრულებული თარგმანის საფუძველზე შეიძლება აღდგენილ იქნას „კალევალას“ ტექსტი, თუ კი ორიგინალი შემთხვევით დაიკარგებაო“⁷⁵. ამ თარგმანისათვის ბელა ვიკარი ფინეთის მეცნიერებათა აკადემიამ თავის საპატიო წევრად აირჩია. იგი სწორედ ამ თარგმანით დარჩა უნგრული ლიტერატურის ისტორიაშიც.

„კალევალას“ და „ვეფხისტყაოსანს“ გარდა ბელა ვიკარმა უნგრულად თარგმნა აგრეთვე ლა ფონტენის იგავ-არაკები, შილერის და იბსენის ტრაგედიები და სხვათა ნაწარმოებები. გრ. წერეთლის ცნობით უნგრულ სწავლულს რუსთაველის გარდა ქართულიდან უთარგმნია ი. ჭავჭავაძის, აკ. წერეთლის, რაფ. ერისთავის ლექსები, ბარათაშვილის „მერანი“, ვაჟა-ფშაველას „სათაგური“, აგრეთვე „ქილილა და დამანა“⁷⁶. ეს თარგმანები ჭერჭერობით დაკარგულად ითვლება.

ბელა ვიკარი ეწეოდა სამწერლო მოღვაწეობასაც, მაგრამ მის ზიერ სოციალურ მოტივებზე დაწერილი მოთხრობები ნაკლებად აცნობილი. სხვადასხვა დროს მას გამოუქვეყნებია შემდეგი

⁷⁵ შედ. Faragó József, A 800 éves... 114 pp.

⁷⁶ გრ. წერეთელი, დასახ. წერილი, გვ. 662.

ორიგინალური მხატვრული ნაწარმოებები „მომღიმაჲე რითმები“ (1932 წ.), „რეგოეშის სიმღერა“ (1907 წ.) და სხვ. მაგრამ ვიკარი თავის სამშობლოში უფრო ცნობილია არა როგორც მწერალი ან მთარგმნელი, არამედ, როგორც ხალხური ზეპირსიტყვიერების შემკრები და მისი დაუღალავი მკვლევარი. მან ერთ-ერთმა პირველთაგანმა (საერთაშორისო მასშტაბით) ხალხური ზეპირსიტყვიერების ჩაწერისას გამოიყენა ფონოგრაფი (1895 წ.). ამ მნიშვნელოვანი წამოწყებისათვის იგი 1901 წელს პარიზში გამართულ საერთაშორისო გამოფენაზე სპეციალური დიპლომით დააჯილდოვეს.

1880 წლიდან მოკიდებული, ვიკარმა, სტენოგრაფიულად ჩაიწერა 7000-ზე მეტი ხალხური სიტყვიერების ნიმუში. თანამედროვე უნგრეთში მას ცნობილი კომპოზიტორების ბელა ბარტოკის და ზოლტან კოდაის წინამორბედად თვლიან, რომლებმაც ვიკარის კვალდაკვალ ხალხური მუსიკის შესწავლასთან ერთად, დიდი ღვაწლი დასდეს ხალხური ზეპირსიტყვიერების დამუშავებასაც. 1905 წელს ვიკარმა გამოსცა მასალა, რომელიც მან შეკრიბა და შეისწავლა, სათაურით — „შომოდის კომიტატის ხალხური პოეზია“. ხოლო 1906 წელს „ხალხური სიტყვიერების საუნჯე“ ორ ტომად. ვიკარის მიერ ფონოგრაფით ჩაწერილი „ხალხური სიტყვიერების საუნჯე“ ამჟამად დაცულია უნგრეთის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, ხოლო სტენოგრაფიული ჩანაწერები — უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ფონდში.

ვიკარი მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ეწეოდა ფართო საზოგადოებრივ მუშაობას. 1896 წლიდან იგი უნგრეთის ეთნოგრაფიული საზოგადოების გენერალური მდივანი იყო. მისი ინიციატივით ჩამოყალიბდა ლა ფონტენის საზოგადოება. იგი გარდაცვალებამდე იყო ამ საზოგადოების თავმჯდომარე. ვიკარი იყო აგრეთვე გოეთეს საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი.

1911 წელს ბელა ვიკარი აირჩიეს უნგრეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად. სხვადასხვა დროს იგი რედაქტორობდა სამეცნიერო ჟურნალებს „Turan“-ს და „Az Elet“-ს.

დიდი სამამულო ომის წლები მსცოვანმა მეცნიერმა თავის მშობლიურ სოფელში ღუნავეჩეში გაატარა. ოთხმოც წელს მიღწეულმა მთლიანად დაკარგა შრომის უნარი. პორტის ფაშისტურმა მთავრობამ შეუწყვიტა პენსიის მიცემა და მოხუცი ულუკმაპუროდ დატოვა. 1945 წლის ზაფხულში ვიკარმა უნგრეთის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას მიმართა წერილით, რო-

მელშიც კულტურის მინისტრს სთხოვდა შუამდგომლობა აღედგინა ვეფხისტყაოსნის ხელმოწერა. იმავე წერილში ვიკარს აღწერილი აქვს ერთი საინტერესო ამბავი ვეფხისტყაოსნის პირველი გამოცემის ისტორიიდან. სახელდობრ, როგორც ცნობილია, 1888 წლის ქართველიშვილისეულ გამოცემაში დაიბეჭდა მიხაი ზიჩის ოცდაშვიდი ილუსტრაცია. მთარგმნელს გამომცემლობა „ათენუმისათვის“ ეს ილუსტრაციები უკლებრივ წარუდგენია. წიგნის დაბეჭდვის შემდეგ გამორკვეულა, რომ პოემას აკლდა ერთი ილუსტრაცია, რომელიც მოთავსებული იყო ქართველიშვილისეული გამოცემის ფრონტისპირზე. ამ სურათზე გამოხატულია თამარ მეფის წინაშე მუხლმოდრეკილი რუსთაველი გრაგნილზე დაწერილ პოემას რომ გადასცემს მეფეს. ვიკარს ჰგონებია, რომ ეს ილუსტრაცია სტამბის თანამშრომლებს გამორჩათო, მაგრამ შემდეგ გამორკვეულა, რომ სტამბის ერთ-ერთ თანამშრომელს თამარ მეფის მარჯვნივ უნგრულ ეროვნულ ტანსაცმელში გამოწყობილი მიხაი ზიჩის სახე ამოუცვნიან. სტამბის მესვეურებს ეს მხატვრის ხუმრობად მიუჩნევიათ და ილუსტრაცია წიგნში აღარ შეუტანიათ⁷⁷.

ბელა ვიკარი გარდაიცვალა ღრმად მოხუცებული, 1945 წლის 22 სექტემბერს. 1948 წელს უნგრეთის პარლამენტისა და მეცნიერებათა აკადემიის გადაწყვეტილებით ცნობილი ეთნოგრაფის, მთარგმნელისა და მწერლის ნეშტი დუნავეჩერედან ბუდაპეშტში გადაასვენეს.

ბ) შანდორ ვეორეში

ვეფხისტყაოსნის მეორე მთარგმნელი შანდორ ვეორეში მეოცე საუკუნის უნგრული პოეზიის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია. იგი დაიბადა 1913 წლის 22 ივნისს ქალაქ სომბოტჩეში. მან საშუალო განათლება მიიღო უნგრეთის სხვადასხვა ქალაქებში (პაპა, ჩენგე, სომბოტჩეი, დიორი, შოპრონი).

შანდორ ვეორეშმა ლექსების ბეჭდვა თოთხმეტი წლის ასაკში დაიწყო. ნიჭიერმა ყმაწვილმა იმთავითვე მიიქცია მკითხველებისა და ლიტერატურისმცოდნეების ყურადღება. მის ლექსებს სიამოვნებით ღებულობდა უნგრეთის ყველა გავლენიანი ლიტერატურული ჟურნალი, მათ შორის „Nyugat“-იც („დასავლეთი“).

ვეორეშის სულიერ ჩამოყალიბებაზე და მომწიფებაზე კეთილ-

⁷⁷ Schelken Pálma, Emlékezés..., 23 pp.

მყოფელი გავლენა მოახდინა ახლო ურთიერთობამ ისეთ ცნობილ პოეტებთან, როგორიც იყვნენ მიხაი ბაბიჩი (1883—1941) და დეიო კოსტოლანი (1885—1936).

1933 წლის ზაფხულში შანდორ ვეორეში ქალაქ პეჩში გაემგზავრა უნივერსიტეტში სწავლის გასაგრძელებლად. თავიდან იგი ჩაირიცხა უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. ერთი სემესტრის შემდეგ იგი გაიტაცა ისტორიამ და ეთნოგრაფიამ. სტუდენტობის უკანასკნელ წლებში ახალგაზრდა პოეტმა ინტერესი გამოიჩინა ფილოსოფიისა და ესთეტიკისადმი და უნივერსიტეტიც ამ განხრით დაამთავრა (1938 წ.).

სტუდენტობის წლებში ვეორეში აქტიურად მონაწილეობდა ქ. პეჩის ლიტერატორთა შემოქმედებითი ჯგუფის „იანუს პანონიუსის საზოგადოების“⁷⁸ მუშაობაში.

შანდორ ვეორეშის შემოქმედებაში ქ. პეჩში ცხოვრების წლები (1933—1943) მრავალმხრივია ღირსშესანიშნავი. აქ მან 1934 წელს გამოსცა ლექსების პირველი კრებული „სიცივია“ („Hidegván“) ხოლო ოთხი წლის შემდეგ, „იანუს პანონიუსის საზოგადოების“ რუბრიკით გამოვიდა მისი მეორე კრებული „ქება სამყაროს შექმნისა“ („A teremtés dicseréte“).

პოეტი სტუდენტობის უკანასკნელ წლებში დიდი გატაცებით შეუდგა მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხების პოეზიის შესწავლას, ძველი ბაბილონური და ეგვიპტური, ჩინური და ინდური პოეზიიდან დაწყებული, გათავებული ფრანგი სიმბოლისტებითა და ფორმალისტებით. იგი დღესაც დიდი ინტერესით აღევნებს თვალყურს მსოფლიოს დიდი თუ პატარა ერის სულიერ ცხოვრებას. ამიტომაცაა, რომ ბრწყინვალედ იცნობს ანტიკურ პოეზიას, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ერების ზალხურ და კლასიკურ მემკვიდრეობას. შემთხვევითი არ იყო, რომ ვეორეშის პირველსავე კრებულში თავი იჩინა ახალგაზრდა პოეტის სწრაფვამ სალექსო ფორმების მრავალფეროვნებისაკენ. თითქმის ყველა უნგრელი ლიტერატურისმცოდნე ერთხმად აღიარებს ვეორეშის განსაკუთრებულ უნარს, მოახდინოს სხვადასხვა ერის პოეტური ძეგლების სალექსო ფორმების ტექნიკურად და მხატვრულად სრულყოფილი იმიტაცია. ლექსის ფორმასა

⁷⁸ ლიტერატურული საზოგადოება, რომელიც ატარებდა უნგრელი პოეტისა და ჰუმანისტის იანუს პანონიუსის (1434—1472) სახელს. მის მიერ ლათინურ ენაზე დაწერილმა ლექსებმა, ეპიგრამებმა და წერილებმა საფუძველი მოუზღადა უნგრულ ჰუმანიზმს. აღნიშნული საზოგადოება არსებობდა 1931—1948 წლებში.

და შინაარსზე ფსიქოლოგიურ დაკვირვებებს შეიცავს პოეტის ესეისტური თხზულება „ლექსის დაბადება“, რომელიც ვეორეშმა 1939 წელს გამოაქვეყნა. ამ ნაშრომისათვის პოეტს პეჩის უნივერსიტეტმა ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი მიანიჭა.

1941—1950 წლებში უნგრელი პოეტი მუშაობდა პეჩის, სეკე-შფეპერვარის და ბუდაპეშტის სხვადასხვა ბიბლიოთეკებში. ერთხანს ნანდორ ვარკონისთან ერთად რედაქტორობდა ლიტერატურულ-სამეცნიერო ჟურნალს „შორშუნეს“⁷⁹. 1951 წლიდან იგი თავს ანებებს პრესაში თანამშრომლობას და მხოლოდ სამწერლო მოღვაწეობას ეწევა.

შანდორ ვეორეში უაღრესად თავისებური პოეტია. ჯერ კიდევ ორმოციანი წლების დასაწყისში ჩამოუყალიბდა მას საკუთარი მზატვრული თვალსაზრისი — კონფლიქტი სამყაროსთან, ცხოვრებიდან გაქცევის სწრაფვა. პოეტისათვის ცხოვრება და საზოგადოებრივი ყოფიერება, როგორც უნგრელი კრიტიკოსები აღნიშნავენ, წარმოადგენს სრულ უაზრობას და იგი ცდილობს გაექცეს ამ მტანჯველ პრობლემებს, საღდაც არარაობაში, ნიჰილიზმში. პოეტი ნუგეშს ირაციონალურ ფილოსოფიასა და ფსევდოაღმოსავლურ მითოლოგიაში ეძებს⁸⁰.

თანამედროვე დასავლური ლირიკიდან ვეორეში გარკვეულ სიასლოვეს იჩენს რევერდის პოეზიასთან. უნგრელი ლიტერატურისმცოდნის მიკლოშ საბოლჩის აზრით „შანდორ ვეორეში აგრძელებს XX საუკუნის გერმანელი „მაგიური რომანტიკოსების“ მემკვიდრეობას. თავისი შემოქმედებითი განვითარების პროცესში იგი მივიდა აბსურდულ პოეზიაში, უშინაარსო სიტყვების მოზაიკამდე, რითაც იგი მხოლოდ წმინდა ფონეტიკურ ეფექტებს ქმნის“⁸¹. მართალია, უნგრელი პოეტი გარკვეული თვალსაზრისით გატაცებულია აბსურდული პოეზიით, მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ მის შემოქმედებაში წამყვანი ადგილი ეჭიროს დასავლურ ლიტერატურაში ამჟამად საკმაოდ ფართოდ გავრცელებულ ამ მოდერნისტულ მიმართულებას. ამ ხასიათის თავისი ლექსების შესახებ ვეორეში თავად სრულიად სამართლიანად მიუთითებს, რომ „ისინი მხოლოდ პოეტურ ესკიზებს წარმოადგენენ და მათი შექმნის მიზეზები არ

⁷⁹ ჟურნალი გამოდიოდა 1941—1948 წლებში.

⁸⁰ Klaniczay Tibor, Szaunders József, Szabalczi Miklós, Kis magyar irodalomtörténet, Bp., 1965, 258 pp.

⁸¹ იქვე, გვ. 258.

უნდა აეხსნათ პოეტის რაიმე განსაკუთრებული სულიერი მოთხოვნილებით; ხანდახან მხატვარიც აკეთებს შავი ფანქრით, პასტელის ან სხვა ფერის საღებავებით მცირე ჩანახატებს, ამის მიუხედავად, შემდგომ იგი დიდი და სერიოზულ კომპოზიციებსაც ჰქმნის“⁸².

ჩვენი თვალსაზრისით, შანდორ ვეორეში თავისი „მოზაიკური“ ლექსებით („ჩრდილი და შპალერი“, „მენჯი მუსიკა“ და სხვ.)⁸³ ერთგვარად ხარკს იხდის მოდერნიზმის ლიტერატურული ტრადიციის წინაშე, ხოლო მისი „რიტმული ჩანახატები“ („რუმბა“, „როკენ როლი“ და სხვ.)⁸⁴ წარმოადგენენ მხოლოდ და მხოლოდ ექსპერიმენტებს, სადაც პოეტი უნგრული სიტყვიერი მასალის ბაზაზე ახდენს მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხების ლექსწყობაში გავრცელებული „ეროვნული“ საზომებისა და რიტმების იმიტაციას, იმ მიზნით, რომ გამოავლინოს უნგრული ლექსის შესაძლებლობანი. უნგრელი პოეტის ამგვარი ექსპერიმენტები, რომელთა მთავარი მიზანია ლიტერატურაში არა უშინაარსო პოეზიის დანერგვა, არამედ მშობლიური პოეზიის გამდიდრება ახალი საზომებითა და რიტმებით, ჩვენი აზრით არასწორადაა შეფასებული მ. საბოლჩის მიერ.

შანდორ ვეორეშის შემოქმედებითი მეთოდი უაღრესად თავისებურია. ჩვენი დაკვირვებით, სწორედ ეს იწვევს პოეტის მიმართ ზოგიერთი უნგრელი კრიტიკოსის გულისწყრომას. სამყაროს, ადამიანის ყოფიერების ზოგადსაკაცობრიო პრობლემების მხატვრულად დამუშავებისას იგი გარკვეულად განიცდის დასავლეთის ეგზისტენციალისტური ფილოსოფიის გავლენას. ფართო მკითხველს მართლაც უჭირს ვეორეშის ფილოსოფიური ხასიათის ლექსების გააზრება მასში ასახული პრობლემების სირთულის, აგრეთვე „ბუნდოვანი“ მეტაფორული მეტყველების გამო. მაგრამ ვეორეშის შემოქმედებაში დიდი ადგილი უკავია სინამდვილის რეალისტურ ასახვასაც. კრებულში „მდუმარების კოშკი“ („Hallgatás Tornya“, 1956 წ.), პოეტი დიდი სიყვარულით ხატავს იმ გარემოს, რომელშიც მას უხდება ცხოვრება — მშობლიური უნგრეთა, მისი წარმტაცი ქალაქები და სოფლები, პოეტის მეგობართა წრე, მშობლები — აი, თემატიკა, რომელიც მხატვრულადაა ასახული ამ კრებულში.

⁸² A magyar műhely, 1964, 107 pp.

⁸³ Weöres Sándor. Tűzkút. Budapest, 1964, 154 pp.

⁸⁴ იქვე, გვ. 141.

უნგრული ლიტერატურისმცოდნეობა დიდი ინტერესით შეხვდა შანდორ ვეორეშის ლექსების უკანასკნელ კრებულს „ფსიქე — გასული საუკუნის დასაწყისის პოეტი ქალი“, რომელიც 1972 წელს გამოიცა. გასული საუკუნის დასაწყისის პოეტი ქალი „ფსიქე“. არ წარმოადგენს ვეორეშის ფსევდონიმს. იგი პოეტის „ნილაბია“. პოეტი ამ „ნილბით“ კონკრეტულ ფაქტებზე დაყრდნობით ასახავს გასული საუკუნის დასაწყისის უნგრულ სინამდვილეს, განცდილს „ფსიქეს“ და დანახულს „ვეორეშის“ მიერ.

შანდორ ვეორეში უნგრულ ლიტერატურაში ცნობილია როგორც ერთ-ერთი საუკეთესო საბავშვო პოეტი. კრებულებში „ხალის კალათი“ („Cyümölcskosár“, 1946), „ქოჩორა“ („Bóbita“, 1955), „ქრელი ბზრიალა“ (მეუღლესთან ამი კაროისთან ერთად, „Tarka Forgó“, 1956) ავტორი ამჟღავნებს სკოლამდელი ასაკის ბავშვების ფსიქიკის საუცხოო ცოდნას. კეთილშეგონადი რითმები, ბგერათა ასონანსური კომპლექსები, მხიარული რიტმები, რომელიც უნგრული სიმღერებისა და საცეკვაო მელოდიების ლექსში ამეტყველების ვარტუოზულ განხორციელებას წარმოადგენს, ამასთან ბავშვებს ცნობიერებისათვის იოლად აღსაქმელი შინაარსი „მაგნეტიკით“ იზიდავს პატარა მკითხველს. ამიტომაცაა, რომ ვეორეშის საბავშვო ლექსები წაკითხვას უმალვე განუყრელი თანამზგზავრი ხდება პატარებისათვის. ხსენებული საბავშვო ლექსების კრებულში განმეორებით აღარ გამოცემულა და ისინი დღეს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენენ. მიუხედავად ამისა, ამ კრებულებზე აღზრდილი თაობები დღეს თავიანთ პატარებს მშობლიურ მეტყველებას იმავე ლექსებით ასწავლიან, რითაც თავად აიღვეს ენა ათეული წლის წინათ.

შანდორ ვეორეშის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია მთარგმნელობით საქმიანობას. უნგრული პოეტის ნაყოფიერ მთარგმნელობით საქმიანობაზე მეტყველებს მის მიერ თარგმნილი პროზუქცია. უნგრული ლიტერატურისმცოდნეების სიტყვით იგი თარგმნის ყველას და ყველაფერს ძველი ჩნდური ტექსტებიდან დაწყებული ტომას ელიოტის ჩათვლით. ვეორეშს სხვადასხვა დროს თარგმნილი აქვს ბაბილონური, ეგვიპტური, კელტური, ძველი და ახალი ჩინური პოეზია, ავიცენა და ხაიამი, შექსპირი და შელი, ბერნსი და რევერდი, რემბო, მალარმე, პოლდერლინი, შევჩენკო, მარშაკი და ა. შ. ამჟამად იგი მეუღლესთან ამი კაროისთან ერთად მუშაობს ქართულ ანთოლოგიაზე, რომლის მიზანია უნგრულ მკითხველს გააცნოს მრავალსაუკუნოვანი ქართული პოეზია.

ნაყოფიერი შემოქმედებითი მუშაობისათვის ევორეშმა ორჯერ მიიღო ბაუმგარტენის ლიტერატურული პრემია. 1970 წელს კი მას მიენიჭა უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკის უმაღლესი პრემია — კოშუტის პრემია.

შანდორ ევორეშის პოეზია დიდი ხანია გაცდა უნგრეთის ფარგლებს. მისი რჩეული ლექსების კრებულები ითარგმნა და გამოიცა ინგლისურად, ფრანგულად, გერმანულად, იტალიურად. საბჭოთა კავშირის ხალხთა ენებიდან იგი თარგმნილია უკრაინულად და ესტონურად.

გ) იოჰანოზ რომანი

უნგრელი მკითხველის წინაშე უაღრესად თავისებური ნაშრომით წარსდგა ცნობილი მწერალი იოჰეფ რომანი. 1964 წელს გამოცემლობა „გონდოლოტმა“ გამოსცა მისი კრებული „თქმულებება, ეპოსები, ლეგენდები“. საგულისხმოა, რომ წიგნი გამოვიდა სამჯერ მეტი ტირაჟით, ვიდრე ჩვეულებრივ სცემენ უნგრეთის სახალხო რესპუბლიკაში, რაც ამ წიგნისადმი როგორც გამოცემლობის, ასევე მკითხველის დიდ ინტერესზე მეტყველებს.

კრებულში ვეფხისტყაოსნის გარდა შეტანილია პროზაულად გადამუშავებული ანტიკური და შუა საუკუნეების მსოფლიო ლიტერატურის ისეთი ძეგლები, როგორებიცაა „ოქროს საწმისის მაძიებელი მხედრები“ (აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტებიდან“), ვირგილიუსის „ენეიდა“, „სიმღერა როლანდზე“, „პარციფალი“⁸⁵, „ტრისტანი და იზოლდა“⁸⁶, დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“, არიოსტოს „შმაგი ორლანდო“ და ტასოს „განთავისუფლებული იერუსალიმი“.

იოჰეფ რომანი უნგრეთში უაღრესად პოპულარული მწერალია. იგი დაიბადა 1913 წლის 28 ნოემბერს ბუდაპეშტი. საშუალო სასწავლებლის ოთხი კლასის დამთავრების შემდეგ ერთდროულად რამდენიმე ხელობა შეისწავლა. მუშაობდა ხან ხარატად, ხან მჭედლად და ღურგლად. უნგრეთის სხვადასხვა საწარმოებში მუშაობით დაგროვილი ფულით ყოველ წელს მოგზაურობდა სხვადასხვა ქვეყნებში. შემოიარა თითქმის მთელი ევროპა, გაეცნო ევროპის ხალხების ზნე-ჩვეულებებს, მათ ზეპირსიტყვიერებას,

⁸⁵ ვოლფრამ ფონ ეშენბახის ტექსტის მიხედვით.

⁸⁶ კრეტიენ დე ტრუას და გოტფრიდ ფონ შრასბურგის ამავე სათაურის თხზულებების მიხედვით.

მითოლოგიას, თქმულებებს. 1937—1948 წლებში იგი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა საფრანგეთში. სამშობლოში იგი დაბრუნდა 1948 წელს და დაიწყო ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი საქმიანობა. თითქმის ათი წელიწადი იმუშავა ბუდაპეშტის ერვინ საბოს ბიბლიოთეკაში უფროს მეცნიერთანამშრომლად. ამჟამად იოჟეფ რომანი წმინდა სპწერლო მოღვაწეობას ეწევა.

ი. რომანი უმათერესად მსოფლიოს ხალხების მითოლოგიისა და თქმულებების უნგრულად გადამუშავებას მიმართავს. მის მიერ უნგრულად გადამუშავებულმა და გამოცემულმა წიგნებმა „ეპოსები“ (1958 წ.), „მითები“ (1963 წ.) მწერალს დიდი სახელი მოუტანა.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული უნგრული პოეტური თარგმანის ი. რომანის მიერ გადამუშავებული ვარიანტი, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოადგენს პოემის თავისებურ პროზაულ გარდათქმას. ავტორს ნაწარმოებში უცვლელად გადაუტანია ორიგინალის ფაბულა-სიუჟეტური მოდელი და პოემის თითქმის ყველა საკვანძო ადგილი. ნაწარმოები დაწერილია ზღაპრის ენისათვის დამახასიათებელი სტილით. ი. რომანი აქა-იქ იყენებს ორიგინალისათვის დამახასიათებელ მეტაფორებსა და სიმბოლოებს, რაც მკითხველს გარკვეულ წარმოდგენას უქმნის რუსთაველის მიერ პოემაში გამოყენებულ მხატვრულ ხერხებზე, მათ მაღალმხატვრულობაზე. ყურადღების ღირსია აგრეთვე წიგნის ბოლოში დართული ავტორის შენიშვნებიც. მკითხველი ამ შენიშვნებით ეცნობა რუსთაველის ეპოქას და პოემის ადგილს საზოგადო ეპოსებს შორის. ავტორი ცდილობს გაარკვიოს ვეფხისტყაოსნის მიმართება როგორც აღმოსავლურ, ასევე დასავლურ პოეზიასთან. „მსგავსად ფრანგული „სიმღერისა როლანდზე“, — წერს ავტორი, — რუსთაველის საგმირო ეპოსი საუკუნეების მანძილზე სრულიად უცნობი იყო საქართველოს გარეთ. ქართული ლიტერატურის ეს დიდებული ძეგლი პირველად 1712 წელს დაიბეჭდა, თუმცა იგი ევროპული საზოგადო ეპოსების აყვავების ხანაში, XIII საუკუნის დასაწყისში ე. ი. დანტეს „ღვთაებრივ კომედიას“ თითქმის მთელი საუკუნით ადრე დაიწერა. ვეფხისტყაოსანი საუკეთესოდ მიუთითებს იმ უდიდეს თვითმყოფად კულტურაზე, რომელიც საქართველოში ჯერ კიდევ რუსთაველის ეპოქაში არსებობდა. სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლამდე, რუსთაველს აშკარაა არასოდეს წაუკითხავს დასავლური საზოგადო ეპოსები. მის თხზულებაში აღმოსავლური, განსაკუთრებით კი სპარსული პოეზიის გავლენა შეიმჩნევა. იგი კარგად

იცნობს უდიდესი სპარსელი პოეტის ფირდოუსის და სპარსული ენაზე მეტყველი აზერბაიჯანული ლიტერატურის კლასიკოსის ნიზამის თხზულებებს...

რუსთაველის მხატვრული სტილი აღმოსავლური პოეზიის მსგავსად, მდიდარი, მრავალწახნაგოვანი და ფერადოვანია. პოემისათვის დამახასიათებელია დღეისათვის საკმაოდ უჩვეულო, ლიმილის მომგვრელი სენტიმენტალურობა და სახეთა ჰიპერბოლიზაცია. ვეფხისტყაოსნის გმირები თავისი თვისებებით — ვაჟკაცური სულისკვეთებითა და ზებუნებრივი ძაღლით შეესატყვისებიან რაინდულ სახეებს. ესაა მხოლოდ, რომ ისინი დასავლეთის რაინდებისაგან განსხვავებით, ხშირად ცრემლებს ღვრიან. ვეფხისტყაოსანი თავისი ეპოქის მართო მხატვრულ გემოვნებას და კულტურას როდი გვიჩვენებს, — მასში ასახულია შუა საუკუნეების საქართველოს რაინდობის, აგრეთვე ვაჭართა ცხოვრების სურათები. პოემა შუქს ჰფენს იმას, თუ რა მიმართებაში იმყოფებოდა ქართული კულტურა შუა საუკუნეების ევროპულ კულტურასთან⁸⁷.

⁸⁷ R o m á n József, Mondák, Eposzok, Legendák Bp., 1964, 446 pp.

ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები

როგორც ცნობილია, პოეზიის თარგმნას პროზისაგან განსხვავებით, თან ახლავს თავისი სპეციფიკური თავისებურებანი, რაც იმიტოა განპირობებული, რომ მთარგმნელმა თავისებური სტილისტური გასაღები უნდა გამოიყოს სათარგმნი ძეგლის რიტმის, სინტაქსური წყობის, მხატვრული სახეებისა და სხვა პოეტური ხერხებისათვის, რომლებიც მოქცეულია პოეზიის კანონების მკაცრად რეგლამენტირებულ ჩარჩოებში. ამიტომ, ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანების ორიგინალთან შეპირისპირებისას ვცდილობდით დაგვედგინა, რამდენად მოახერხეს მთარგმნელებმა დაეცათ მხატვრული თარგმანის ზოგადი თეორიის უმთავრესი მოთხოვნები. ამ მიზნით, მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ერთმანეთისაგან გამოყოფილად შეგვეჯერებინა და ცალკე ქვეთავებად გამოგვეყო პოემის დედანთან ამ თარგმანების აზრობრივ-შინაარსობრივი აღეკვატურობა, მეტრის, რითმის და ინტონაციის, აგრეთვე მხატვრული სისტემის (ტროპების, სიმბოლოების, ალიტერაციების, აფორიზმების და სხვ.) ორიგინალთან შესატყვისობა.

პოემის სათაურის გააზრება უნგრულ თარგმანებში

რუსთაველის უცხოელ მთარგმნელებს გარკვეულ სიძნელეებს უქმნის პოემის მეტაფორულად გააზრებული სათაურის თარგმნა. ერთ-ერთი ამ სიძნელეთაგანი ისაა, რომ ზოგიერთი უცხო ენის შინაგანი ბუნება საშუალებას არ იძლევა, ქართულის მსგავსად ერთი ლექსიკურ-გრამატიკული ერთეულით იქნეს გადმოცემული სათაურის მეორე ნაწილი „-ტყაოსანი“. მთელ რიგ ენებში აღნიშნული სიტყვა დამატებით დაკონკრეტებას მოითხოვს საზღვრული სიტყვით, რადგან თარგმანში მისი შესატყვისი ფორმით გადატანის შემთხვევაში ამ ქართული სიტყვის მნიშვნელობა არ გადმოიცემა. უნგრული „hírvé“, ერთი შეხედვით, თითქოს ამ სიტყვის ზუსტა შესატყვისია, მაგრამ იგი, მოცემულ შემთხვევაში პიროვნების

პროფესიას აღნიშნავს „ტყავის გამყიდველს“ ან „დამმუშავებელს“. სწორედ ამის გამო, ორივე უნგრელმა მთარგმნელმა სიტყვა „börös“ დააკონკრეტეს „lovag“-ით, ანალოგიურად „der Recke“-სა და „вИИТЯЗЬ“-ისა.

უნგრულ თარგმანებში პოემის სათაურის პირველი ნაწილის „ვეფხის“ გააზრებაში იგივე ვითარება სუფევს, რაც პოემის რუსულსა და გერმანულ თარგმანებში. დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონზე დაყრდნობით, ბელა ვიკარმა მცდარად მიიჩნია არტურ ლაისტის „Tiger“-ი და მხარი დაუჭირა „ვეფხის“ „párduc“-ით (барц, Panther) თარგმნას. „ვეფხი“ ევროპულ ენებზე მეტწილად სწორედ ასეა თარგმნილი. ასე თარგმნა იგი ინგლისურად მარჯორი უორდროპმა, მოგვიანებით კი ვენერა ურუშაძემ. პოემის პირველ რუსულ ბარტდინსკისეულ თარგმანშიც იგი წარმოდგენილია „барц“-ად. ასევე თარგმნიდა ამ სიტყვას ნიკო მარი და სხვა აღიარებული მკვლევარი.

ვიკარის გადაწყვეტილება „ვეფხის“ „párduc“-ით თარგმნისა, შემთხვევითი არ უნდა იყოს. მართალია, იგი ძირითადად დაეყრდნო დ. ჩუბინაშვილისეულ ლექსიკონს, მაგრამ მის გადაწყვეტილებას საფუძველს უმაგრებდა (რომ არაფერი ვთქვათ ბარტდინსკისეულ რუსულ თარგმანზე) ვეფხისტყაოსნის ქართველიშვილისეული გამოცემაც, სადაც მიხაი ზიჩის ტარიელი ვეფხის („барц“) ტყავით შემოსილი ჰყავს დახატული. ვიკარის ამ გადაწყვეტილების სასარგებლოდ ლაპარაკობს უნგრული ტრადიციაც. ცნობილი ფაქტია, რომ ავაზის (párduc, барц, Panther) ტყავისაგან დამზადებული მოსასხამი უნგრელი რაინდების ტრადიციული ჩასაცმელი იყო. შესაბამისად ამისა, უნგრულ საისტორიო მხატვრულ ლიტერატურაში უხვად დაიძებნება ნაწარმოებები, რომელთა გმირები — უნგრელი რაინდები, შემოსილნი არიან ავაზის ტყავისაგან დამზადებული მოსასხამით (Párduckacagány). ავაზის ტყავი ეცვა დღევანდელ ტერიტორიაზე დამკვიდრებულ გაერთიანებულ უნგრელ ტომთა პირველ დიდ მთავარს არპადსაც (889—907). არპადი ცნობილ უნგრელ რომანტიკოს პოეტს მიხაი ვერეშმარტის (1800—1855) 1825 წელს შექმნილი ეპიურ ნაწარმოებში „ზალანის გაქცევა“ სწორედ „ავაზისტყაოსნად“ („Párducos“) ჰყავს გამოყვანილი:

⁸⁸ Vikár Béla, Budapesti Szemle, 1912, 273 pp.

„Hol vagyon, ak' meresz ajakát hadi dalnak eresztvén,
 A radó vak mélységet fölverje szavával
 S késő százak után, méltán láttassa vezérlő
 Párdalos Arpádot s hadroító népe halalmát?“⁸⁰

„სად არის, ვისი ბაგენიც ვაჟკაცურად იტყვის მხედრულ სიმ-
 ღერას, ვინც სიტყვით აახმაურებს ამაღლელებელ ბრმა (შორეულ)
 წარსულს და მრავალი საუკუნის შემდეგ ღირსეულად დაგვანა-
 ხებს მხედართმთავარ ავგაზისტყაოსან არპადს და მო-
 ლაშქრე ხალხის ძლიერებას?“

ვერეშმარტის პოემიდან მოტანილი მაგალითიდან ცხადზე უც-
 ხადესია, რომ უნგრელ ავტორს „ავაზისტყაოსანი“ (ანუ „ვეფხის-
 ტყაოსანი“) რუსთაველისაგან სრულიად განსხვავებული მნიშვნე-
 ლობით აქვს გამოყენებული. ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით, „ავ-
 აზისტყაოსანი“ (ვეფხისტყაოსანი) არპადი“ მოგვაგონებს აზიისა
 და აფრიკის ზოგიერთ ხალხებში გავრცელებულ ტრადიციას, რომ-
 ლის თანახმად ვეფხის (ავაზის) ტყავისაგან დამზადებული ტან-
 საცმელი ამ ხალხების რჩეულთა, კერძოდ, უფლისწულთა და ტახ-
 ტის მემკვიდრეთა განმასხვავებელ სამოსელს წარმოადგენდა⁸⁰.
 რუსთაველის პოემა ამ ტრადიციას თითქოს ეხმიანება კიდეც, მაგ-
 რამ ამ ვარაუდის შესაძლებლობას საფუძველს აცლის ტარიელის
 სიტყვები: „რომე ტყავი მშვენიერი სახედ მისად დამისახავს, ამაღ
 მიყვარს ტყავი მისი, კაბად ჩემად მომინახავს“ (657).

ჩვენ მიერ უნგრული ლიტერატურული ფაქტის დამოწმება
 ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ვერეშმარტისა და რუსთაველს შო-
 რის ტიპოლოგიურ მსგავსებას ვეძებდეთ. მას ვეხებით მხოლოდ
 ვეფხისტყაოსნის სათაურის, აგრეთვე პოემაში სიმბოლურად გა-
 ნოყენებული „ვეფხის“ სწორად თარგმნის ინტერესებიდან გამომ-
 დინარე. თუკი ეს საკითხი პოემის პირველმა უნგრელმა მთარგმნელ-
 მა ბელა ვიკარმა შედარებით უკეთ გადაჭრა, შანდორ ვეორეშმა, ვი-
 კარისაგან დამკვიდრებულ ტრადიციას ანგარიში არ გაუწია და პწკა-
 რელზე დაყრდნობით პოემის სათაურის თარგმანში გამოიყენა სიტყვა
 „tigris“ (ე. ი. „ვეფხი“ თანამედროვე ქართული გაგებით), რაც ეწი-

⁸⁰ Vörösmarty Mihály, Összes versei, II, Bp., 7 pp.

⁸⁰ ეს მოსაზრება გამოთქვა პროფ. გ. პეჩმა ვეფხისტყაოსნის ბუდენზიგი-
 სეული გერმანული თარგმანის განხილვაზე, რომელიც 1971 წლის მარტში მო-
 აწყო რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუ-
 ტის ქართულ-საზღვარგარეთულ ლიტერატურულ ურთერთობათა განყოფილებამ.

ნააღმდეგება ამ სიტყვის შესახებ რუსთველოლოგიაში საზოგადოდ გავრცელებულ თვალსაზრისს.

პროლოგი ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებში

ვეფხისტყაოსნის ზოგიერთმა ქართულმა მკვლევარმა ამ საუკუნის დასაწყისში პროლოგი პოემის არაორგანულ ნაწილად გამოაცხადა და იგი მთლიანად ან ნაწილობრივ ინტერპოლაციად მიიჩნია⁹¹. რუსთველოლოგთა უმრავლესობა თავიდანვე გაემიჯნა ამ მოსაზრებას. თანამედროვე რუსთველოლოგია პროლოგს პოემის ორგანულ და განუყოფელ ნაწილად თვლის, თუმცა არ გამორიცხავს, რომ მასში ჩართულია შემდეგი დროის ინტერპოლაციები⁹².

რუსთველოლოგიაში პროლოგის თაობაზე არსებულმა ამ აზრთა სხვადასხვაობამ თავი იჩინა პოემის უნგრულ თარგმანებში.

ვეფხისტყაოსნის პირველ უნგრულ მთარგმნელს ბელა ვიკარს პროლოგი თარგმანში არ შეუტანა. შესაძლოა, უნგრელმა მთარგმნელმა მექანიკურად მიჰბაძა არტურ ლაისტის გერმანულ თარგმანს, სადაც პოემის პროლოგი და ეპილოგი შეტანილი არ არის. მაგრამ გამორიცხული არც ისაა, რომ იმ ხანებში ვეფხისტყაოსნის უკანასკნელი, დ. კარიჭაშვილისეული გამოცემის წინასიტყვაობაში გამოთქმული მოსაზრების გავლენით პროლოგის თარგმნა ზედმეტად ჩათვალა გაორგი ცისკარაულს — ვიკარის ქართულ დამხმარეს. ამას გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ ვიკარის თარგმანში შეიძლება პოემის ცალკეული ადგილის ქართულიშვილისეული გამოცემისაგან განსხვავებულა, დ. კარიჭაშვილისეული წაკითხვა⁹³.

ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანის გამოცემიდან პოემის მეორე, ვეორეშისეული თარგმანის მომზადებამდე თათქმის ოთხმა ათეულმა წელმა განვლო. ამ ხნის განმავლობაში ჩვენმა მკვლე-

⁹¹ შეად.: ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, ტ. 1, თბ., 1970.

⁹² ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, თბ., 1966.

⁹³ ქართველიშვილისეული სტრიქონის „თორმეტი ჩემად ისრისა მომრთმეველად, მოსამხმარებლად...“ კარიჭაშვილისეული გამოცემის მიხედვით თარგმანში გასწორებულია „ჩ ე ვ ნ ა დ“ (benünk, 70, 2) „ქალმან ჰადრა: „არ გამიწყრე, ვიშიშვი და ვ ი ა ჯ დ ი ა“ (276,1) — „...kérlek szepen („გეხვეწები“). ხაზგასმული სიტყვა ქართველიშვილისეულ გამოცემაში უწყვეტელის ფორმითაა მოცემული, ვიკარს იგი აწმყო დროით უთარგმნია, რაც კარიჭაშვილისეულ წაკითხვაზე („ვიაჯ დია“) მიუთითებს.

ვარეშმა დიდი მუშაობა გასწიეს პროლოგის სტროფთა თავდაპირველი თანმიმდევრობის აღდგენისათვის და ტექსტის შემდგომი ჩანართებისაგან გასაწმენდად.

როგორც ცნობილია, ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეულ უნგრულ თარგმანს საფუძვლად უდევს პოემის ნუცუბიძისეული რუსული თარგმანიდან მომზადებული პუკარდი. აკად. შალვა ნუცუბიძეს არასოდეს ჰქონია ტექსტოლოგის პრეტენზია³⁴. მიუხედავად ამისა, პოემის რუსულ თარგმანში იგი იძლევა პროლოგის ტრადიციული თანრიგისაგან განსხვავებულ ახლებურ თანმიმდევრობას. ეს თანმიმდევრობა უცვლელად არის დაცული ვეორეშისეულ თარგმანში.

ვეფხისტყაოსნის პროლოგი უდიდეს სიძნელეებს უქმნიდა და უქმნის მთარგმნელებს. ამ სიძნელეებს პროლოგის მარტო ლექსიკური მასალა ან რუსთაველის მხატვრული მეტყველება როდი ქმნის. პროლოგის სტრიქონთა სიტყვიერი მასალის თარგმანში უნაკლო გადატანას ხელს უშლის უწინარეს ყოვლისა, მთარგმნელთა სურვილი ერთ რითმზე გაწყობილ თექვსმეტმარცვლიან სტრიქონში დაიცვან მაღალი და დაბალი შაირის რიტმი. მთარგმნელი ხშირად ვერ ეტევა ამ „სალექსო ჩარჩოში“ და იძულებულია სტრიქონი საკუთარი ჩანართებით შეავსოს, ან პირიქით, სტრიქონიდან გამოაქლოს ესა თუ ის სიტყვა. სტრიქონთა მსგავსი მანიპულირება კი პროლოგის თარგმანში არასასრულველ სურათს იძლევა, რადგან მასში კონდენსირებული სახით მოცემულია ყველა ის ზოგადი დებულება, რომელსაც ავტორი შემდგომ პოემის თხრობით ნაწილში ავითარებს. ამიტომ, პროლოგის მთარგმნელს განსაკუთრებული სიფრთხილე ჰმართებს, ვინაიდან არა თუ ყოველ გამოკლებულ ან ჩაპატებულ, არამედ არასათანადოდ შერჩეულ სიტყვასაც კი შეუძლია სავალალო შეცდომა გამოიწვიოს, რაც უცხოელ მკითხველს არასწორ შთაბეჭდილებას შეუქმნის ქართველი პოეტის მსოფლმხედველობაზე, მის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ შეხედულებებზე. მეცნიერული რუსთველოლოგია ამ ეროვნული ძეგლის საზღვარგარეთის ენებზე თარგმნის დღევანდელ ეტაპზე, მთელი პაუზისმგებლობით უნდა მიუდგეს პოემის თარგმნის ყოველ ახალ ცდას. მხოლოდ ამგვარად შეიძლება თავიდან ავიციდინოთ რუსთაველის რელიგიურ-ფილოსოფიური შეხედულებების, აგრეთვე მისი

³⁴ შ. ნუცუბიძე, კრიტიკული ნარკვევები, თბ., 1969, გვ. 3; მისივე, „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთი საკითხისათვის, ცისკარი, 1965, № 2, გვ. 124.

მხატვრული აზროვნების ყოველგვარი შესაძლო დამახინჩება. პოეტის მსოფლმხედველობასთან დაკავშირებული პოემის ყველა ადგილის „თარგმანება“ აუცილებლად უნდა ემყარებოდეს რუსთველოლოგიაში ტექსტის სადღეისოდ შემუშავებულ და მიღებულ წაკითხვას. ამ მხრივ კარგი მაგალითია ჰერმან ბუდენზიგის მიერ ამ უქანასკნელ ხანებში შესრულებული გერმანული თარგმანი.

ვეფხისტყაოსნის უცხოურ თარგმანებს შორის უნგრული თარგმანები საუკეთესოდაა აღიარებული. მიუხედავად ამისა, ამ თარგმანებს აქვს თავისი ხარვეზება. ეს განსაკუთრებით შეიმჩნევა პოემის იმ სტროფებში, სადაც რუსთაველის რელიგიურ-ფილოსოფიური შეხედულებები მელავნდება. საქმე ისაა, რომ ზელა ვიკარი და აზნია პოემაში ასახულმა გეოგრაფიულმა არემ და მოქმედი პირების სხვადასხვა ეროვნულმა წარმონაქოლბამ. როგორც ჩანს, მთარგმნელი მოელოდა, რომ პოემაში არაბად წარმოდგენილი ავთანდილი იქნებოდა ისლამის მიმდევარი, ინდოელი ტარიელა კი — ბუდიზმისა, მაგრამ რაკი ვიკარმა პოემაში ვერც ერთი ამ საარწმუნოების ნიშნები ვერ აღმოაჩინა, გაუგებრობად მიიჩნია ვეფხისტყაოსანში აქა-იქ ჩაქსოვილი ქრისტიანული აღმსარებლობის ამსახველი სტრიქონები (მაგალითად, სტრიქონი — „წაგიკითხავს, სიყვარულსა მოციქულნი რაგვარ წერენ?“ (791,1), რომელიც მიგვანიშნებს პავლე მოციქულზე და მის ეპისტოლეებზე⁹⁵, ვიკართან ასეა თარგმნილი: „წაგიკითხავს, როგორ ჰკიცხავენ სიყვარულის მოციქულებს“ („olvastad, hogy megcsólták a szeretet apostolait“) და ამ ნიადაგზე თავის თარგმანში მიუტევებელი შეუსაბამობა დაუშვა. რაც შეეხება ვეორეშის თარგმანს, მასში აკად. ნუცუბიძის რუსული თარგმანის გავლენით, თითქოსდა უნდა გატარებულიყო სამყაროს შეცნობის პანთეისტური თვალსაზრისი, მაგრამ თარგმანში პანთეისტური თვალსაზრისი არ არის გატარებული. ამის მიუხედავად, ვეორეშისეული თარგმანის ბოლოსიტყვაობაში ვკითხულობთ: „თხზულების უამრავ სტროფში გაბნეულ ცალკეულ პასაჟებში პოეტი ქებას ასხამს ვაჟკაცურ ბრძოლას, მაგრამ ეს შემატება უაღრესად მიწიერი; რაინდები იბრძვიან და კვდებიან ამ დიდებისათვის. მათ ღმერთი კი არ „უმზადებს გვირგვინს ზეციური სასუფეველისათვის“, არამედ ისინი რჩებიან „დიდ ერთში“

95 ა. გაწერელია, რუსთაველის მხატვრულ-ფილოსოფიური აზროვნების ზოგიერთი საკითხი, ცისკარი, 1970, № 7, გვ. 142.

(ა „nagy-Egybe olvadnak föl“⁹⁶. „დიდ ერთში“ იგულისხმება ერთიანი სამყარო). ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანის ბოლოსიტყვაობის ავტორის ი. ჩატლოშის დებულება, რომელიც გამორიცხავს რუსთაველის მხატვრულ აზროვნებაში იმპერეციური სინამდვილის რწმენის არსებობას, ექვეარეშება, წარმოადგენს აკად. შალვა ნუცუბიძის დებულების გამოძახილს⁹⁷, რომლის თანახმად, შოთა რუსთაველის მსოფლმხედველობა ემყარება პანთეისტურ მატერიალიზმს. პანთეისტური გაგებით, ღმერთი და ბუნება ერთი და იგივეა. ღმერთი საგანთა იმანენტური მიზეზია და არა ტრანსცენდენტური. პანთეიზმი უარყოფს ღმერთის პიროვნულობას, მის ტრანსცენდენტრობას. ამიტომ, იგი არ არის სამყაროს შემოქმედი.

აკად. შალვა ნუცუბიძე დაბეჭდვით იცავდა იმ მოსაზრებას, რომ ვეფხისტყაოსნის პირველივე სტროფი პანთეისტური მატერიალიზმის თვალსაზრისს შეიცავს⁹⁸. რუსთაველი იქ შეგნებულად არ ასახელებს ღმერთს, რადგან ეს გარემოება დაარღვევდა პოეტის „თავისუფალ სააზროვნო განწყობას“, — აცხადებდა პატივცემული მკვლევარი⁹⁹. ამიტომ, შ. ნუცუბიძემ თავის რუსულ თარგმანში რამდენჯერმე სცადა „რომელმან შექმნა სამყარო“ როგორმე დაეახლოვებინა ღმერთისა და სამყაროს პანთეისტური მსოფლგაგებისათვის¹⁰⁰. ამ თარგმანის „უკანასკნელ გამოცემებში სურათი ოდნავ შეცვლილია თუმცა ღმერთი აქაც სამყაროს შემოქმედ არსებად გამოიყურება“¹⁰¹.

პირველი სტროფის „რომელმან“, როგორც მრავალგზის აღუნიშნავთ რუსთაველის მკვლევარებს, გულისხმობს პიროვნულ ღმერთს¹⁰². „ასეთი ღმერთი უცხოა პანთეიზმისათვის, რომლისათვისაც შესაქმნის პროცესი უპიროვნო მარადიულ-აუცილებელი პროცესია, ხოლო ქრისტიანული თეიზმისათვის შესაქმნე თავისუფალი, შემოქმედებითი აქტია პიროვნული ღმერთისა“¹⁰³. ამასთან,

⁹⁶ ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული თარგმანის ბოლოსიტყვაობა, გვ. 316.

⁹⁷ Шота Руставели, «Витязь в тигровой шкуре», М., 1941, стр. 18.

⁹⁸ Ш. Нуцубидзе, Творчество Руставели, Тб., 1958, стр. 273; მისივე, „ვეფხისტყაოსნის“... ცისკარი, 1965, № 2.

⁹⁹ იქვე, გვ. 25.

¹⁰⁰ შეად.: რუსული თარგმანის 1941 და 1957 წწ გამოცემები.

¹⁰¹ შეად.: აღ. ბარამიძე, რუსთაველი და მისი პოემა, გვ. 211.

¹⁰² იქვე, გვ. 210.

¹⁰³ ზ. გამსახურდია, „ვეფხისტყაოსანი“ ინგლისურ ენაზე, მაცნე, 1972, № 2, გვ. 37.

ქრისტიანული თვალსაზრისით, სამყაროს შექმნა მიეწერება ერთ-არსება ღმერთს, რომელიც თავისი ბუნებით სამპიროვანია. ღმერთის ასეთი გაგება საბოლოოდ დამკვიდრდა ნიკეას (325 წ.), შემდგომ კი კონსტანტინეპოლის (385 წ.) მსოფლიო საეკლესიო კრებებზე და აქედან მოცილებული, იგი თითქმის მთელს საქრისტიანოში ელემენტარულ ქეშმარიტებად იქცა. „რომელმან“ გულისხმობს ქრისტიანულ ღმერთს (თავისი ბუნებით სამპიროვანს. ღმერთის ყოველ ხსენებაზე სავალდებულო არასოდეს ყოფილა მისი ცალკეული იპოსტასების ჩამოთვლა; ეს ყოველი ქრისტიანის ცნობიერებაში თავისთავად იგულისხმებოდა).

შანდორ ვეორეშის მიერ ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნილი პირველი სტროფი, თუმცა აგი ერთგულად მიჰყევდა აკად. შალვა ნუცუბიძის რუსულ თარგმანს, მაინც იჩენს ამ უკანასკნელისაგან ერთგვარ გადახვევას, „რომელმან“ (ნუცუბიძისეული „ТОТ“) მას სწორად აქვს თარგმნილი. ნაცვალსახელი „aki“ („ki“) ღმერთის იდენტური მნიშვნელობით ხშირად გვხვდება ახალი აღთქმის წიგნებში (შეად.: János 5,23—30). ბართებული იქნებოდა უნგრელ მთარგმნელს სიტყვა „სამყარო“ ეთარგმნა არა „világ“-თ (мир, Welt), არამედ სიტყვა „menny“-ით (твердь, Firmament). ამით დატული იქნებოდა შესაბამისი თანმიმდევრობა. ვეორეშს, ნუცუბიძისაგან განსხვავებულად უთარგმნია ორიგინალისეული შესიტყვება „ძალითა მით ძლიერითა“ („самовластьем всемогущим“). უნგრელი მთარგმნელი ამ შესიტყვებას მეტაფორულად გადმოსცემს („ყოვლისშემძლე ხელით“ — „mindenhátó kézzel“), რითაც უახლოვდება ორიგინალის აზრს). ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებში კრეაციონიზმთან დაკავშირებით უხვად ვხვდებით მსგავს გამოთქმებს, მაგ.: „ცანი უთხრობენ დიდებასა ღმრთისასა და დაბადებულსა ქმნულსა ხელითა მისთაჲსი საყარო (ფსალმ. 18,2)— „Az egek hirdetik az erős Istennak dicsőségét, és ő kezeinek munkáját hirdeti ama kiterjesztett erősség“ (Zsolt. 19,2); „დაკუალად: შენ დასაბამსა, უფალო, ქუეყანა დააფუძნე, და ქმნულნი ხელთა შენთანი ცანი არიან“ (ებრ. 1,10). — „És te Uram, kezdetben fundálád a földet: és a te kezeidnek mivei az egek“ (Zsid. 1.10).

მეორე სტრიქონი („ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“) ასეა თარგმნილი: „Az égből az élet lehet minden létezőnek adta“ („ზეკიდან სიკუქლის სული (სამშენიველნი) მიანიჭა ყოველ არსებას“). როგორც ვხედავთ, აქ პრინციპული ხასიათის

შეცდომაა დაშვებული. თუ ბიბლიის უნგრული თარგმანის ტერმინოლოგიას მოვიშველიებთ, ევორეს, „სული“ უნდა ეთარგმნა სიტყვა „lélek“-ით (dych, Geist) და არა „lehelet“-ით (სამშენიველი). ამ სტრიქონებში იგულისხმება არსთა შექმნა ზეგარდმო მონაბერი სულით.

ევორეშისეული თარგმანის უკუთარგმანი შემდეგნაირად გამოიყურება: „რომელმან შექმნა სამყარო ყოვლისშემძლე ხელით, ზეციდან სიცოცხლის სული მიაწიჭა ყოველ არსებას, ადამიანებს მისცა ქვეყანა, მრავალფერად აყვავებული, ყოველ ხელმწიფეს მიჰმალდა მის მიერი სახე“.

პროლოგის მეორე სტროფი რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარადაა გააზრებული. მკვლევართა ერთი ნაწილი მას სრულიად უმართებულოდ ჩანართადაც კი აცხადებდა და ამ გარემოებას იმით ხსნიდა, რომ პირველსა და მეორე სტროფს შორის არ არის ორგანული კავშირი¹⁰⁴. ზოგი მკვლევარის თვალსაზრისით, პროლოგის პირველ სტროფში შესაქმნის დასრულებული სურათის გადმოცემის შემდეგ, მეორე სტროფში ერთგვარ შეუსაბამობას ქმნის სტრიქონი — „ჰე, ღმერთო, ერთო, შენ შექქმენ, სახე ყოვლისა ტანისა“.

აკად. შალვა ნუცუბიძე რამდენჯერმე შეეხო ამ სტროფთან დაკავშირებულ საკითხებს¹⁰⁵. რადგან პროლოგის მეორე სტროფში თავს იჩენს რუსთაველის არაპანთეისტური შეხედულება იმქვეყნიურ სამყაროზე, შ. ნუცუბიძე გამოსავალს იმაში პოულობს, რომ ზოგიერთ სხვა სტროფთან ერთად პროლოგის მეორე სტროფს რუსთაველისავე შემდეგდროინდელ ჩანართად მიიჩნევს¹⁰⁶.

პროლოგის პირველი სტროფის მსგავსად, მეორე სტროფშიც თვალსაჩინოადაა გამოკვეთილი რუსთაველის ქრისტიანული, ბიბლიურ-კრეაციონისტული თვალსაზრისი. თუ პირველ სტროფში საუბარია ცისა და ქვეყნის შექმნაზე, ყველა არსის შექმნაზე, რომლებშიაც შედის აგრეთვე ადამიანი, მეორე სტროფში რუსთაველი

¹⁰⁴ შეად.: М. Я. Марр. Вступительные строфы Витязя в барсовою коже Шоты из Рустава, Тексты и рознскания по Армяно-Грузинской филологии, Санктпетербург, 1910, XII.

¹⁰⁵ Ш. Нуцубидзе, Творчество Руставели..., მისივე, „ვეფხისტყაოსანი“, ცისკარი, 1965, № 2; მისივე, მთლიანი „ვეფხისტყაოსნის“ პრობლემა, ცისკარი, 1966, № 5.

¹⁰⁶ Ш. Нуцубидзе, Творчество Руставели..., стр. 367.

ლაპარაკობს პირველი ადამიანის სხეულის შექმნაზე, რომელიც არის სახე ყოვლისა ტანისა¹⁰⁷. ამ სტროფის უკუთარგმანი ასე გამოიყურება: „ყოველ ტანს შენ აძლევ ფორმას, ღმერთო, ერთადერთო, ლატანის დასათრგუნავად მომეცი ძალა, მფარველო, ამინთე გულში სიყვარული, რომელიც სიკვდილამდე არ ჩაქრება. განწმინდე ცოდვებისაგან ის, ვინც შენი სრა-სასახლის მდგმური გახდება“.

მეთორმეტე სტროფი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია მთელ პროლოგში. მასში რუსთაველი განსაზღვრავს პოეზიის რაობას, მის დანიშნულებას. ამიტომ, რუსთაველის მთარგმნელს ამ სტროფის თარგმნისას განსაკუთრებული სიფრთხილე ჰპარებდა. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ შანდორ ვეორეშისათვის დამახასიათებელია სათარგმნი ძეგლის შინაარსის თარგმანში მაქსიმალური სიზუსტით გადატანა. პოეტის სანიმუშო მთარგმნელობითი უნარი არაერთგზის აღუნიშნავთ უნგრელ კრიტიკოსებს. ვეორეში მისთვის ჩვეული ერთგულებით მოეკიდა ვეფხისტყაოსნის ტექსტს, რომლის პწკარედი მას დ. რადომ და რაბმა მიაწოდეს. აღსანიშნავია, რომ ჩვენ მიერ თარგმანში შემჩნეული რიგი უზუსტობებისა პწკარედიდან მომდინარეობს. უზუსტობათა ამ რიგს განეკუთვნება საანალიზო სტროფიც. პრინციპული ხასიათის შეცდომაა დაშვებული პირველსავე სტრიქონში — „შაირობა პირველადვე სიბრძნისა ერთი დარგი“. უნგრელ პოეტს იგი ამგვარად უთარგმნია: „A szerelmi bölcsess éghöz a dal kezdét óia hü“. პწკარედის შემსრულებლებს ნუტუბიძისეული თარგმანიდან „Ведь поэзия издавна людомудрию равна“-დან „любомудрие“ გაუგიათ როგორც „სიყვარულის სიბრძნე“. პწკარედში დაშვებულმა უხეშმა შეცდომამ თავი იჩინა თარგმანშიც (შეად. ჩვენი უკუთარგმანი: „პოეზია ოდითგანვე ერთგულია სიყვარულის (მიჯნურობის) სიბრძნისა“). როგორც ვხედავთ, ამ სტრიქონის ვეორეშისეული თარგმანის მიხედვით, პოეზიის რუსთაველისეულ გაგებაზე, როგორც სიბრძნის ერთ-ერთ დარგზე, ლაპარაკიკი ზედმეტია. ამ საეალალო შეცდომამ განაპირობა უკანასკნელი სტრიქონის „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის, შაირია ამაღ კარგი“-ის არასწორად თარგმნა. აქ რუსთაველი მიუთითებს შაირის, საერთოდ პოეზიის თავისებურებაზე, რომლისთვისაც ნიშანდობლივია სათქმელის ლაკონურად, მოკლედ გადმოცემა. თარგმანის მიხედვით კი გაურკვეველია, რისი თქმა სურს მთარგმნელს:

107 ზ. გამსახურდია, დასახ. წერილი, „მაცნე“, 1972, № 2, გვ. 48.

A szívesen gyarsnak látszik lassú menetű" („შიარში ამბის მდორე მიმდინარეობა სწრაფი გვერვენება).

სტროფები 13, 14, 15, 16, 17 (უნგრულ თარგმანში შესაბამისად 15, 13, 14, 16, 17) კარგად გადმოსცემენ ორიგინალის შინაარსს. დარღვეულია მხოლოდ მე-17 სტროფის უკანასკნელი სტრიქონის („მოშიარე არა ჰქვიან, ვერას იტყვის ვინცა გრძელად“) აზრი. ვეორეშს ეს სტრიქონი ასე უთარგმნია: „Am egyedül az a költő, ki nek ihlet a világra“ (მხოლოდ ეს არის მოშიარე, ვისთვისაც შთამაგონებელია სამყარო“).

სრულყოფილი თარგმანის შთაბეჭდილებას ვერც 23-ე სტროფი იძლევა:

„მიჯნურსა თვალად სიტურფე ჰმართებს, მართ ვითა მზეობა,
სიბრძნე, სიმდიდრე, სიუხვე, სიყმე და მოცალეობა,
ენა, გონება, დათმობა, მძლეოთა მებრძოლთა მძლეობა,
ვისცა ეს სრულად არა სჭირს, აკლია მიჯნურთ ზნეობა“,

სადაც იდეალური მიჯნურისადმი რუსთაველის მიერ წაყენებული მოთხოვნები ტიპოლოგიურ მსგავსებას პოულობს დასავლეთ ევროპის ფეოდალურ საზოგადოებაში შემუშავებულ სარიტორიკულ დექსთან, რომლის თანახმად, რაინდი უნდა ყოფილიყო მამაცი, სამართლიანი, მართალი, გულუხვი, სიუხერენის ერთგული, ქალთა და მარტოხელათა ინტერესების დამცველი და ა. შ. ვეორეშის თარგმანში მიჯნური მოკლებულია სიმდიდრეს, სიყმეს, მოცალეობას, დათმობას. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ პწკარედის მთარგმნელებს ნუტუბიძის „Мощных мощно кличет в бой“ როგორც ჩანს, სწორად ვერ გაუგიათ, რამაც თავი იჩინა უნგრულ თარგმანში: „ტირანების (დესპოტების) წინააღმდეგ ბრძოლაში ვინც ჩაებმება მიჯნური ის არისო“.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული პროლოგის თარგმანმა დაგვაჩვენა, რომ იგი ახლოა აკად. შალვა ნუტუბიძისეული რუსული თარგმანის ტექსტთან მაგრამ მნიშვნელოვნად სცილდება ორიგინალს. ორიგინალისაგან დაშორება განსაკუთრებულად შეიგრძნობა იმ სტროფების თარგმანში, სადაც საუბარია მიჯნურობაზე. უნგრულზე, რუსული და ქართული პარალელური ტექსტების ერთმანეთთან შეჯერება საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ პწკარედი, რომლითაც სარგებლობდა უნგრელი პოეტი, სრულყოფილად ვერ გადმოსცემდა რუსთაველის მიერ პროლოგში შემუშავებულ

ზოგად დებულებას მიჯნურობაზე. პროლოგში ასახული ქართველი პოეტის რელიგიური მრწამსი, მართალია, მინიშნებულია, მაგრამ ორიგინალისაგან მაინც განსხვავებულია, რაც აკად. შალვა ნუცუბიძის კონცეფციიდან მომდინარეობს.

პოემის უნგრული თარგმანების ორიგინალთან აზრობრივ-
შინაარსობრივი სიახლოვის შესახებ

ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანების ანალიზმა დაგვარწმუნა, რომ მხატვრული ნაწარმოების ერთი ენიდან მეორე ენაზე მთარგმნელი, რაგინდ დიდი ავტორიტეტიც არ უნდა იყოს იგი მშობლიური ლიტერატურისათვის, ვერ აცდება ზოგიერთ უზუსტობას თუ იგი არ ფლობს ორიგინალის ენას. ორიგინალის ენის ცოდნის გარეშე, მთარგმნელი, წინასწარ მომზადებული პწყარედის საშუალებით, თუნდაც სანიმუშო იყოს იგი, ძნელად თუ მიიღებს სრულყოფილ სურათს ორიგინალის მხატვრული სისტემის, სახე-თა თავისებურებებისა და ეროვნული კოლორიტის მატარებელი ცალკეული ნიუანსის შესახებ.

ბელა ვიკარმა რამდენადმე იცოდა ქართული ენა. მას საშუალება ჰქონდა გიორგი ცისკარაულის დახმარებით შესრულებული პწყარედი უშუალოდ თარგმნაზე მუშაობის პროცესში დედანთან შეეჭვრებინა და თარგმნილი სტროფების ვარიანტებიდან შეერჩია ის, რომელიც უფრო ახლოს იყო ორიგინალთან. ამიტომ, პოემის ვიკარიანული თარგმანი შინაარსის მხრივ მნიშვნელოვნად უახლოვდება პოემის ორიგინალს.

შანდორ ვეორეშმა, ფაქტიურად, უნგრულად გალექსა აკად. შალვა ნუცუბიძის რუსული თარგმანიდან მომზადებული პწყარედი. მართალია, იგი არსებულ რუსულ თარგმანთა შორის გამოიჩინა დედნისადმი ზედმიწევნითი სიახლოვით¹⁰⁸, მაგრამ ეს საქმეს მაინცდამაინც ვერ შველის. ვიდრე ვეორეში ხელს მოჰკიდებდა ვეფხისტყაოსნის მშობლიურ ენაზე გალექსვას, პოემამ ორჯონის განიცადა გადააზრება, ჯერ ნუცუბიძისეულ რუსულ თარგმანში, შემ-

¹⁰⁸ შეად.: ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, გვ. 370; იუსტ. აბულაძე, რუსთაველოლოგიური ნაშრომები, თბ., 1967, გვ. 270;

А. Толстой, О новом переводе поэмы Руставели, Литературная Грузия 1965, № 6, стр. 79—81; С. Серебряков, Передача некоторых художественных образов поэмы Ш. Руставели в русских переводах, კრებ. ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, II, თბ., 1964, გვ. 261.

დეგ ამ უკანასკნელიდან უნგრული პუკარედის მომზადების დროს. ცხადია, ასეთ ვითარებაში, პოემის იდეური შინაარსი, მისი ერთიანი მხატვრული სისტემა ნაწილობრივ მაინც დაზარალდა. შანდორ ვერეში თავადაც აცხადებს, რომ „პუკარედის მეშვეობით შესრულებულ თარგმანში, მთარგმნელი უნებლიედ იმეორებს იმ შეცდომებს, რომლებმაც პუკარედში იჩინეს თავი“. ჩემი თარგმანი, — ამბობს იგი, — შეცდომებისაგან დაზღვეული არ იქნება, შეიძლება იგივე მომხდარიყო, ორიგინალის ენა კიდევაც რომ მცოდნოდა. უდავოდ ძნელია რუსთაველის ეპოქის ზოგიერთი სიტყვის მნიშვნელობის გაგება, ამიტომ, რუსთაველის მთარგმნელი აუცილებლად საქმიანად უნდა იყოს დაკავშირებული ქართველ რუსთველოლოგებთან¹⁰⁹.

ჩვენი აზრით, მსგავსი ურთიერთკავშირი და თანამშრომლობა მთარგმნელსა და რუსთაველის მეკლევარს შორის, თარგმანის სრულ გარანტიას მართალია ყოველთვის ვერ მოგვცემს, მაგრამ გარკვეულად შეუძლია ხელი შეუწყოს თარგმანის წარმატებას. ასეთი კონტაქტების ძიება ნაკლებად დასჭირდება, დავუშვათ, შექსპირის მთარგმნელს, რადგან ინგლისური ენის გამოყენების არე უაღრესად ფართოა და ამდენად, შექსპირის შემოქმედებისადმი მიძღვნილი ლიტერატურა რიგითი მთარგმნელისათვისაც კი იოლი ხელმისაწვდომია¹¹⁰.

რუსთველოლოგიური ლიტერატურა, რომელსაც დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია მთარგმნელისათვის, ძირითადად არსებობს მხოლოდ ქართულ ენაზე. ქართული კი, ჯერჯერობით ერთგვარ ენობრივ ბარიერს უქმნის უცხოელებს, და ალბათ, ძნელად თუ მოიძებნება ისეთი მთარგმნელი, რომელსაც ძალუძს ამ ბარიერის დაძლევა.

ვეფხისტყაოსნის დედანთან უნგრული თარგმანების შეჯერებისას დავრწმუნდით, რომ თარგმნილი ძეგლის ორიგინალისადმი ზუსტი შესატყვისობის დასადგენად უნაყოფოა რაიმე უნივერსალური

¹⁰⁹ ლიტერატურული საქართველო, 1971, № 2.

¹¹⁰ სანიშნოდ შეიძლება დავასახელოთ შანდორ ვერეშის მიერ უნგრულად გადათარგმნილი შექსპირის „ვენერა და ადონისი“. თარგმანი ზედმიწევნით ზუსტად გადმოსცემს ორიგინალის იდეურ შინაარსს, რიტმულ-ინტონაციურ წყობას და ერთ-ერთი საუკეთესო თარგმანად არის უნგრელი სპეციალისტების მიერ აღიარებული. თარგმანის წარმატებას სხვა ფაქტორებთან ერთად, უთუოდ ხელი შეუწყო მთარგმნელისაგან ინგლისური ენის ცოდნამაც.

კრიტერიუმის ძებნა. ორიგინალთან აზრობრივ-შინაარსობრივი აღ-
ევნატურობის ობიექტური სურათის დადგენის მიზნით შევეცადეთ
ყურადღება გაგვემახვილებინა პოემის იმ სტროფებზე, სადაც ჩვენი
აზრით, მთარგმნელებს საგანგებოდ უნდა ეზრუნათ ორიგინალის
სტრიქონში ავტორის მიერ ჩაქსოვილი აზრის ზუსტად გადმოცემა-
ზე.

გაანალიზებული სტროფების საფუძველზე შეიძლება ზოგადი
დასკვნის გაკეთება, კერძოდ, აზრობრივ-შინაარსობრიობის მხრივ
პოემის ორივე უნგრული თარგმანი სიახლოვეს იჩენს ქართულ დე-
დანთან, ამ მხრივ მაინც განსაკუთრებით უნდა გაესვას ხაზი პოე-
მის ევორეზისეულ თარგმანს, რომელშიც უფრო იგრძნობა ორიგი-
ნალის სიტყვიერი ფაქტურის მაქსიმალურად გადმოცემისაკენ
სწრაფვა. ჩვენმა თვალსაზრისმა შესაძლოა ერთგვარი გაკვირვებაც
კი გამოიწვიოს, რადგან, ვიკარმა, რომელსაც ქართული ენის ცოდ-
ნით დიდი უპირატესობა ჰქონდა ევორეშთან შედარებით, მაინც
ვერ შეძლო აზრობრივ-შინაარსობრივი თვალსაზრისით, თავისი
თარგმანი მაქსიმალურად დაეახლოვებინა ვეფხისტყაოსნის დედნი-
სადმი. მაგრამ აქ მხედველობიდან არ უნდა გამოვვრჩეს, რომ ვი-
კარი უპირველეს ყოვლისა იყო ხალხური ზეპირსიტყვიერების
მკვლევარი, შემდგომ კი პოეტი-მთარგმნელი. ევორეში კი სიტყვის
უბადლო ოსტატია. ვიკარის მუდმივი საზრუნავი იყო ვეფხისტყა-
ოსნის დედნის კატრენული სტროფის, ცალკე სტრიქონთა სიტყვი-
ერი შედგენილობის მეტრულ და რიტმულ ჩარჩოში მოქცევა, შემ-
დგომ, ამ სიტყვებიდან ოთხი საჩითმო სიტყვის შერჩევა და ერთ
რითმზე გაწყობა. ყოველივე ეს ვიკარისაგან მოითხოვდა უდიდეს
პოეტურ ტექნიკას (თავი რომ დავანებოთ პოეტურ უნარს). ეს კი
უნგრელი ფოლკლორისტიკისა და მთარგმნელის შესაძლებლობებს
აშკარად აღემატებოდა. სწორედ ამ ფაქტორებით აიხსნება ის ნი-
ზეზები, რამაც განაპირობა ვეფხისტყაოსნის დედნისაგან ვიკარის
თარგმანის შედარებით მეტად დაშორება, ვიდრე ამას ევორეშის
თარგმანში აქვს ადგილი.

ძნელია მოიძებნოს თარგმანი, რომელიც დაზღვეული იქნება
შეცდომებისაგან. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ვეფხისტყაოსნის უნ-
გრული თარგმანები წარმოადგენს. ჩვენ აქ არ შევეცდებით თარგ-
მნილ ტექსტებში შემჩნეული შინაარსობრივი დარღვევების კლასი-
ფიკაციას, მოვიყვანთ ამ სახის დარღვევების მხოლოდ რამდენი-
მე ტიპიურ ნიმუშს პოემის ვიკარისეული თარგმანიდან:

47. თინათინი თავს ღირსად არ თვლის მამის ტახტი დაიკავოს. მას თვალზე ცრემლი ადგება. როსტევეანი არწმუნებს ასულს, ჩემი გადაწყვეტილება სწორია, ყოველი მამა შემკვიდრემ უნდა შეცვალოს და, ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, ჩემი დამწველი ცეცხლი არ დამევსებოდაო:

„A király vigasztalja, mint apa, lányát dédelgető.

Hadd el, fiam, búsít engem, ha szemedből hull az eső.

(ხელმოწეფ აშვილებს მას, როგორც მამა, ელოლიაება მას, კმარა შვილო (ვაჟო) ჩემო, სედას მგვრის, თვალთაგან (ცრემლის) წვიმა რომ გდის).

საანალიზო სტრიქონები დედანში ასე ჟღერს:

„მეფე სწვრთის: „მამა ყოველი ძისაგან ითავსებოდა,
ამისად ქმნამდის დამწველი ცეცხლი არ დამევსებოდა“.

როგორც ჩვენი პუკარედიდანაც აშკარად ჩანს, ვიკარს ერთდროულად რამდენიმე შეუსაბამობა აქვს დაშვებული, რის გამოც დედნის აზრი მთლიანად დამახინჯებულია.

121. „Boldog, hogy a rózsával lesz, akivel még nem volt férfi“.

(ბედნიერია, რომ ვარდთან იქნება, რომელთანაც ჯერ არ ყოფილა მამაკაცი).

„უხარის შეყრა ვარდისა, არ ერთგან შეუყრელისა“.

მთარგმნელი მეორე ნახევარტაეპში ხაზს უსვამს ვარდის (თინათინის) ქალწულობას. თარგმანის მიხედვით, ავთანდილს ახარებს დათქმული პაემანი, მას შესაძლებლობა ეძლევა „იცხოვროს“ თინათინთან. დედნის მიხედვით კი ავთანდილს ახარებს თინათინის შეყრა, რომელთანაც იგი პირისპირ, მარტო არასოდეს ყოფილა.

368. „შ ი ნ ა დავსხედით ნადიმად მას ღღესა მინდორს რებულნი“

„Kinn vagyunk hát a mezőn; itt a király nagy lakszit csapat“.

(და აპა, მინდორში, მეფემ ღილი ნადიმი გაშარათა).

დედნის მიხედვით, ფარსადანმა ნადიმი ნადირობიდან დაბრუნების შემდეგ გაშარათა. თარგმანის მიხედვით, ნადირობის შემდეგ ფარსადანი, ტარიელი და მათი თანმხლები მშვილდოსნები სასახლეში არ დაბრუნებულან, იქვე დამსხდარან და ნადიმი გაუმართავთ. ვიკარის თარგმანში დაკარგულია ტარიელის გამოჯანმრთელებით გახარებული ფარსადანის მიერ მოწყობილი ნადიმის საზეიმო განწყობილება იმით, რომ მოქმედება სასახლიდან მინდორშია გადატანილი. ერთი შეხედვით უმნიშვნელო შეცდომამ დაარ-

ღვია პოემის შინაარსის თანმიმდევრული მიმდინარეობა, მომდევნო, 369-ე სტროფის მიხედვით, ტარიელი ცდილობს როგორმე დაიმშვიდოს თავი ნესტანის გასათხოვებლად მიღებული გადაწყვეტილებით გამოწვეული ნაღვლისაგან. იგი ერთბაშად მოზღვაებული გრძნობებისაგან აფორიაქებულია, მაგრამ კარგად ესმის, რომ საჭიროა თავი ისე დაიჭიროს, რომ მისი შინაგანი ტანჯვა, ამ ტანჯვის მიზეზი სხვებმა ვერ გაიგონ:

„ჩემი სწორი წავიტანენ, ჩემსა დავე, მთქვიან ალვად,
შევქმენ სმა და ნადიმობა პატიეთა და ჭირთა მალვად“.

„Hol bárát'm ülnek nálam, s időm így lejáralom, hol
Magam iszom, vagy keifben; nincs szabadulás bajomtól“

(ხან ჩემი მეგობრები სხედან ჩემთან და ამგვარად გამყავს დრო, ხან მარტო ვსვამ, — ხანაც ნადიმზე; მაგრამ არ არის ხსნა სასოებისაგან).

როგორც ვხედავთ, პოემის ეს უმნიშვნელოვანესი ადგილი ვიკარს სწორად ვერ გაუგია.

აზრობრივი ხასიათის დარღვევები, რომლებსაც ადგილი აქვს ვიკარის თარგმანში ჩვენ მიერ საილუსტრაციოდ მოტანილი მაგალითებით არ შემოისაზღვრება. თარგმნილ ტექსტში ანალოგიური ხასიათის შეცდომები არც ისე იშვიათად გვხვდება, მაგრამ მათი აქ ჩამოთვლა ზედმეტად მიგვაჩნია. ფეიქრობთ, მოტანილი მაგალითებითაც შეიძლება ვიკარისეული თარგმანისათვის დამახასიათებელი დარღვევების ზოგადი ხასიათის ჩვენება. აქვე გვინდა დავძინოთ, რომ თარგმანში შემჩნეულ უზუსტობათა გარკვეულ ნაწილს შეადგენს ვეფხისტყაოსნის ქართველიშვილისეული გამოცემის ტექსტიდან მომდინარე ბუნდოვანი ადგილები, რომელთა დიდი ნაწილი უკანასკნელ 50—60 წლის განმავლობაში გაწეული ტექსტოლოგიური ძიების საფუძველზე სრულიად ახლებურად იკითხება. ასე მაგალითად; „უკუდგეს და თაყვანი სცეს მე ფე მთა და მისთა სპათა (46) „Mögötte, kíséretükkel, a királyok, üdvözölve“ ამჟამად იკითხება შემდეგნაირად: „უკუდგეს და თაყვანის სცეს მე ფე მან და მისთა სპათა“¹¹¹. თარგმანში მოცემულია ხაზგასმული სიტყვის ძველი წაკითხვა — „királyok“ (მეფეთა). ასევე ძველი წაკითხვა — „მე უხუცესმან უმცროსთა კაცი დაესთხოვე ქე ნებით“ (206)—„En mint

¹¹¹ შეად.: ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, I, თბ., 1970, გვ. 63.

éltse el akartam öt bocsátni békességben“ (მე, როგორც უფროსი, მინდოდა მშვიდობიანად გამეშვა იგი) არასწორად აქვს თარგმნილი ვიკარს. ციტირებული სტრიქონი გასწორებული წაკითხვის შემდეგ ნიშნავს: მე უფროსმა (უხუცესმა) ხვეწნით (თხოვნით) ის კაცი (ტარიელი) გამოვსთხოვე ჩემთვის¹¹².

ვიკარს (ბუნებრივია ცისკარაულსაც) ასევე ვერ გაუგია ქართულიშვილისეული გამოცემიდან „ვნახე, ორნივე ერთგანს სხდეს, სახითა ოდენ სამითა“ (507). ამ ბუნდოვანი ადგილის სწორი წაკითხვა მხოლოდ პოემის 1937 წლის საიუბილეო გამოცემაში მოხერხდა. იგი მას შემდეგ ასე იკითხება: „ვნახე ორნივე ერთად სხდეს, ხასითა ოდენ სამითა“¹¹³. თარგმანში აღნიშნული ადგილი ასეა წარმოდგენილი: „Iálom, együtt ünnek ketien; har-madikúl, hogy bejövök“. (ვნახე ორნი ისხდნენ ერთად, სამნი (გავხდით) ჩემი შემოსვლის შემდეგ).

ვეფხისტყაოსნის მეორე უნგრელი მთარგმნელი შანდორ ვეორეში წარმოგვიდგება როგორც ნატიფი გემოვნების პოეტი. მის თარგმანში შეიძლება მეტისმეტად იგრძნობოდეს ვეორეშისეული იმპროვიზირებული ხმა, მისი საკუთარი ხელწერა, მაგრამ ამ სუბიექტური მომენტის მიღმა, რომლის დაძლევა ერთნაირად უჭირს ყველა დიდ ხელოვანს, აღინიშნება ორიგინალისადმი დიდი ერთგულება.

პოეტი ბრწყინვალედ ფლობს მთარგმნელობით ტექნიკას, რაც საშუალებას აძლევს მას, თარგმანი ზედმიწევნით დაუახლოვოს ორიგინალს. სამწუხაროდ, შანდორ ვეორეშის დიდმა მთარგმნელობითმა შესაძლებლობებმა მთელი სისრულით ვერ იჩინა თავი ვეფხისტყაოსნის თარგმანში. ეს გარემოება განაპირობა იმ მიზეზებმა, რომლებზედაც ზევით ვილაპარაკეთ და აქ აღარ გავიმეორებთ. ვეორეშს პოემის თარგმანი რომ უშუალოდ ორიგინალიდან შეესრულებინა, უეჭველად თარგმანი გაცილებით სრულყოფილი იქნებოდა.

პოემის ვეორეშისეული თარგმანის ეპიური ნაწილის ქართულ, აგრეთვე რუსულ ნუცუბიძისეულ ტექსტთან შეჯერებისას დავრწმუნდით, რომ ვეორეში არსებითად ზუსტად გადმოსცემს დედ-

112 ს. ცაიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ტექსტის ისტორია, I, თბ., 1970, 33-46.

113 იქვე, გვ. 127.

ნის აზრს; იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხვდებით ტექსტიდან გადახვევებს, ზოგჯერ დასანან დარღვევებსაც. შეჩერებული სტროფებიდან გამოვყოფთ რამდენიმე მაგალითს, რომელიც ზოგად შთაბეჭდილებას შეგვიქმნის მთარგმნელის მიერ დაშვებული ზოგიერთი უზუსტობის შესახებ:

48. „აქათგან ესე სამეფო შენი არს მართ მონდობილი,
ხარმცა ბრძნად მქმნელი საქმისა, იყავ წყნარი და ცნობილი“.

წინა სტროფებში, აგრეთვე ამავე სტროფის წინა ტაეებში აღწერილია თინათინის მეფედ დასმის ცერემონიალი. მას „მამისა ტახტსა საჯდომად თავი არ ეღირსებოდა“ და მამის გადაწყვეტილების გამო მას თვალეებიდან ცრემლები გადმოსცვივდა. ციტირებულ ტაეებში რუსთაველთან აქცენტირებულია არა თინათინის ცრემლები, არამედ როსტევეანის დარიგება, რომელიც შემდეგ სტროფებშიც გრძელდება. ევორეშთან კი საანალიზო ტაეებში ისევ თინათინის ცრემლებზეა ლაბარაკი:

„Ne pityergő kisgyerek legy—mindent töled várnak latodl
Ugy igazgass, ahogy kívánsz önmagadnak igazságot“

(ნუ ზღუქუნებ პატარა ბავშვივით. ყველაფერს შენგან ელიან, შეხედ!
ქმნი სამართალი, რომელიც შენს ხელითაა, ისე როგორც შენ გსურს).

იმის გარდა, რომ ევორეშს დამახინჯებული აქვს დედნის ტექსტი, იგი უშვებს მეორე შეუსაბამობას, რაც ერთგვარად ამცირებს კიდევ თინათინის სახეს. იმ დროს, როდესაც რუსთველი ეპითეტებს არ იშურებს თინათინის სახის დასახატავად, ევორეშს იგი თავნება, თითქმის ჰირვეულ გოგონად ჰყავს წარმოდგენილი. მთარგმნელს აშკარად ვერ გამოუჩენია სიმარჯვე ლექსიკის შერჩევაში. აქვე უხეშად არის დარღვეული როსტევეანის დარიგებაც. იგი თინათინს მოუწოდებს იყოს წყნარი და საქმის ბრძნად მქმნელი. თარგმანის მიხედვით, როსტევეანი სრულ თავისუფლებას აძლევს მის ასულს — მართე სახელმწიფო ისე, როგორც შენ გავებარებო.

229. „ქ ა ლ ი შევიპყრა, მის ყმისა ამბავი ვაამბობინო“. ორიგინალის მიხედვით, ასმათი ავთანდილს თავის სახელს მხოლოდ 260-ე სტროფში გაუქმლავნებს („გითხრა, თუ ცოდნა გწადიან ჩვენისა შენ სახელისა: ტარიელ არის სახელი იმა მოყმისა ხელისა; მე ასმათ მქვიან, რომელსა წვა მაქვს ცეცხლისა ცხელისა...“) ევორეშში უნებლიე შეცდომას უშვებს და ავთანდილს წარმოათქმევინებს ასმათის სახელს ციტირებულ სტრიქონში.

344. „ქალსა შეხედენ, ლახვარი მეცა ცნობასა და გულსა“. ვეორეში ამ სტრიქონს ასე თარგმნის: „Felragyogott a Hölgy arca. Eszemet elvette Isten“ (ქალწულის სახემ გამოანათა, ღმერთმა წამართვა გონება). სტრიქონში დაკარგულია ის უდიდესი ემოცია, ნესტანის წამიერმა შეხედვამ რომ მოახდინა ტარიელზე.

788. „ჰე მეფეო, გავიპარე ძებნად ჩემგან საძებრისად!“ თარგმანში არაფერია ნათქვამი ავთანდილის გაპარვაზე, რაც მთარგმნელის მხრიდან მიუტევებელ შეცდომად შეიძლება ჩაითვალოს. ავთანდილი რომ არ გაპარულიყო, ალბათ ანდერძის დაწერაც აღარ იქნებოდა საჭირო.

1340. „მისნი ვერ გაძლენს პატიენი ვერ კენ, ვერცა სალამან“. ვეორეშს სიტყვა „პატიენი“ არასწორად აქვს თარგმნილი. „სწრაფი ცვლილება“ („gyros változás“) აქ სრულიად უადგილოა. ამას გარდა, უნგრელი პოეტი სტრიქონში ნახსენებ სალას (სალამან) მიიჩნევს სპარსი პოეტის ჯამის (1414—1495) ნაწარმოების „სალამან ო აბსალის“ გმირად. ამავე აზრისაა ი. ჩატლოში, ვეფხისტყაოსნის უნგრული ბოლოსიტყვაობის ავტორი¹¹⁴. ი. ჩატლოში გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ აღნიშნული სტროფი წარმოადგენს შემდგომი დროის ინტერპოლაციას. ამ საკითხის ირგვლივ თავისი თვალსაზრისი გამოთქვა ირანისტმა დავით კობიძემ¹¹⁵. სპარსულ-არაბულ ლიტერატურაში სალამანისა და აბსალის შესახებ სხვადასხვა დროს თხზულებები დაუწერია რამდენიმე ავტორს — იბნ ალ-არაბს (გარდ. 845 წ.). ხუნეინ იბნ ისპაყს (809—373), უცნობ ავტორს (XI ს.), ავიცენას (980—1037), იბნ თუფაილს (1110—1185) და ჯამის. დ. კობიძის აზრით, ვეფხისტყაოსანში დასახელებული სალამანი ზემოხსენებული უცნობი სპარსი პოეტის თხზულების მთავარი პერსონაჟი უნდა იყოს¹¹⁶.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული თარგმანი მეტწილ შემთხვევაში მექანიკურად იმეორებს შეცდომებს, რომლებიც პოემის ნუტუბიძისეულ რუსულ თარგმანს ახასიათებს. აკად. შალვა ნუცუბიძეს ზოგიერთი მათგანის შესახებ თავის დროზე მეტისმეტად მკაცრად მიუთითა კ. ჭიჭინაძემ¹¹⁷. ამ თარგმანის გამო კ. ჭიჭინაძის მიერ გამოთქმულ ყველა შენიშვნას ჩვენ ვერ გავიზიარებთ, მაგ-

¹¹⁴ Ruzsnaveli, T gristörös..., 317 pp.

¹¹⁵ დ. კობიძე, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, თბ., 1969, გვ. 183.

¹¹⁶ იქვე, გვ. 184.

¹¹⁷ კ. ჭიჭინაძე, რუსთაველი და მისი პოემა, თბ., 1960.

რამ ვერც გვერდს ავუვლით, რადგან რიგ შემთხვევაში ვეორეშის მიერ დაშვებულ შეცდომათა წყაროს წარმოადგენს აღნიშნული რუსული თარგმანიდან მომზადებული პჭკარედი. საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ რამდენიმე ტიპიურ მაგალითს:

289. „მათ რუჟა დაუწერია“. ნუცუბიძისეული „Исписали карту мира“-ს მიხედვით ვეორეშს უნგრულად უთარგმნია: „Sok talp vásolt sok ösvényen“, (უსასრულო გზებზე მრავალი ფეხსაცმელი (ლანჩი) გაიცვითა). დედანში იგულისხმება არა მსოფილო რუჟის შედგენა, ან ტარიელის დიდი ხნის ძიებით გზებზე ფეხსაცმლის გაცვეთა, არამედ წერილის მიწერა უცხო მოყმის საძებნელად გაგზავნილი კატებისაგან¹¹⁸.

331. „მუნ იზრებოდის ტანითა, გაბაონს განაზარდითა“. სტრიქონში საუბარია ნესტანზე, რომელსაც რუსთაველი ადარებს გაბაონს განაზარდ საროს. ვეორეშის თარგმანში თითქმის ყველაფერი რიგზეა, მაგრამ სადავოა „გაბაონის“ უნგრული დაწერილობა. ეს სიტყვა რუსთაველს აღებული აქვს ბიბლიიდან. ისუ ნავეს და სამოელის წიგნების მიხედვით, ქალაქი „გიბეონი“ (גִּבְעֹן) მდებარეობს „სამკუილრებელსა ძეთა ბენიამინისა“, იერუსალიმის ჩრდილოეთით და არმათემის (რამას) დასავლეთით. ვეფხისტყაოსანშიც და ბიბლიის ქართულ თარგმანშიც ებრაული „გიბეონის“ ტრანსლიტერაცია შეცვლილია „გაბაონით“¹¹⁹. ებრაული ტრანსლიტერაციისაგან განსხვავებულია „გიბეონის“ დაწერილობა ბიბლიის რუსულ თარგმანშიც (Гаваон)¹²⁰. რაც შეეხება უნგრულ¹²¹, ინგლისურ¹²² და გერმანულ¹²³ თარგმანებს, მათში „გიბეონის“ დაწერილობა ებრაულის მსგავსია (Gibeon) და განსხვავებულია რუსთაველთან ნახსენები „გაბაონისაგან“. იმის ნაცვლად, რომ ეს გარემოება გაეთვალისწინებინათ ვეფხისტყაოსნის მთარგმნელებს, მათი

¹¹⁸ კ. კიკინაძე, რუსთველი და მისი პოემა, თბ., 1960, გვ. 233.

¹¹⁹ დაბადება (ბიბლია), ნაწ. პირველი, ტფილისი, ექვთიმე ხელაძის სტამბა, 1884.

¹²⁰ Священные книги ветхого завета, пер. с еврейского текста для употребления евреям, Вена, 1895.

¹²¹ Szent Bibl.a, O és Uj Testamentumában foglaltott egész Szent Írás, fordít. Tárolí Gáspár, Budapest, 1899.

¹²² The Holy Bible, containing the old and new Testaments.

¹²³ Die Bibel, nach der deutschen Übersetzung Dr. Martin Luthers; Die heilige Schrift, übersetzt und neu bearbeitet von Hermann Menge; Die heilige Schrift, Zürcher Bibel.

უმრავლესობა (მათ შორის შ. ნუცუბიძე, ნ. ზაბოლოცკი, ვ. ურუ-
შაძე, პ. ჰუპერტი, პ. ბუდენზიგი და სხვ.) პოემის ქართული ტექს-
ტის გავლენით იმეორებენ ამ სიტყვის რუსთველისეულ დაწერილ-
ობას, რაც გაუმართლებლად მიგვაჩნია. ბელა ვიკარს „გაბაონი“ სა-
ერთოდ გამოუტოვებია, შანდორ ვეორეშს კი უნგრული ტრადიციის
(Gibeon) საწინააღმდეგოდ (შეადარე: Josua 9,3, Samuel 2,12—16)
უცვლელად გადაუტანია ნუცუბიძისეული „Габаон“ (Gabaon).
როგორც ვხედავთ, თავის მხრივ აკად. შ. ნუცუბიძეც არღვევს ბიბ-
ლიის რუსული თარგმანის დაწერილობას („Габаон“).

ასეთია ზოგადი ხასიათი ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეულ უნგ-
რულ თარგმანში შემჩნეულ აზრობრივ-შინაარსობრივ უზუსტო-
ბებისა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, როგორც დავინახეთ,
პყარედლიდან მომდინარეობს.

ორიგინალის ტექსტიდან აზრობრივ-შინაარსობრივ გადახვე-
ვებს განსაკუთრებით ხშირად ვხვდებით პოემის პირველ, ვიკარისე-
ულ თარგმანში. ამ დარღვევების ხასიათის შესწავლა გვარწმუნებს,
რომ უნგრელ მთარგმნელს არ ჰქონდა პოემის ტექსტის მაღალკვა-
ლიფიციური პყარელი. მაგრამ, რა თქმა უნდა, აქ საქმეს მარტო
პყარელი არა სწყვეტს. აშკარაა, რომ ვიკარს გაუჭირდა პოემის
ცალკეული ადგილების სწორად გაგება, რაც, ვფიქრობთ, საკმა-
ოდ თვალსაჩინოდ შეიგრძნობა ჩვენ მიერ საილუსტრაციოდ მო-
ტანილ მასალაში. მხედველობაში მისაღებია, რომ ნაშრომში წარ-
მოვადგინეთ მხოლოდ ტიპიური მაგალითები. ყველა უზუსტობის
აღნიშვნა დიდად გაზრდიდა ნაშრომის მოცულობას და პრინციპუ-
ლად ახალს არაფერს მოგვცემდა.

ვეფხისტყაოსნის ვეორეშისეული თარგმანი აზრობრივ-შინაარ-
სობრივი ადეკვატურობის თვალსაზრისით, გაცილებით უფრო ერ-
თგულად მიჰყვება ორიგინალს. თუმცა ტექსტიდან გადახვევის შემ-
თხვევებს აქაც ვხვდებით, რაც უმეტეს შემთხვევაში, ვიმეორებთ,
პყარედლიდან მომდინარეობს.

რუსთაველის პოეტიკა უნგრულ თარგმანებში

რუსთაველის პოეტური ენის უაღრესად ნიშანდობლივ თვი-
სებად მეტაფორულობა ითვლება¹²⁶. პოეტი თავისი გმირების მომ-

126 ალ. ბარამიძე, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, გვ. 307.

ხიბლავი სილამაზის, სიკეთისა და მშვენიერების, მათი შინაგანი განცდების გადმოსაცემად უხვად იყენებს ყვავილების, მცენარეების, ძვირფასი ქვებისა და ციური მნათობების გადატანით მნიშვნელობებზე აგებულ სახეებს.

ყვავილების სიმბოლური სახეებიდან, ვეფხისტყაოსანში ყველაზე დიდი ადგილი დათმობილი აქვს ვარდის მეტაფორულ სახეს. „ვარდის სიმბოლიკას დავალებული აქვს გამოხატოს ხან სატრფოს მთლიანი მომხიბვლელი სახე, ხან მისი ქალწულებრივი სილამაზე. პირისახის, ბაგეებისა და ლაწვების სიტურფე, ხან ესა თუ ის სულიერი განცდა, ძლიერი ვნებათაღელვა ან მაღალი იდეა¹²⁷.

ვარდის მეტაფორული სახე ფართოდ არის გავრცელებული მსოფლიო ლიტერატურაში. ამ მხრივ გამოჩაღის არც უნგრული პოეზია წარმოადგენს. ვარდი (rózsa) სიმბოლურად აღნიშნავს სატრფოს არა მარტო პოეზიაში, არამედ ყოველდღიურ უნგრულ მეტყველებაში. იგი დაახლოებით „გულის ვარდ“, ე. ი. სატრფოს ნიშნავს („hol van a rózsád?“ — „სად არის შენი ვარდი (სატრფო)? „elhagyta a rózsája“ — „უღალატა ვარდმა“). სხვა შემთხვევაში ვარდი უნგრულ ლექსიკაში, ქართული პოეტური ტრადიციისაგან განსხვავებით, ზოგჯერ ქალწულის სიტურფეს აღნიშნავს, ზოგჯერ კი ჭანმრთელობისაგან ან ავადმყოფობისაგან შეწითლებულ ლაწვებს.

ვეფხისტყაოსნის ორივე უნგრული თარგმანის ტექსტის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ვარდის მეტაფორული სახეები გარკვეულ შემთხვევებში გადმოცემულია მაქსიმალური სიზუსტით, ინარჩუნებენ ორიგინალისათვის დამახასიათებელ ლინატიფეს, გამომსახველობას და რაც მთავარია, მკითხველის მიერ აღიქმება ისევე ბუნებრივად, როგორც მშობლიური პოეზიიდან ნაცნობი პოეტური სამკაულები. იშვიათ გამოჩაღის შეადგენს პოემის ვიკარისეულ თარგმანის ზოგიერთი ადგილი, სადაც „ვარდის“ დედნიეული მეტაფორული სახე „ყვავილით“ („virág“) არის შეცვლილი.

ვეფხისტყაოსნის დედანში ვხვდებით ვარდის ისეთ მეტაფორულ ხმარებას, რომელთა გახსნაც თვით რუსთაველს მიეწერება¹²⁸. ჩვენ აქ მხედველობაში გვაქვს ვარდი — ბაგეთა სიმბოლო. უნგრული ლექსი ვარდის მსგავს მეტაფორულ მნიშვნელობას არ

127 გ. ნაღორაძე, რუსთაველის ესთეტიკა, თბ., 1958, გვ. 353.

128 შეად. გ. ნაღორაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 354.

იენობს, ამიტომ, მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ სანიმუშოდ მოგვეტანა ის სტრაქონები, სადაც ვარდი მეტაფორულად ბაგეს ნიშნავს.

282. „ვარდსა ზღეჩდეს, ბაგეთაგან კბილნი თეთრნი გამოსჰვირდეს“.

1158. „ვარდი ერთგან შეეწება, მარგალიტსა არ აჩენდა“.

პირველ საანალიზო სტრიქონში ვარდის მეტაფორული სახის გახსნას ხელს უწყობს ქართული ტექსტის შინაარსი. „ვარდსა ზღეჩნდეს — ბაგეებს ხშირ-ხშირად ხსნიდნენ. აქ პოეტს, ერთი მხრივ, გაუშიშვლებია ვარდის მეტაფორული მნიშვნელობა (—ვარდსა ზღეჩდეს, ბაგეთაგან...) მეორე მხრივ, სიტყვა კბილნი მოუხმია ჯმეტაფოროდ („კბილნი თეთრნი გამოსჰვირდეს“)¹²⁹.

იმის გამო, რომ უნგრული სიტყვაკაზმული მწერლობისათვის უცხოა „ვარდის“ გადატანითი მნიშვნელობით ბაგეების გამოხატვა, ამ მხატვრული სახის შენარჩუნების მიზნით, მთარგმნელებს დასკირვებით დამატებითი მაკონკრეტებელი სიტყვების მოხმარება, ან უკიდურეს შემთხვევაში გაუმარტივებით ეს მეტაფორული სახე. „ვარდსა ზღეჩდეს“ ვიკარს შეუცვლია შესიტყვებით „გაება საუბარი“ („megered a szó“) მთარგმნელს რომ პარდაპირ გადაეტანა „ვარდსა ზღეჩდეს“ მკითხველისათვის უთუოდ გაუგებარი იქნებოდა ეს ენობრივ-მხატვრული სახე. მთარგმნელს გამოსავალი იმაშილა უპოვნია, რომ არამეტაფორულად ნახმარი „ბაგეთაგან“ მეტაფორა „ვარდით“ შეეცვალა:

„Megered a szó, fehérlik fogoruk a rózsá közül;“

(გაება საუბარი, ვარდში თეთრად ქათქათებს კბილთა წყება“)

აგივე სტრიქონი ვეორეშს ასე უთარგმნია:

„Ajkkuk rózsá-szírmái közt csillog hófehér foguk“.

(ბაგეთა ვარდ-ფურცელს შორის ბრწყინავს თოვლივით ქათქათა კბილები.)

როგორც ჩვენი პუკარედიდანაც ჩანს, დედნის მეტაფორული შესიტყვება — „ვარდსა ზღეჩდეს“ ვეორეშს მეტაფორულად ნახმარი ზმნის „ზღეჩდეს“ გამოკლების ხარჯზე გაუმარტივებია. მას მეტაფორა „ვარდი“ კი შეუნარჩუნებია, მაგრამ საამისოდ სტრიქონში მაკონკრეტებელი შესიტყვება „ფურცლებს შორის“ („szirmai közt“) შეუტანია.

¹²⁹ ალ ბარამიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 308.

მეორე საანალიზო სტრიქონი — „ვარდი ერთგან შეეწება, მარგალიტსა არ აჩენდა“ უნგრულ თარგმანებში შემდეგნაირად არის წარმოდგენილი:

„Zárva maradt rózsajka, gyöngysort nekünk nem mutatott!“,
(ვიკარი)

(ბაგე-ვარდი მოკუმული დარჩა, არ გვიჩვენა მარგალიტის მძივები).

„Rózsaszirmok közé zárta iker-gyöngyci sorát“
(ვეორეში).

(ვარდის ფურცლებს შორის გამომწყვდია მარგალიტის ტუპი მძივი).

მართალია, მთარგმნელებს ვარდის მეტაფორული მნიშვნელობა მაკონკრეტებელი სიტყვების მოშველიებით გაუმარტივებიათ (ვიკართან — „Rózsajka“ — „ბაგე-ვარდი“; ვეორეშთან — „rózsaszirmok“ — „ვარდის ფურცლები“), მაგრამ ამის გარეშე მთარგმნელები ვერ მიაღწევდნენ მეტაფორული აზრის გადმოცემას.

ზოგჯერ მთარგმნელებს უცდიათ ბაგეების მეტაფორული სახე „ვარდი“ სხვა საშუალებების გამოყენების გარეშე გადმოცემა, მაგრამ სამწუხაროდ, გაუხსნელად დატოვებულ მეტაფორას მკითხველი გაუგებრობამდე მიჰყავს:

„ვარდი გააბის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომკვირვალი“ (1292)

ვიკარი:

„Rózsája kinyílt s a márvány-fehérsége áttaltetszett“,

(მისი ვარდი გაიხსნა და გამოანათა მარმარილოს სითეთრემ).

ვეორეში:

„Sok kristály-csepp ring a rózsán, lükröződve sz.rom-habban“,

(უამრავი ბროლის წვეთი ირწყევა ვარდზე, თინათინებს ფურცელთა შორის ჯაჭვში).

ბელა ვიკარის თარგმანში დედნისეული მეტაფორულად გააზრებული ზმნა „გააბის“ დაკარგულია. ბროლის მხატვრულ სახესთან კი მისადაგებულია ქათქათა მარმარილოზე აგებული მეტაფორული სახე. ერთი შეხედვით თითქოს ყველაფერი რიგზეა, სინამდვილეში კი სტროფის შინაარსი უხეშად არის დამახინჯებული. საქმე ისაა, რომ მარმარილო და მისი სითეთრე უნგრულ მწერლობაში სიმბოლიურად გადმოსცემს ქალის სახის ან სხეულის სითეთრეს. მკითხველმა შეიძლება ვიკარისეული თარგმანით ისიც კი იფიქროს, რომ ნესტანმა ჩადრი მოიხსნა და მისმა გაქათქათებულმა სახემ, ან ყელმა გამოანათა. ერთი სიტყვით, დამოწმებული სტრიქონის ვიკარისეული თარგმანი დედნიდან აზრობრივი თვალსაზრისითაც შორსაა.

დედანთან შედარებით, საანალიზო მეტაფორული სახე ვეორე-
შის თარგმანში უსაშველოდ არის გართულებული. ჩვენი აზრით,
პწკარედის მთარგმნელებმა სწორად ვერ გაიაზრეს ამ სტრიქონის
ნუცუბიძისეული მეტაფორები „роза“ და „хрусталъ“. ისინი,
როგორც ჩანს, შეცდომაში შეიყვანა კბილის მეტაფორულმა სა-
ხემ „ბროლი“, რაც უნგრული მხატვრული მეტყველებისათვის მე-
ტად უჩვეულოა. „ბროლი“ უნგრულ კაზმულსიტყვაობაში მეტაფო-
რულად აღნიშნავს წყლის ან წვიმის უწმინდეს წვეთებს ან ჩანჩქერის
შხეფებს. აქედან გამომდინარე, ნუცუბიძისეული „хрусталъ“-ი უნ-
გრული პწკარედის მთარგმნელებმა, და, ცხადია, ამის შემდეგ ვეორეშ-
მაც, გაიგეს როგორც ვარდის ფურცლებზე დაფრქვეული ბროლის
წვეთები (ამ შემთხვევაში მეტაფორულად გააზრებული ცრემლე-
ბი). ამგვარად, ვეორეშისეულ თარგმანში დაკარგულია დამოწმებუ-
ლი სტრიქონის მეტაფორული სახეები.

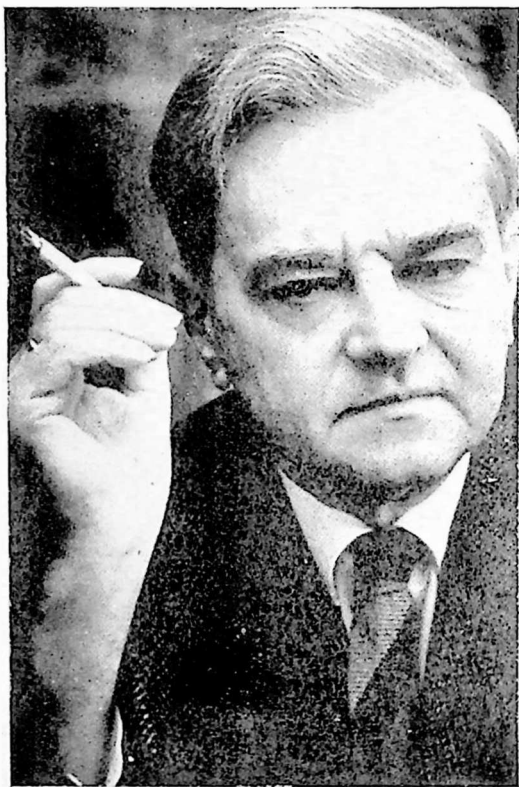
ვარდის მეტაფორული სახეების გარდა, ვეფხისტყაოსნის პერ-
სონაჟების სილამაზისა და მშვენიერების, მათი განცდების გადმო-
საცემად რუსთაველი განსაკუთრებული სიყვარულით მიმართავს
ძვირფას ქვებს — მარგალიტს, ლალს, გიშერს, ბროლს, ბადაშს,
იაგუნდს, ძოწს და სხვ. ძვირფასი ქვების, ფუფუნების საგნების,
ერთი შეხედვით მოჭარბებული ხმარებით, რუსთაველი მოხდენი-
ლად გვიხატავს მის თანადროულ რეალურ სამყაროს. მაგრამ პო-
ეტი ასეთ ენაშვებობას უწინარეს ყოვლისა, მიმართავს პოემის პერ-
სონაჟების მიმართ დამატებითი ეფექტების შესაქმნელად.

ძვირფასი ქვების მასალაზე აგებული მეტაფორული სახეებით
ვეფხისტყაოსანი შეხების წერტილებს პოულობს აღმოსავლურ
(არაბულ, სპარსულ) პოეტურ ტრადიციასთან. იგრძნობა ერთგვარი
სიახლოვე დასავლეთის კურტუზიულ ლიტერატურასთანაც.

უნგრულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში ხშირად მიმართავენ
ძვირფას ქვებს, როგორც მხატვრულ სამკაულებს. რუსთაველის
რიგი მეტაფორებისა, რომლებიც აგებულია ძვირფასი ქვების გა-
დატანით მნიშვნელობებზე, უნგრელი მთარგმნელების მიერ გაუხ-
სნელად არის თარგმანში გადატანილი. ისინი ინარჩუნებენ დედნი-
სეულ ექსპრესიულობას. თარგმანებში განსაკუთრებით კარგად გა-
მოიყურება მარგალიტის, ბადაშის, ლალის, იაგუნდის გადატანით
მნიშვნელობებზე აგებული მეტაფორები, მაგრამ ზოგიერთ ზემო-
ხსენებულ ძვირფას ქვებზე აგებულ რუსთაველურ მეტაფორულ სა-
ხეებთან თარგმანების ფორმალური დამთხვევა ზოგჯერ მოჩვენეი-
თი, ყალბი ადეკვატურობის ილუზიას ქმნის. ვფიქრობთ, ამის სა-

ბელა ვიკარი

შალვა ვაშაძე

შოთა რუსთაველი — მხატვარ იშტვან
ზადორის ილუსტრაცია

ნესტან-დარეჯანი — მხატვარ
დიერდ კოლოფეარის ილუსტრაცია

ილუსტრაციოდ ზემოთ განხილული „ბროლის“ უნგრული, პარალელიც იკმარებს. საგულისხმოა, რომ ვიკარი დედნისეულ „ბროლს“ („kristály“) განურჩევლად, როგორი მეტაფორული მნიშვნელობითაც უნდა გვხვდებოდეს იგი, თარგმანში მარმარილოთი „márvány“ ცვლის.

რუსთაველის მხატვრული მეტყველების ერთ-ერთი თავისებურ ხერხს წარმოადგენს ციური სხეულების პერსონიფიკირებული ხმარება. რუსთაველის პერსონიფიკირებული ასტრალური სიმბოლოები გვისურათებენ ვეფხისტყაოსნის პერსონაჟების ესთეტიკურ მომზიბვლელობას, ფიზიკურ სილამაზეს, ფსიქიკურ განცდებს და სხვ. პოემაში ნესტანი, თინათინა, ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი ხშირად მზედ ან მთვარედ არიან მოხსენიებული.

ზეციური სხეულების მეტაფორული ხმარების შემთხვევებს არც ისე იშვიათად ვხვდებით უნგრულ ლიტერატურაში. უნგრელი პოეტები განსაკუთრებული საყვარულით მიმართავენ ვარსკვლავთა სიმბოლიკას. შესაბამისად ამ მხატვრულ სახის გამომხატველობითი ჰორიზონტი მნიშვნელოვნად ფართოა, ვიდრე მზის ან მთვარის. „მთვარე“ („hold“) უნგრულ ლიტერატურაში მეტაფორულად გვისურათებს უწინარეს ყოვლისა, ადამიანის რომანტიკულ განცდებს. „მზის“ („Nap“) მეტაფორულად ხმარებას ერთგვარ ზღუდეს უქმნის ის, რომ იგი სიტყვა „დღის“ („nap“) ომონიმურია. შესაძლოა ამითაც აიხსნება, რომ ბელა ვიკარი „მზის“ მეტაფორულ სახეს რიგ შემთხვევაში „ვარსკვლავის“ („csillag“) მეტაფორული სახით ცვლის ან საერთოდ ამარტივებს მას შემდეგი მეტაფორული მწკრივებით: „nap-arcs“ („პირ-მზე“)!, „nap-leány“ („მზე-ქალი“), „nap-szüz“ („მზე-ქალწული“), „nap-sugár“ („მზის სხივი“). რიგ შემთხვევაში უნგრელი მთარგმნელი ერიდება „მზისა“ და „მთვარის“ მეტაფორულად ხმარებას, იღებს მათ ტექსტიდან, ან უკეთეს შემთხვევაში მათ სანაცვლოდ პერსონაჟის სახელს, ან სიტყვებს „hős“ („გმირი“)“ „hölgy“ („ქალი“) მიმართავს.

აღნიშნული მეტაფორული სახეების თარგმანში გადატანას უფრო მეტი პასუხისმგებლობით მოჰყიდებია შანდორ ვეორეში. „მზისა“ და „მთვარის“, აგრეთვე სხვა მნათობების მეტაფორული სახეები მას ნუცუბიძისეული რუსული ტექსტის კვალდაკვალ თარგმანში თითქმის უკლებლივ გადაუტანა. გამონაკლისად შეიძლება ჩა-

ითვალისწინებს ის სტრიქონები, სადაც „მზის“ ან „მთვარის“ ნაცვლად რუსულ თარგმანში „მნათობია“ („свѣтило“) ნახმარი. ამ სტრიქონებში ვეორემ., ზოგჯერ ნუცუბიძისეულ „свѣтило“-ს ნაცვლად „ვარსკვლავს“ ხმარობს, (მაგრამ ამით ვერ აღწევს სასურველ მიზანს. სწორედ ამ მიზეზით ვეორემს გაუფასურებული აქვს ისეთი საუცხოო სტრიქონი, როგორიცაა — „ვარდი მის მზისა გაყრალი უფრო და უფრო კნებოდა“ 180,1). ორიგინალისეული „მზე“ (ნუცუბიძისეული „свѣтило“), წყარო ყოველგვარი სიცოცხლისა, მთარგმნელს აქ „ვარსკვლავით“ შეუცვლია — „Gyorsan elhervadt a rózsa, csillagától elszakítva“ (რა დაშორდა თავის ვარსკვლავს სწრაფად დაჰკნა ვარდი). რა თქმა უნდა არც ვარდი და არც სხვა მცენარე „ვარსკვლავთაგან“ არ ღებულობენ მაცოცხლებელ სხივებს. ბუნებრივია, არც მისგან დაშორება აკნობს მას.

ვეფხისტყაოსანში ვხვდებით კიდევ ერთ მეტაფორულ რიგს, რომელიც აგებულია ვეფხისა და ლომის სიმბოლიკაზე.

„ლომი“ ვეფხისტყაოსანში გამოხატავს უდიდეს ფიზიკურ ძალას და მამაკაცურ სილამაზეს. ამიტომ, ლომის მეტაფორული სახე პოემის სამი ძმადნაფიცი რაინდის — ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის სახეებს უკავშირდება.

ლომი, მისი ძალ-ღონე როგორც უნგრულ კლასიკურ მწერლობაში, ასევე ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში უკავშირდება ადამიანის ვაჟკაცურ შემართებას. ამიტომაცაა, რომ ვეფხისტყაოსნის ლომის სიმბოლიკას მთარგმნელებისათვის არავითარი სირთულე არ შეუქმნია. უხერხულობა გამოუწვევია პოემის ისეთ ადგილებს, სადაც მეტაფორები „ლომი“ და „მზე“ ერთად არის ნახმარი. მთარგმნელები ამ რთულ მეტაფორულ რიგს ამარტივებენ და თარგმანში ერთ-ერთ მეტაფორათაგანს ტოვებენ, ან ორივეს ერთ მეტაფორულ სახედ აერთიანებენ. ზოგჯერ მთარგმნელებს მეტაფორული „ლომი“ მარტივ შედარებამდე დაჰყავთ. სანიმუშოდ მოვიყვანთ ამ სახის შეცდომის ტიპიურ მაგალითს:

„რა ფატმანისა შევიდა ლომი, მზე, მოყმე წყლიანი“ (1118,1)

„Fatmanhoz belép az ifju, ez a kegyes nap-oroszlán“ (ვიკარი)
(ფატმანთან შედის მოყმე, ეს მშვენიერი მზე-ლომი)

„Mint oroszlán, úgy tért vissza Fatmához a fényt sugárzó“
(ვეორეში)

(როგორც ლომი, ისე დაბრუნდა ფატმანთან სხივთა მფენელი).

უნგრულ ლექსიკაში სიტყვების „ვეფხის“ („tigris“) და „ავაზ-

ის“ („párduc“) სემანტიკა, მათი ფუნქცია „ლომთან“ შედარებით გაცილებით ვიწროა. თუ „ლომის“ გადატანით მნიშვნელობაში იგულისხმება ადამიანის პოზიტიური თვისებები — გმირობა, ვაჟაყობა და ა. შ., არც „ვეფხს“ და არც „ავაზას“ ანალოგიური სემა არ გააჩნია. მაგალითად, მხატვრულ ლიტერატურაში ფიქსირებულ შედარებებში, რომლებიც აგებულია „ვეფხის“ გადატანით მნიშვნელობებზე, ასოცირებულია ადამიანის უარყოფითი თვისებები — უღმობელობა, შეუბრალებლობა, ბოროტება. რუსთაველთან კი „ვეფხი“ — „პირ-გამეხებული“, „უწყალო“ ამავე დროს მშვენიერების სიმბოლოცაა.

ვიკარს ორიგინალისეული „ვეფხი“ ყველგან თარგმნილი აქვს „párduc“-ით (барт, Panther) ევორეშს კი — „tigris“-ით (тигр, Tiger). ორივე მთარგმნელს „ვეფხი“ — ნესტანის სამბოლო მხატვრულ შედარებამდე დაუყვანიათ:

„ქვე წვა, ვით კლდისა ნაპარლსა ვეფხი პირ-გამეხებული“ (522)

„Igen, mint kövön a párduc napsülésben, úgy hevert itt“ (ვიკარი)
(იწვა მზის პაპანაქებაში კლდეზე, როგორც ვეფხი) (барт)

„Ugy feküdt, mint feldhűdött nösténytigris a szirt felett“ (ევორეში)
(ისე იწვა, როგორც განრისხებული ძუ ვეფხი კლდის თავზე).

გამორიცხული არ არის, რომ ეს უზუსტობა მომდინარეობდეს პუკარდიდან, მაგრამ ამის მთავარი მიზეზი მაინც სიტყვების „tigris“-ის და „párduc“-ის სემანტიკური შეზღუდულობით უნდა ავსნათ. როგორც აღვნიშნეთ თუ „ლომი“ („oroszlán“) ძირითადი მნიშვნელობის გარდა აღნიშნავს „გმირს“, „ვაჟაყას“, უნგრულ ენაში „tigris“-ს და „párduc“-ს ასეთი მეორე მნიშვნელობა არ გააჩნია. აქვე არ შეიძლება არ შევნიშნოთ, რომ ვიკარის თარგმანის საანალიზო სტრიქონი უხეშად არის დარღვეული ორიგინალისეული აზრი. მთარგმნელს სტრიქონში ჩაუმატებია არაფრის მოქმელი სიტყვები „მზის პაპანაქებაში“, ხოლო სიტყვა „პირ-გამეხებული“, რომელიც ემოციურობას ჰმატებს „ვეფხი-ნესტანის“ სახეს, ვიკარს ტექსტიდან ამოუღია.

რუსთაველის პოეტურ მეტყველებას ამკობს ორიგინალური, ცოცხალი, რეალისტური, ეროვნული საყოფაცხოვრებო კოლორიტით აღბეჭდილი საუცხოო მხატვრული შედარებანი¹³¹.

ვეფხისტყაოსანში არის რიგი მხატვრული შედარებებისა, რომ-

¹³¹ ალ. ბარამიძე, რუსთაველი და მისი პოემა, გვ. 317.

ლებიც გარკვეულ სოციალურ-პოლიტიკურ ელფერს ატარებენ. ამ შედარებათა წარმოშობა დაკავშირებულია ჩვენი ქვეყნის მძიმე ისტორიულ სინამდვილესთან. აღნიშნული ხასიათის მატარებელია შედარება:

„ალაფობდეს საქურკლესა მისსა, ვითა ნათურქალსა“ (55,1) ციტირებული სტრიქონის თარგმნისას, მთარგმნელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს სიტყვა „ნათურქალის“ უაღრესად ეროვნული, ლოკალური ხასიათი. თურქი და ნათურქალი ყველა ერის წარმომადგენლის წინაშე როდი გამოიწვევს ისეთ მძაფრ ასოციაციას, როგორც ქართველების, სომხების და ბაქანეთის ხალხების წინაშე. ამ ხალხებს თურქებმა დამპყრობლებად და მძარცველებად გააცნეს თავი. ამ ხალხების ბრძოლა თურქების წინააღმდეგ ყოველთვის მიზნად ისახავდა დარბეულის განთავისუფლებას და ნაძარცვის უკან დაბრუნებას. უნგრელები საუკუნეების მანძილზე იტანჯებოდნენ თურქების უღელქვეშ. რუსთაველის მოქნილი, უაღრესად გამომხატველი შედარება ჩამოთვლილი ხალხების ლიტერატურათა საერთო მხატვრულ სახედაც კი შეიძლება ჩაითვალოს. მიუხედავად ამისა, ვიკარი ვერ ჩასწვდომია ამ მხატვრულ შედარებას. იგი ტექსტიდან აკლებს სიტყვა „ნათურქალს“ და მის ნაცვლად მთლიანი სტრიქონის პერიფრაზს იძლევა— „Gyűjt a nép ezüst-aranyat, mint tengeren kalózscsapat“ (ჰკრეფს ხალხი ოქრო-ვერცხლს, ვით ზღვაზე პირატთა ბანდა).

ვეორემის შედარება ახლოსაა ორიგინალთან: „Mit ki török lábort sarcol: bárki vitt, amit akart“ (თითქოს თურქთა ბანაკში ხარკს კრეფენ, — ჰხვეჭენ, რაც მოესურვებათ).

ვეფხისტყაოსანში არის ერთი მშვენიერი შედარება, რომელიც ნაკარანახებია ქართული სოციალური ყოფის სინამდვილით:

„მონათა მიჰხედა სიხარბე მის საქურკლისა ძვირისა,
დაჰვიწყდა შიში მეფისა, ვითა ერთისა გზირისა“

ვიკარი:

„Mind e csodás kincsekre a rabszolgánők vágyon vágnak.
Feledve, mint közembernek, félelmes voltált királynak“,

(ამ ძვირფასი საქურკლის ხელში ჩაგდებას დახარბდნენ მონა ქალები, მიავიწყდათ, როგორც უბრალო (რეიტი) ადამიანებს, მეფის ნაბრძანებო).

ვეორეში:

„Kápsziságuk nagyot mazdult, még bordájuk is remegett,
rögtön feledték a királyt, szolgálatot, törvényeket“.

(მათში ამოძრავდა ძლიერი სიხარბე, ძვლებიც (ნეკნებიც) კი აუჯანყლათ, მაშინვე მიაფიწყლათ მეფე, თავისი სამსახური, მოვალეობა).

ორივე მთარგმნელი ცდილობს ზუსტად გადმოსცეს ტექსტის შინაარსი. ეროვნულ კოლორიტით შეფერადებული მშვენიერი მხატვრული სახე კი ორივე თარგმანში დაკარგულია. საგულისხმოა, რომ ცხრა ხადუმა, რომლებიც მეფემ ნესტანს მიუჩნია, ვიკართან მდებრობით სქესს განეკუთვნებიან.

რუსთაველის მხატვრული მეტყველების ნიშანდობლივი ხერხია მხატვრული განმეორება. პოეტი ერთი და იგივე სიტყვას იდენტური მნიშვნელობით რამდენჯერმე იმეორებს ტაეპში, რითაც ფრაზის შინაარსის ექსპრესიულობას აძლიერებს. ეფუხისტყაოსანში ეხვდებით განმეორებათა სხვადასხვა სახეს. ერთი ამ სახეთაგანის ტიპური ნიმუშია:

„შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე მისგან ქმნილი“ (759,4)

„ბრძენი, ვინ ბრძენი? რა ბრძენი? ხელი ვითა იქმს ბრძნობასა?“ (886,1)

ვიკარს შეუმჩნეველი არ დარჩენია რუსთაველის ეს მხატვრული ხერხი, უცდია კიდევ მისი თარგმანში გადატანა. დამოწმებულ პირველ ტაეპში მთარგმნელი სიტყვა „შაბაშ“-ს ქართული ტრანსლიტერაციით, რუსთაველისაგან განსხვავებით ოთხჯერ იმეორებს:

„Sabas szó, sabas az ember, saban ügy, sabas itélel“.

მეორე დამოწმებულ ტაეპში ვიკარი გადაჭარბებული მონდომებით ცდილობს ორიგინალის ინტონაციურობის დაცვას:

„Bölcs a bölcs, lia bölcs; de bölcsen hogya tenni kell, belesül“.

განმეორებათა რიგი თარგმანში დაცულია, მაგრამ ეს მხოლოდ გარეგნულ შესატყვისობას ქმნის. ფაქტობრივად ეს არის ტაეპში დახვავებული რამდენიმე ერთი და იგივე სიტყვა, რაც კი არ აკობს ტაეპს, არამედ ამახინჯებს.

ტაეპში ეფფონიურობის ასამაღლებლად ორივე უნგრელი მთარგმნელი არც ისე იშვიათად მიმართავს ტექსტის ალიტერაციით დამუშავებას. ვიკარი ალიტერაციას იყენებს იმ ტაეპებშიც, სადაც რუსთაველს საერთოდ არა აქვს ნახმარი. ლექსის ამ ფორმალური მხარით გატაცება, როგორც ჩანს, ვიკარის გავლენით, შეიგრძნობა ევორეშის თარგმანშიც.

რუსთაველის მხატვრული მეტყველებისათვის დამახასიათებ-

ლია გამოთქმის აფორისტული ფორმა. „აფორიზმების საშუალებით რუსთაველი პოეტური ფორმულების სახით მოკლედ, სხარტად და მკაფიოდ გადმოსცემს დასრულებულ ბრძნულ აზრებს“¹³².

რუსთაველის ყოველი აფორიზმი მკითხველისადმი მაღალიდევურ შეგონებას მოგვაგონებს. იგი ჩვეულებრივ ერთ სტრიქონშია ჩატეული და თავისი დარბაისლური ბრძნული ტონით ყოველთვის მკაფიოდ გამოირჩევა სხვა სტრიქონებისაგან. ხშირ შემთხვევაში აფორიზმები უკანასკნელ, მეოთხე ტაეპშია მოცემული და წინა სტრიქონებში გადმოცემული მსჯელობის ლოგიკურ დასკვნას წარმოადგენენ. მაგრამ, „რუსთაველის აფორიზმები არა თუ თვითმზანი არ არის, არამედ, შეიძლება ითქვას, ცალკეც კი არ არსებობს. აფორისტული გამონათქვამები ჩართულია მოქმედების განვითარების საერთო კონტექსტში. ისინი, როგორც წესი, ემსახურებიან გმირის განწყობილებისა და შეხედულებების გამოხატვას მოცემულ სიტუაციისა და მიხედვით უფრო, ვიდრე ზოგადი ქეშმარიტებების გამოხატვას. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ისინი ავტორისეული წილსვლებს წარმოადგენენ, მათი შინაარსი და განწყობილება პოემის სათანადო ეპიზოდის ზოგად ხასიათზეა დამოკიდებული“¹³³.

აფორისტული სტრიქონების ანალიზისას ძირითადად ვითვალისწინებდით ს. ცაიშვილის შემოთხსენებულ თვალსაზრისს. ამიტომ, ყოველ აფორიზმს, რა თქმა უნდა, თარგმანებთან მიმართებაში, განვიხილავთ როგორც ლოგიკურად დასრულებულ აზრს, მაგრამ კონტექსტისაგან მნიშვნელოვნად დამოკიდებულს.

35,3 „რალა იგი სინათლე, რასაცა ახლავს ბნელია?!“

„Milýen iény az, melyen győzni a homály sikerrel próbál?“ (ვიკ)
(რალა იგი სინათლე, რომელზედაც გამარჯვებას წვედიადი წარმატებით აღწევს?)

„Mi értékes az életben, ha egy része is sötétség?“ (ვეორეში)
(რა ფასი აქვს სიცოცხლეს, თუ მისი ერთი ნაწილი ბნელია?)

მთარგმნელები შეძლებისდაგვარად გადმოსცემენ აფორიზმის აზრს, მაგრამ ისინი იყენებენ ორიგინალისაგან სრულიად განსხვავებულ ლექსიკურ საშუალებებს. ვიკარი როგორც ყოველთვის, აქ-

¹³² აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, გვ. 351.

¹³³ ნ. ნ ა თ ა ძ ე, ს. ც ა ი შ ვ ი ლ ი, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, თბ., 1966, გვ. 133.

აც სიტყვამრავლობს, უჭირს შესატყვისი სიტყვების შერჩევა, რასაც ძირითადად განაპირობებს პოეტური კონდიცია. სანაწიზო სტრიქონის ნახევარტაეები „რალა იგი სინათლე“, რომელიც რუსთაველთან რვა მარცვალს შეადგენს, ვიკართან, ოთხ მარცვალშია ჩატეული. ეს ნახევარტაეები მთარგმნელს, რალა თქმა უნდა, როგორმე უნდა შეევესო, და მან ჩააპატა ორიგინალში არ არსებული „რომელზედაც გამარჯვება“. ვიკართან ასევე გაწვალეზული ამ აფორიზმის, მეორე ნახევარტაეები „რასაცა ახლავს ბნელია“. „წყვდიადი წარმატებით აღწევს გამარჯვებას“ შორსაა რუსთველური ლაკონურობისაგან. ამ სტრიქონის ვიკარისეული თარგმანის ემოციურობაზე, მის აფორისტულობაზე, ვფიქრობთ, ლაპარაკიც კი ზედმეტია.

სრულიად სხვა სურათი გვაქვს ვეორეშთან. იგი კვალში მიჰყვება რუსულ თარგმანს. უნგრელ მთარგმნელს, ნუცუბიძისეული „csert“ (პწკარედის მიხედვით „világ“ — სამყარო, ქვეყანა, სინათლე, სიცოცხლე) უთარგმნია სიტყვა „სიცოცხლეთი“, რაც, მართალია, არღვევს რუსთაველის მხატვრულ-სახეობრივ მეტყველებას, მაგრამ სტრიქონის აზრს არ ცვლის.

39,4. „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვალა“.

ვიკარი ამ აფორიზმს ასე თარგმნის:

„Oroszlánnak sarja is az, him-e agy nő. egyre mén ki“;
(ლომისაგან ნაშობი, ძუ იქნება იგი თუ ხვალ, მისი ჯილაგისა).

თუმცა ორიგინალის აზრი ზუსტად არის გადატანილი, რაც უკუთარგმანიდანაც ჩანს, მაგრამ უნგრელი მკითხველი ამ სტრიქონს აფორისტულად ვერ აღიქვამს, რადგან იგი მოკლებულია ლაკონურობას. დაბალია სტრიქონის პოეტური გაფორმებაც.

ვეორეშს ამ სტრიქონისათვის მოუხერხებია აფორისტულობის შენარჩუნება: „Mindegy, him—vagy nő-oroslán: mind felséges sarjadék“, (ლომი გინდ ძუ, გინდ ხვალ—ერთია. ორნიე მეფური ჩამომავლობისაა). ვეორეში აქ მიმართავს ინტერპოლაციას — „მეფური ჩამომავლობისაა“, მაგრამ ეს განპირობებულია მთარგმნელის ჩანაფიქრით, უფრო მეტი ემოციური დატვირთვა მისცეს სტრიქონს.

50,4. „რასაცა გასცემ, შენია, რას არა, დაკარგულია“
აფორისტული მეტყველებისაგან ვიკარის თარგმანში ციტირებული სტრიქონიც შორსაა, თუმცა იგი, მართალია, არა მარჯვედ შერ-

ჩეული სიტყვებით, მაგრამ მაინც გადმოსცემს ორიგინალის აზრს— „Tied, amit szójjelosztasz; amit nem, mind kárba ment azt“ (მენია, რასაც გასცემ (გაანაწილებ); რას არა, დაღუპულია). აფორიზმის შემეცნებითი მხარე ზარალდება წინა სტრიქონებში დაშვებული უზუსტობითაც. ამ სტრიქონების უკუთარგმანი ასე იკითხება— „სულგრძელობა ხელმწიფისა: ედემის ხეა, იგი უწმინდესია. სულგრძელობით ყველას, ორგულსაც კი შენკენ გადაიბირებ; უმასპინძლე ქვეყანას; მდიდარი ხარ, თუ კი გამდიდრების სურვილი არა გაქვს. „(შეად. ორიგინალი: „მეფეთა შიგან სიუხვე, ვით ედემს ალვა რგულია; უხვსა ჰმორჩილებს ყოველი, იგიცა, ვინ ორგულია; სმაჰამადილად შესარგი, დება რა სავარგულია?“).

განხილული აფორიზმის თარგმანში, ვეორეშს, მართალია, იგი თვითნებურად მიდგომია სიტყვების შერჩევას, აზრი ძირითადად მაინც კარგად გადმოუცია: „Amit adsz: fut vissza hozzád; amit nem adsz; elfut tőled“, (რასაც გასცემ, უკან დაგიბრუნდება, რასაც არ გასცემ, ხელიდან წაგივა).

როგორც განხილული მასალიდან ჩანს, უნგრელ მთარგმნელებს რუსთაველის აფორიზმები ძირითადად სწორად უთარგმნიათ, მაგრამ ამ აფორიზმების ზუსტი სიტყვასიტყვითი თარგმანი მეტწილ შემთხვევაში არა კმნის აფორისტულ შთაბეჭდილებას. განსაკუთრებით სუსტად გამოიყურება აფორიზმების ვიკარისეული თარგმანები. მათ ორიგინალისაგან განსხვავებით უდიდამო, არაბუნებრივი ელფერი დაჰკრავთ. ყველა აფორიზმი ღირსეულ სიმაღლეზე ვერა დგას ვეორეშის თარგმანშიც. გადაქარბებული არ იქნება იმის თქმა, რომ აფორიზმები ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანების საერთო ნაკლს წარმოადგენს.

რუსთაველის ლექსი ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებში

ვეფხისტყაოსნის პირველი უნგრელი მთარგმნელი ბელა ვიკარი პოემის უნგრული თარგმანის წინასიტყვაობაში მიუთითებს, რომ მან თარგმანს შეუნარჩუნა ორიგინალის სალექსო ფორმა. მის უნგრელ რეცენზენტებს, ქართული ენის უცოდინარობის გამო, შესაძლებლობა არ ჰქონდათ თარგმანი ორიგინალთან შეეჯერებინათ. ამით აიხსნება, რომ რეცენზენტთა ერთი ნაწილი მექანიკურად იმეორებს ვიკარის მიერ ამ საკითხის ირგვლივ გამოთქმულ აზრს.

ზოგიერთმა რეცენზენტმა მთარგმნელი მკაცრად გააკრიტიკა თარგმანში ორიგინალის საზომის შენარჩუნებისათვის. ბელა ვარდაის აზრით, ვიკარის უმთავრესი შეცდომა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ყოველმხრივ შეეცადა თარგმანში დაეცვა ორიგინალისათვის დამახასიათებელი გრძელი სტრიქონი. „იმის გამო, რომ მთარგმნელმა როგორმე შეავსოს სტრიქონი, იგი იძულებული ხდება ყოველ ნაბიჯზე იხმაროს საკანცელარიო ოქმებისათვის დამახასიათებელი სიტყვები“¹³⁴. რეცენზენტის აზრით, თარგმანი გაცილებით უფრო მახლობელი იქნებოდა უნგრელი მკითხველისათვის, ვიკარს იგი ალექსანდრიული სტრიქონით რომ გაეწყო.

მსგავსი მოსაზრება გამოთქვა თავის რეცენზიაში არაბად ზემპლენიაც. საზოგადოდ იგი მაღალ შეფასებას აძლევს ვიკარისეულ თარგმანს და მთარგმნელს მხოლოდ ზოგიერთ უხეშ დარღვევაზე მიუთითებს, რაც ორიგინალის მეტრის უნგრულში უცვლელად გადატანის სირთულეს გამოუწვევია.

„ბელა ვიკარმა, — წერს ა. ზემპლენი, — თარგმანში უცვლელად გადმოიტანა პოემის ორიგინალის თექვსმეტმარცვლიანი ტაქები, რომლებიც ერთი რითმით აქვს შეკრული. ამით მან თარგმანს რუსთველური ჟღერადობა შეუნარჩუნა. თითქმის რვა ათასამდე თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონის ოთხ-ოთხ ტაქად ერთი რითმით გაწყობა, ვიკარისაგან უდიდესი სიძნელის გადალახვას მოითხოვდა. მხატვრული თვალსაზრისით, ამ რთული ამოცანის გადაჭრა, ბუნებრივია, მან თანაბარი წარმატებით ვერ მოახერხა. ძალიან იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხვდებით ზედმეტად გადატვირთულ სტრიქონებს, ცეზურის დარღვევის შემთხვევებს. უსიამოვნო შეგრძნებას იწვევს სიტყვის ხელოვნური წანამატები, რომლებსაც ვიკარი იყენებს რითმის შესადგენად“¹³⁵.

ზემპლენის რეცენზიამ, როგორც ჩანს, სასტიკად გაანაწყენა ბელა ვიკარი. მან თარგმანის გამო გამოთქმული შენიშვნები არ გაიზიარა და იმავე ჟურნალის მომდევნო ნომრის ფურცლებზე ზემპლენი უნგრული ლექსის უცოდინარობაში დაადანაშაულა¹³⁶. აქვე გვინდა დავსძინოთ, რომ ზემპლენი, რეცენზიის იმ ნაწილში, სადაც ვიკარისეული თარგმანის ლექსთწყობის საკითხებს განიხილავს,

¹³⁴ Várdai Béla. Türel.,..., Katholikus Szemle, 185 pp.

¹³⁵ Zempléni Árpád. Budapesti Szemle, 1918, 439 pp.

¹³⁶ Vikár Béla. Eszrevételek Zempléni Árpád bírálatára s a magyar versdömlőhöz, Budapesti Szemle, 1918, 498 pp.

სრულიად სამართლიანად მიუთითებს იმ ხარვეზებზე, რომელიც მას თარგმანში შეუმჩნევია.

აღნიშნულ საკითხს მოგვიანებით კიდევ რამდენიმე უნგრელი მკვლევარი შეეხო¹³⁷, მაგრამ არც ერთ მათგანს საგანგებოდ არ უცდია დეტალურად გაენალიზებინა ვიკარის ლექსი, წარმოეჩინა მისი დადებითი და უარყოფითი მხარე.

როგორც აღვნიშნეთ, ზოგიერთმა რეცენზენტმა გაუმართებლად ჩათვალა თარგმანში უნგრული ლექსისათვის უჩვეულო რუსთველური თექვსმეტმარცვლიანი სტრიქონის შენარჩუნება. ამ რეცენზენტების კრიტიკას მაინცდამაინც მტკიცე საფუძველი არ გააჩნია. უნგრული ლექსთწყობის ბრწყინვალე მცოდნეს პროფ. იანოშ ჰორვატს თავის წიგნში მოჰყავს ნიმუშები, რომელთა ტაეპები თექვსმეტმარცვლიანია. თითოეული ტაეპი, რომელიც შუაზე გაყოფილია მთავარი ცეზურით, ოთხი თანაბარმარცვლოვანი ტერფისაგან შედგება (4, 4/4, 4)¹³⁸. ეს უნგრული ტაეპი რიტმული წყობით მაღალ შაირს მოგვაგონებს. აღნიშნულ საზომს ძირითადად ვხვდებით ძველ უნგრულ პოეზიაში. ვეორემის სიტყვით, მას ფართოდ იყენებენ თანამედროვე პოეზიაშიც¹³⁹.

ვიკარი დიდი პასუხისმგებლობით მიუდგა ვეფხისტყაოსნის თარგმნის საქმეს. იგი ყოველმხრივ შეეცადა პოემისათვის შეენარჩუნებინა არქაული ელფერი. მან რუსთაველის ლექსისათვის შესატყვისი საზომის გამოსანახავად პირველ რიგში ძველ უნგრულ პოეზიას მიმართა. მას ყურადღება შეუჩერებია უნგრეთში მატიაშის (1443—1490) გამეფებისადმი მიძღვნილ, ხალხში საკმაოდ გავრცელებულ სიმღერაზე¹⁴⁰. ვიკარს მოჰყავს ამ ხალხური ლექსის ორი ვარიანტი:

1. Kiért Isten /dicsérlésék¹⁴¹
és örökké/ mondjuk Amen
2. Kiért / Isten / d.cser / téssék
és örökké / mondjuk / Amen

ვიკარმა, როგორც იგი წერს, თავის თარგმანს საფუძვლად დაუდო ამ სიმღერის რიტმული წყობის მეორე ვარიანტი, ე. ი. ოთხ-

¹³⁷ Ruzstaveli, A tigrisbőrös lovag, o. ჩატლოშის ბოლოსიტყვაობა; R a d ó György, Ruzstaveli eposza..., V.lág rodalmi Figyelő, 1962, 41 pp.

¹³⁸ Horváth János, Rendszeres magyar verstan. Bp., 1969, 33 pp.

¹³⁹ უნგრელი მწერლები, ლიტერატურული საქართველო, 1971, № 2.

¹⁴⁰ Vikár Béla, Fszrevételek..., Budapesti Szemle, 1918.

¹⁴¹ „ვადილოთ მისთვის ღმერთი და მარად ეთქვათ ამინ“.

ტერფიანი რეპარაცელედი ტაეპი. ორი რეპარაცელიანი ტაეპი გა-
აერთიანა და ამგვარად მიიღო რუსთაველის სტრიქონის შესატყვი-
სი მეტრი. როგორც ი. პორვატი მიუთითებს, უნგრული თექვსმეტ-
მარცვლიანი ტაეპი წარმოადგენს ორ რეპარაცელიან ტაეპთა ფორ-
მალურ გაერთიანებას. აქედან გამომდინარე, ვიკარს ტაეპთა ამ-
გვარი კომბინაციით უნგრული ლექსის ბუნება არ დაურღვევია.
სწორედ ამიტომ, იგი მტკიცედ იყო დარწმუნებული, რომ ზედმი-
წევნით ზუსტად შესძლო რუსთაველის მეტრის და რიტმის გადმო-
ცემა, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ მომხდარა. ვიკარმა თარგ-
მანში პოემის მხოლოდ საზომის დაცვა შესძლო, ისიც ნაწილობრივ,
რადგან სტრიქონის რიტმული შედგენილობა, კერძოდ, მაღალი და
დაბალი შაირის ნაირსახეობა, მისთვის შეუძმნეველი დარჩა. შე-
უძმნეველი დარჩა იგი ვიკარის კრიტიკოსებსაც¹⁴².

ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული ლექსის საზომი ახლოსაა მა-
ღალი შაირის საზომთან იმ განსხვავებით, რომ უნგრულ თარგმან-
ში მეტრი შედგენილია არა მარტო ქორეული საზომებისაგან, რაც
რუსთაველთან მაღალი შაირის საფუძველს წარმოადგენს, არამედ—
იამბური ტერფებისაგანაც. ერთ მეტრულ ჩარჩოში ხშირად ორივე
საზომი ერთადაა ნახმარი.

ვიკარისეულ თარგმანში იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხვდებით
ტერფებს, რომლებსაც დამუშავება აკლია. ეს ტერფები მეტრულ
ჩარჩოში ვერ ქმნიან თანაზომიერ რიტმულ ტაქტს და არღვევენ
სტროფის ინტონაციურ სურათს. ამის წყალობით, ტერფებს შო-
რის მცირე ცეზურები არაბუნებრივ შთაბეჭდილებას ტოვებენ.

ჩვენი დაკვირვებით ვეფხისტყაოსნის ქართულ ტექსტში ჰარ-
ბობს ორ და სამმარცვლიანი, ხოლო უნგრულ პარალელურ ტექს-
ტებში ერთ და ორმარცვლიანი სიტყვები. ეს ფაქტორი არასახარ-
ბიელო ვითარებას უქმნის მთარგმნელებს. ისინი საზომის დაცვის
მიზნით, იძულებული ხდებიან მიმართონ საკუთარ, ე. წ. მთარგმნე-
ლისეულ დანართებს, რითაც პოემის აზრობრივი მხარე მნიშვნელო-
ვნად ზარალდება.

ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებში ჩვენი ყურადღება მი-
იპყრო რითმების რუსთაველისაგან განსხვავებულმა უღერადობამ.
ვიკარისეული თარგმანის სტროფები ოთხტაეპოვანია და შეკრულია
ერთიანი რითმით. თარგმანში დომინირებული ადგილი უჭირავს ქა-

¹⁴² ამის შესახებ უკანასკნელ ხანებში მიუთითეს ი. ჩატლოშმა, დ. რადომ
და შ. ვეორეშმა.

ლურ რითმას. აქა-იქ გვხვდება ვაჟური რითმებიც. დ. რაღო შენიშნავს, რომ ვიკარის ყველა ტაეპი არ არის მაინცდამაინც მარჯვედ გარითმული. მას მოჰყავს რამდენიმე მაგალითი ფლექსიური (ზმნუ-რი) რითმებისა (lenni—verekedni—szeretni—kifejezhetni; peregle-
tő—idő—elő—levő)¹⁴³.

ჩვენი აზრით, ვიკარი ზმნურ რითმებს ხმარობს თარგმანისა-თვის არქაული იერის შენარჩუნების მიზნით¹⁴⁴. მაგრამ უნგრელი ლიტერატურისმცოდნეების რეცენზიებიდან ჩანს, რომ იგი თავი-სი ჩანაფიქრით და მისი განხორციელებით სათანადო ესთეტიკურ ეფექტს ვერ ქმნის.

საგულისხმოა, რომ ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეულ თარგმან-ში იშვიათად ვხვდებით ზუსტ რითმებს. რუსთაველის ღრმად მუ-სიკალური რითმების სანაცვლოდ, თარგმანის თითქმის ყველა სტროფში ვხვდებით ასონანსურ რითმებს. ეს ერთი შეხედვით აუ-ფერულებს თარგმანს, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ არის. უნგ-რელი მკითხველი კარგა ხანია მიეჩვია და შეისისხლბორცა ნაკლუ-ლი რითმა. ასონანსურა რითმები სათავეს იღებენ ბ. ბალაშის (1554—1594) ლექსებში და მნიშვნელოვან განვითარებას აღწევენ ჯოკონაის (1773—1805) ვერეშმარტის (1800—1865) და არანის (1817—1882) პოეზიაში. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ასონან-სურმა რითმამ უნგრულ კაზმულსიტყვაობაში წამყვანი ადგილი დაიკავა და დღემდე ერთ-ერთი უსაყვარლესი ფორმაა უნგრე-ლი პოეტებისა.

მართალია, რუსთაველის ნატიფი რითმების განუმეორებელი ელერადობის შენარჩუნება ვერ მოხერხდა, მაგრამ იგი შეცვლილ იქნა უნგრელთა სმენისათვის უფრო მისაღები, უფრო ახლობელი აკუსტიკური ფორმით. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ვიკა-რი 'სარიტმო სიტყვებს ყოველთვის ვერ ირჩევს ჭეროვანი მოხერ-ხებულობით. მისი ზოგიერთი რითმა მდარეა ევფონიის თვალ-საზრისით და ზოგ შემთხვევაში ფიქრია საჭირო, სარიტმო სიტყვის სემანტიკის დასადგენად (მაგ., 192-ე სტროფი—halált hala—kény-
felenség—vala—most ihol a—tüzet csihola).

ასე გამოიყურება ვეფხისტყაოსნის ვიკარისეული თარგმანი ლექსთწყობის ცალკეული საკითხის გაშუქებას შემდეგ. როგორც

¹⁴³ R a d ó György. Világirodalmi Figyelő, 1962. 44 pp.

¹⁴⁴ ფლექსიური რითმები გაბატონებული იყო ძველ უნგრულ პოეზიაში.

XVIII საუკუნიდან მას უნგრელი პოეტები იშვიათად მიმართავენ.

აღნიშნეთ, თარგმანში თავს იჩენს მთარგმნელის მცდარი ჩანაფიქრით განპირობებული ცალკეული ხარვეზი, მაგრამ თარგმანის საერთო ფონზე ამ ხარვეზებს არა აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. არ უნდა დაგვავიწყდეს ის გარემოებაც, რომ ვიკარისეული თარგმანი ვეფხისტყაოსნის უნგრულად ამეტყველების პირველ ცდას წარმოადგენს. ყოველივე ამის მიუხედავად, არ შეიძლება ყურადღება არ მივაპყროთ იმ გარემოებას, რომ თარგმანი ორიგინალისაგან განსხვავებით, თავიდან ბოლომდე ელერს ერთფეროვნად, რადგან იგი მოქცეულია ერთ რიტმულ ტაქტში. ეს მდგომარეობა უარყოფით გავლენას ახდენს მკითხველზე. რუსთაველთან ეს ერთფეროვნება დაძლეულია მაღალი და დაბალი შაირის მოხერხებული ურთიერთმონაცვლეობით. დაბალი შაირის რიტმი კი ბელა ვიკარის თარგმანში მთლიანად დაკარგულია.

აღნიშნული ხარვეზი ვეფხისტყაოსნის მეორე უნგრულ მთარგმნელს შანდორ ვეორეშს გათვალისწინებული აქვს. აკად. შალვა ნუცუბიძის რუსული თარგმანის მსგავსად, დაბალი შაირის ლექსები ვეორეშის თარგმანში გაწყობილია თექვსმეტმარცვლიანი სილაბური საზომით, ხოლო მაღალი შაირის ტაქტები მეტწილად გალექსილია თხუთმეტმარცვლიანი სილაბური საზომით. მაგრამ ამ მიმართებით ვეორეში ყოველთვის არ არის თანმიმდევრული. იგი ზოგიერთ შემთხვევაში ნუცუბიძის თხუთმეტმარცვლიან ტაქტებს თექვსმეტმარცვლიანი საზომით ლექსავს და პირიქით.

ვეორეშს, მსგავსად აკად. ნუცუბიძისა, კატრენული ტაქტები შერითმული აქვს თანახმად სქემისა $a\ a\ a\ a$. თარგმანში გამოყენებულია ორი სახის რითმა — ქალური და ვაჟური. ვეორეში შედარებით იშვიათად დაქტილურ რითმებსაც იყენებს. მეტწილ შემთხვევაში რითმები ნაკლულია და არავითარ კანონზომიერებას არ ემყარება. ამ მხრივ ნუცუბიძისეული რუსული თარგმანისაგან ერთგვარად განსხვავებულია. როგორც ცნობილია, „კატრენის საართმო წესის კვალობაზე შ. ნუცუბიძე დაბალ შაირს ჰკრავს ქალური რითმით (ზოგჯერ დაქტილურით), ხოლო მაღალ შაირში იყენებს ვაჟურ რითმებს“¹⁴⁵.

თარგმანში შანდორ ვეორეშის ყოველი ლექსი იშვიათი პოეტური გულმოდგინებითაა დამუშავებული. თუ ვიკარისეულ თარგმანში ლექსი ერთგვარად შებოჭილია და ხელოვნურობის იერი დაჰკრავს, ვეორეშისეულ ლექსში შეიგრძნობა მთარგმნელის ნატურალური პოეტური ტექნიკა.

რუსთველოლოგიური ლიტერატურა უნგრულად:

1. Zichy Mihály :georgiai irodalomban. "Koszoru", 1981, 13. XII, No 50.
2. Zichy Mihály Önvallomásai "a Ház", 1911, No 1, გვ. 1—16; დაბეჭდილია მიხაი ზიჩის პირადი წერილები, მათ შორის 1832 წელს თბილისიდან გაგზავნილი.
3. Vikár Béla, Rusztaveli georgiai költő és műve, "Budapesti Szemle", 1912, 152. k., გვ. 271—293.
4. Rusztaveli, Tariel, a párdúcბორős lovag, fordította Vikár Béla, Zichy Michály huszonhat képével, Athenaeum, Budapest, 1917.
5. "Magyarország", 3.6.1917, No 141.
6. R-sz., "Világ", 10.6.1917, No 147.
7. "Vasárnapi Ujság", 1917, No 23.
8. P. G. (Polgár Gáza), "Az Ujság", 9. 8. 1917, No 199.
9. "L. G." (Lampert Gáza), Elet, 14. 10. 1917, No 41, გვ. 1001.
10. Simonyi Zsigmond, Egy georgiai eposz magyarul, "Magyar Nyelvőr", 1917, გვ. 227—229.
11. Rusztaveli, Naradin Pridon földjén (reszl. Tariel, a párdúcბორős lovagból), fordította V.kár Béla, Turán, 1917.
12. Várdai Béla, Rusztaveli: Tariel, a párdúcბორős lovag, "Katholikus Szemle", 32. k., 1918, გვ. 184—185.
13. Zempléni Árpád, Rusztaveli Sota „Budapesti Szemle“, 1918, 173. k., 423—441.
14. V.kár Béla, Eszrevételek Zempléni Árpád bírálatára s a magyar versidomhoz, „Budapesti Szemle“, 1918, 174. k., 317—320.
15. Babits, Mihály, Tariel, a párdúcბორős lovag, "Nyugat", 1919, 155—156.
16. V.kár Béla, Hungara Heroldo, 1928, II.
17. Faragó József, A 800 éves Tariel, georgiai nemzeti éposza, "Turán", 1941, No 3, 138—144.
18. Vikár Béla, A Kalevaiától a párdúcბორős lovagig, "Turán", 1942, No 1.
19. Koczogn Akos, Haladó Hagyomány—Rusztaveli, Epitünk. Debrecen, 1950, No 1.
20. A "Párdúcბორős lovag" új magyar kiadása, "Művelt Nép", 1954, No 33.

21. Rusztaveli, A tigrisbőrös lovag, fordította Weöres Sándor, Zichy Mihály huszonhét képével, Budapest, 1954.
22. Világrodalmi antológiája, II. k., Budapest, 1955. (Rszl. A tigrisbőrös lovagból).
23. Hegedüs Géza, Irodalmi élet—Jegyzetek könyvekről, "Magyar Nemzet", 16. 1. 1955, No 13.
24. Devecseri László, Rusztaveli: A tigrisbőrös lovag, "Esti Budapest", 25.11.1955, No 47.
25. Koczogh Akos, Rusztaveli: A tigrisbőrös lovag, "Irodalmi Ujság", 30. 6. 1955, No 31.
26. Radó György, Rusztaveli eposza és magyarok, "Világirodalmi Figyelő", 1962, No 3, 33. 40—46.
27. Radó György, Fehér éjszakáktól a Fekete-lengerhez, Budapest, 1962, 33. 1:5—1:6.
28. Román József, Mondák, eposzok legendák, Budapest, 1961, 33. 237—275.
29. Vikár Béla, Rusztaveli emlékezete "A párdücbőrös lovag" fordítása, "Nagy Világ", 1966, No 12.
30. (e. fehér), Sota Rusztaveli nyolcszáz éve, Elet és Irodalom, 1. 10. 1966, No 40, 33. 6;
31. Rusztaveli-emlékest, Ország-Világ, 12. 10. 1966, No 41, 33. 4;
32. A barátok között, Beszélgetés Benjámin Lászlóval, "Népszabadság", 9. 10. 1966.
33. Nyolcszáz éves Sota Rusztaveli, "Elet és Irodalom", 1. 10. 1966;
34. Csoori Sándor, Grúzia Köve, "Elet és Irodalom", 22. 10. 1966, No 43;
35. Nemes János, Magyar szó Tblisziben, "Népszabadság", 23. 10. 1966.
36. K. J. (Kóródi János), Nyolcszáz éves költő és magyar illusztrátora, "Ország-Világ", 28. 9. 1966, No 39, 33. 3;
37. Kóródi József, Tíz nap Grúziában, Beszélgetés Illyes Gyulával, "Ország-Világ", 19. 10. 1966, No 42, 33. 6—7.
38. Déry Tibor, Utijegyzetek Grúziából, "Nők Lapja", 1966, No 45, 46, 47;
39. Sota Rusztaveli, Taniel a tigrisbőrös lovag, Előhang (reszlet), "Nők Lapja", 1966, No 45;
40. Schelken Pálma, Emlékezés Vikár Bélára, Vikár Béla Emlékünnepe, Kaposvár-Hetes, 1970, 33. 16—25;
41. Istvánovits Márton, A magyar Rusztaveliana kezdeteinél, Vikár Béla emlékezete, Vikár Béla emlékünnepe, Kaposvár-Hetes, 1970, 33. 33—40;
42. A világirodalmi gyöngyszemei, Evezrelek eposza, Budapest, 1970, (reszl. a Tigrisbőrös lovagból) Weöres Sándor fordítása, 33. 256—262;
43. Halvasi Fridon, Zichy Mihály és Grúzia, "Népszava", 6. 10. 1971, No 269, 33. 8;
44. Radó György, Tul a Kaukázuson, Budapest, 1971, 33. 148—151;
45. Schelken Pálma, Grúziából érkezelt, a dunavecsei Vikár Béla Könyvtár-nak, "Petőfi Népe", 15. 11. 1974, No 41, 33. 5.

პირთა საძიებელი

ბ.

აბულაძე იუსტ. 59
ადი ენდრე 5
ავიენა 66
ანთიმოზ ივერიელი 7
არანი იანოშ 38, 84
არიოსტო 28, 45
არისტოფანე 5, 45
არპადი (უნგრელთა მთავარი 889—907)
49, 50

ბ

ბაბიჩი მიხაი 31, 41
ბაირონი 8
ბალაში ბელა 84
ბარათაშვილი ნ. 38
ბარამიძე ალ. 8, 51, 54, 59, 68, 70, 75,
77, 85
ბარტდინსკი 13, 49
ბარტოკი ბელა 39
ბაუმგარტენი 45
ბარქაძე გ. 14, 15, 17, 18, 21
ბენიამინ ლასლო 28, 29
ბერნსი 44
ბერტრან დე ბორნი 35
ბროსე მ. 31
ბუდენზიგი პ. 50, 53, 68

ბ

გამსახურდია ზ. 54, 57
გაწერელია აკ. 53
88

გლაზუნოვი 8
გ-ლი 19, 20, 21
გოეთე 8, 39
გორდუზიანი ბ. 7, 8, 9
გუდიაშვილი ლ. 9

დ

დანტე 5, 8, 28, 45, 46
დევეჩერი ტიბორ 34, 35
დერი ტიბორ 28
დები მორ 31
დირი ადოლფ 11

ი

იერიპიდე 5
ელიოტი ტომას 44
ერისთავი რ. 38
ეშენბახი ვოლფრამ ფონ 35, 45

ი

იეჟა-ფშაველა 38
იარდაი ბელა 30, 81
იარკონი ნანდორ 42
იეგი გუსტავ 28
იეორეში შანდორ 27, 28, 40—45, 46,
49 და ა. შ.
იერემშარტი მ. 49, 50, 84
იიდა მარია 27
იიკარი ბელა 9, 10, 37—40, 45 და ა. შ.
იიკარი იანოშ 37
იირგილიუსი 45

ზაბოლოკი 68
 ზადორი იშტვან 28
 ზემპლენი არპად 31, 81
 ზიჩი მიხაი 7, 8, 9, 10, 11, 13, 28, 33,
 35, 40, 49

ლაისტი არტურ 10, 13, 14, 31, 49, 51
 ლამპერტი გეზა 30
 ლენინი გ. 32
 ლერმონტოვი მ. 8
 ლუთერი მარტინ 67

თ

თოიძე მ. 9
 თოლორაია დ. 16, 23, 24, 25
 თურნავა ს. 18

ო

ობნ ალ-არაბი 66
 იბნ თუფაილი 66
 იეში დიულა 28
 იმედაშვილი გ. 19
 იოჟეფი ატილა 5
 იორდანაშვილი ს. 14
 იშტვანოვიჩი მარტონ 17—19, 23
 იშტვანოვიჩი მიხაი 7

კ

კაზაჩა შანდორ 18
 კარიკაშვილი დ. 51
 კაროი ამი 44
 კაროლი გაშპარ 67
 კეკელიძე კ. 26
 კერესელიძე შ. 16, 17, 19, 24
 „კ. ი. („K.I.“) იხ. კომიატი იშტვან
 კლანიცაი ტიბორ 42
 კლდიაშვილი ს. 16, 23, 24, 25
 კობიძე დ. 66
 კომიატი იშტვან 26, 27
 კოროდი იოჟეფ 29
 კოსტოლანი დევიო 41
 კოცოგი აკოშ 8, 26, 27, 33
 კოშუტი ლაიოშ 45
 კრეტინ დე ტრუა 45

მ

მადანი იმრე 5,8
 მალარმე 44
 მამულაშვილი მ. 14
 მარი ნ. 49, 56
 მარშაკი 44
 მატიაშ მეფე (1443—1490) 82
 მაცაბერიძე კ. 21
 მეგრელიძე ი. 14
 მენგე ჰერმან 67
 მეუნარგია ი. 7, 9
 მიულერი მაქს 31
 მურიე 31

ნ

ნადირაძე გ. 69
 ნათაძე ნ. 78
 ნიჰამი 47
 ნუცუბიძე შ. 27, 28, 33, 52, 53, 54, 55,
 56, 58, 59, 66, 67, 68, 73, 74, 84

ო

ორბელიანი სულხან-საბა 32

პ

პაასენენი ჰეიკი 38
 პანონიუსი იანუს 41
 პეტეფი შანდორ 5, 8
 პეჩი გერტრუდ 50
 პლატონი 5
 პლუტარქი 5

რ

რაბი ეუფა 27, 35, 57
 რალო დიერდ 18, 26, 27, 35, 36, 57,
 83, 84
 რევერდი 42, 44
 რემბო 44
 როდოსელი აპოლონიოს 28, 45
 რომანი იოეფე 28, 45—47
 რუსთაველი შოთა იხ. შოთა რუსთა-
 ველი

ს

საბოლჩი მიკლოშ 42, 43
 სანადირაძე ა. 17, 18
 საუდერ იოეფე 42
 სივარვანი დიერდ იხ. ცისკარაული გი-
 ორგი
 სე:ეი არტურ 8
 სერებრიაკოვი ს. 59
 სომიუ ვერონიკა 37

ტ

ტაბიძე გ. 32
 ტარდი ლაიოშ 8
 ტასო 28, 45
 ტერეკი ზოლტან 15
 ტიფლისანო იხ. ცისკარაული გიორგი
 ტოტფოლუში კიშ მიკლოშ 8, 33, 35
 ტოლსტოი ა. 59

უ

უორდრობი მ. 13, 49
 ურუშაძე ე. 49, 68

ფ

ფარაგო იოეფე 31, 32, 38
 ფირდოუსი 48
 ფიგელვაიდე ვალტერ ფონ 35

ქ

ქართველიშვილი გ. 10, 51, 63
 ქელივიძე მ. 9

ქობულაძე ს. 9
 ქსენოფონტე 5

შ

შანიძე აკ. 26
 შარაშიძე ქ. 8
 შევჩენკო ტ. 44
 შელი 44
 შელკენი პალმა 10, 18, 24, 40
 შექსპირი 8, 44, 60
 შიმონი იშტვან 30
 შოთა რუსთაველი 6, 7, 9, 10, 11 და ა. შ.
 შტრასბურგი გოტფრიდ ფონ 45
 შუპკა გეზა 29

ჩ

ჩატლოში იანოშ 27, 28, 54, 66, 83
 ჩიშაკაძე გ. 10, 14
 ჩიქოვანი ს. 32
 ჩოკონაი ვიტეზ მიხაი 84
 ჩოორი შანდორ 28
 ჩუბინაშვილი დ. 49

ც

ცაიშვილი სარგ. 51, 63, 64, 77
 ციკლარი დიერდ იხ. ცისკარაული
 გიორგი
 ცისარტყელა გიორგი იხ. ცისკარაული
 გიორგი
 ცისკარაული დიერდ იხ. ცისკარაული
 გიორგი
 ცისკარაული გიორგი 12, 13—25, 51, 59
 ცისკარაული დიშ. 21
 ცუცქირიძე 9

წ

წერეთელი აკ. 32, 38
 წერეთელი გრიგოლ ილარიონის ძე
 14—25, 38
 წიკლაური ალექსი 23
 წიკლაური გიორგი იხ. ცისკარაული

გიორგი
წიკლაური იაგორ 17, 19
წიკლაური მიხეილ გელას ძე 22
წილოსანი 15, 16, 19

ფ

ჭავჭავაძე ი. 21, 32, 38
ჭიქინაძე კ. 66, 67

ხ

ხაიამი ომარ 44
ხელაძე ექვთიმე 67
ხუნეინ იბნ ისჰაყი 66

ჯ

ჯამი 66
ჯაოშვილი ნანა 22

კ

კეგელიში გეზა 27, 34
კესიოლე 5
კოლდერლინი 44
კორეატი იანოშ 82
კუპერტი კ. 68

შინაარსი

შესავალი	5
ვეფხისტყაოსნის უნგრულად თარგმნის ისტორია	7
ვეფხისტყაოსნის უნგრული მთარგმნელები	37
ა. ბელა ვიკარი	37
ბ. შანდორ ვეორეში	40
გ. იოჟეფ რომანი	45
ვეფხისტყაოსნის უნგრული თარგმანები	48
ა. პოემის სათაურის გააზრება უნგრულ თარგმანებში	48
ბ. პროლოგი ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებში	51
გ. პოემის უნგრული თარგმანების ორიგინალთან აზრობრივ-შინა- არსობრივი სიახლოვის შესახებ	59
დ. რუსთაველის პოეტიკა უნგრულ თარგმანებში	68
ე. რუსთაველის ლექსი ვეფხისტყაოსნის უნგრულ თარგმანებში	80
რუსთველოლოგიური ლიტერატურა უნგრულად	86
პირთა საძიებელი	88

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი დ. ლ ა შ ქ ა რ ა ძ ე
გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლ ე ქ ა ვ ა
ტექრედაქტორი ნ. ო კ უ ჯ ა ვ ა
კორექტორი ლ. შ ა ბ უ რ ი შ ვ ი ლ ი

გადაეცა წარმოებას 27.3.1975; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8.7.1975;
ქალაქის ზომა 60X90¹/₁₆; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 6.13;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4.98;

უე 01036;

ტირაჟი 800;
ფასი 50 კაპ.

შეკვეთა № 1096.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 330060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

Гагнидзе Джумбер Серапионович

ВЕНГЕРСКИЕ ПЕРЕВОДЫ «ВИТЯЗЯ В БАРСОВОЙ ШКУРЕ»

(на грузинском языке)

1975 წელს გამოცემულობა „გაცნობიერება“ გამოსცა
შემდეგი წიგნები

1. ქართული ფოლკლორი, V.
2. ალექსანდრე ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან.
3. ს. ყუბანეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის ბეჭდვის ისტორიიდან (X XI). ტ. II, ნაკვ. II.